

LEHDISTÖ KOLMANNEN VALTAPOSITIOSSA

Viiden sanomalehden pääkirjoittelu

Euroopan Unionin yhteisvaluutan kynnyksellä

Jorma Hynninen

valtio-opin pro gradu

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Syyskuu 2004

TUTKIMUSSELOSTE:

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos	
JORMA HYNINEN:	LEHDISTÖ KOLMANNEN VALTAPOSITIOSSA
	VIIDEN SANOMALEHDEN PÄÄKIRJOITTELU EUROOPAN UNIONIN YHTEISVALUUTAN KYNNYKSELLÄ
Valtio-opin pro gradu –tutkielma, 138 sivua + liite	
Syyskuu 2004	
Ohjaaja: professori Pekka Korhonen	

Tutkielman empiirisenä kohteena on viiden sanomalehden pääkirjoittelu joulukuussa 1998. Pääkirjoittelulla tarkoitan paitsi pääkirjoituksia myös pääkirjoitussivulla julkaistuja, päätoimittajien kirjoittamia kolumneja. Joulukuu 1998 edelsi Suomen vaiheittaista siirtymistä kansallisesta valuutasta Euroopan unionin yhteisvaluuttaan euroon ainoana Pohjoismaana. Kyse oli myös yhdestä kansallisen identiteetin symbolista luopumisesta mutta ”eurooppalaistumisesta” euron myötä.

Tarkastelussa ovat Demari, Helsingin Sanomat, Kansan Uutiset, Keski-suomalainen ja Länsi-Savo, joissa Euroopan Unioniin tai Suomen turvallisuuspolitiikkaan liittyneitä kirjoituksia oli kolmekymmentä. Turvallisuuspolitiikka Nato-pohdintoineen on mukana, koska se kietoutuu usein eurooppalaiseen integraatiokeskusteluun. Tarkasteltavat lehdet on valittu niin, että näytteestä muodostuu suhteellisen laaja-alainen tarkastelun eri aspekteissa.

Rajasin tarkasteluni lehdistöön, vaikka kyse osittain on myös koko mediainstituution suhteellisesta positiosta poliittisten toimijoiden kentässä. Päädyin tähän rajaukseen sen vuoksi, että sähköisillä viestimillä ei ole pääkirjoitusinstituution tapaista vakiintunutta areenaa.

Teoreettisena taustana tarkastelulle on filosofin ja sosiologin Georg Simmelin ajattelu, jota painotan tarkoituksellisen politologisesti. Politologin löydän Simmelistä hänen monista premisseistään; esimerkiksi konfliktit ja niiden käsittely ovat edellytys yhteiskunnan olemassaololle ja kehitykselle. Erityisen vahvasti esille nousee Simmelin *tertius*-ajattelu, jonka mukaan niin yhteiskunnan toimijoiden eri tasoilla todellinen ryhmämuodostus ja sen mukana poliittinen kamppailu ovat paljolti selitettävissä kolmen osallisen erilaisten valtasuhdeasetelmien pohjalta.

Neljänneksi valtiomahdiksi nimitetty lehdistö näyttää kuitenkin toimivan usein juuri tuona Simmelin tertiukseksi ja jopa samanaikaisesti eri ulottuvuuksissa: esimerkiksi muiden valtainstituutioiden alistettuna vasallina ja samaan aikaan juhlivana kolmantena, jonka suosiosta muut kamppailevat.

Koska lehdistöllä ei ole muihin valtainstituutioihin rinnastettavaa legaalista valtuutusta, se joutuu lunastamaan oikeutuksensa periaatteessa jatkuvasti viestinnän voimalla. Tarkastelenkin empiriaosiossa sitä, kuinka kolmanneuden uusintaminen ja rakentaminen näyttävät aikaisemmin hyvin kiistellyssä Euroopan Unionin integraation syventämistilanteessa, josta ei käytännössä ole paluuta. Pääkirjoitusten analysointi kognitiivisen metaforateorian pohjalta antaa aiheita olettaa, että lehdistö otti tässä vaiheessa ”jälkiartikkelimaisen”, suhteellisen kesyn asenteen, mutta Demaria lukuun ottamatta legitimoitua tarpeellisuuttaan vahvana ja itsenäisenä poliittisen tilanteen tulkkina.

Avainsanat: tertius, kolmanneus, pääkirjoitus, valtapositio, metafora, media, lehdistö, yksinäinen argumentaatio.

SISÄLTÖ

1	KOHTI LEHDISTÖN KOLMANNEUTTA	3
1.1	Tutkimusasetelma	5
1.2	Tutkielman tavoitteista, taustoista ja lehdistön valtapositiosta	6
1.3	Kolmanneus ja sen tulkinta kognitiivisen metaforateorian tuella	10
1.4	Aiemmin kirjoitetusta ja tutkielman rakenteesta	14
2	GEORG SIMMELIN PANORAAMA	20
2.1	Ihmistieteiden pähkinänsärkijä	21
2.2.	Simmel sosiologina	24
2.3	Simmel politologina	28
2.4	”Peli” vaatii kolmatta	33
2.4.1	Välittäjä, sovittelija ja tuomari	36
2.4.2	Kolmas hyödyntää muiden konfliktia	38
2.4.3	<i>Tertius</i> voi hyötyä myös aloitteettomasti	39
2.4.4	<i>Tertius</i> ylittää painoarvonsa tiukassa tasapainoasetelmassa	42
2.4.5	Kolmas hallitsee järjen ylemmyydellä	45
2.4.6	Kolmas muiden osallisten hajottavana hallitsijana	45
3	JOURNALISMI JA VALTA	49
3.1	Ulos kaapista, journalisti!	53
3.2	”Valtiomahti” vai sananvapauden vahti?	56
3.3	Lehdistöinstituution toimintaympäristö	59
3.4	Talouden puserruksessa	60
3.5	Politiikan punoksessa	62
3.6	Kolme aspektia journalismin vallasta	65
3.6.1	Journalismi autonomisena vallankäyttäjänä	68
3.6.2	Instituutioiden verkossa – eliittivaltaa?	70
3.6.3	Journalismi valtaeliitin joukossa ja jatkeena	75
3.7	Julkisen sanan tyrannia?	77
3.8	Valtiomahti vai ilkamoija?	80
3.8.1	Neljäs valtiomahti	80

3.8.2	Lehdistön vaihtuvat roolit	84
3.8.3	Oikeuttaja ja vasalli	85
3.8.4	Koirasta tuomariin	87
4	”KOLMANTENA” EURON KYNNYKSELLÄ	89
4.1	Kansallisvaluutta symbolina	91
4.2	Matkalla euroon	94
4.3	Pääkirjoittelu todellisuuden rakentajana	95
4.4	Nato-flirtin sietämätön keveys	102
4.5	Metaforisten ilmausten yleisyys	103
4.6	Yhdentymisen ydin vai unionin hajoaminen? Metaforiikkaa kehollisesti	109
4.7	Viitotetulla yhdentymisen tiellä – strukturaalista metaforiikkaa	116
4.8	Peliä, urheilua ja sotaä syvenevän yhdentymisen ympäristössä	118
5	POHDINTA	125
	LÄHTEET	132
	LIITE	139

1 KOHTI LEHDISTÖN KOLMANNEUTTA

Sanan- ja julkaisuvapaus ovat tärkeitä demokraattisia saavutuksia, mutta liberaalissakaan yhteiskunnassa puhuminen ja kuulluksi tuleminen ei ole mahdollista kenelle vain ja joka tilanteessa. (Perelman 1996, 18.)

Chaim Perelmanin edellinen teesi on kiinnostava. Väittämän konteksti liittyy ensisijaisesti hänen näkemykseensä, jonka mukaan argumentaatio edellyttää aina tiettyä kohtaamista ja yhteisymmärrystä. Sitä yhteiskunnalliset ja poliittiset laitokset voivat edistää tai ehkäistä.

Lehdistöä tai laajemmin joukkotiedotusvälineitä tai journalismia¹ voidaan lähestyä instituutiona, joka osiensa heterogeenisuudesta huolimatta kokee yhteisyyttä sananvapauden puolustajana ja joka muistaa korostaa vapaata lehdistöä demokraattisen yhteiskunnan edellytyksenä. Taustalla on vakaumus siitä, että yhteiskunnan viralliset instituutiot tarvitsevat eräänlaisen vastapoolin, joka niihin sitoutumattomana pystyy ja uskaltaa toimia vallan tai ehkä tarkemmin vallankäytön vahtikoirana. Toisaalta yhteiskunnan kehityksen myötä muut poliittiset instituutiot ovat tulleet aiempaa riippuvaisemmiksi joukkotiedotusvälineistä. Tämän asetelman on tulkittu suosivan vallan tosiasiallista keskittymistä lehdistölle, jota on siksi syytetty esimerkiksi ”infokratiasta”.

Lehdistön vallasta esiintyy erilaisiakin käsityksiä. Ehkä joukkotiedotuksen kentän hajanaisuudesta ja heterogeenisuudesta johtuu, että esimerkiksi sanomalehtiä moititaan usein myös siitä, että ne ovat pelkkiä ”välineitä”, esimerkiksi poliitikkojen tahdottomia ja kritiikittömiä äänitorvia tai vasalleja. Joukkotiedotusvälineitä syytetään usein myös hiljaisesta liittoutumisesta taloudellisten ja poliittisten vallanpitäjien kanssa sekä yleisen mielipiteen ohjailusta julkisella mielipiteellä.

¹ Usein puhuttaessa painettujen ja sähköisten joukkotiedotusvälineiden kokonaisuudesta käytetään ilmausta media. Tässäkin tutkielmassa sitä käytetään lainauksissa ja osittain alkuperää tähdentävissä metatulkintoissa. ”Media” on kuitenkin yhteiskuntatieteissä monitulkintaisempi kuin vaikka ”lehdistö”, joten suosin jälkimmäistä mahdollisuuksien mukaan ns. printtimediaa laajemmassa merkityksessäkin ”mass median” tapaan. Käytän lähi-ilmauksina myös muun muassa ”journalismia” ja ”julkista sanaa”, asiayhteyden mukaan.

Yleinen mielipide on sinänsä monitulkintainen käsite. Siitähän pyritään saamaan selkoa esimerkiksi mielipidemittauksilla enemmän tai vähemmän onnistuneesti, mutta tuloksien luotettavuutta saattaa horjuttaa moni tekijä, esimerkiksi kysymyksenasettelu. Lisäksi usein mitataan vain suppeita osa-alueita. Oleellista kuitenkin on, että on poliittisissa instituutioissa toimivilla elää oletus yleisestä mielipiteestä ja siihen vaikuttamisesta. Juuri tästä lehdistö, ”julkinen sana”, saa valtansa ja oikeutuksensa niin sanottuna valtiomahtina. Kyse voi olla lehdistön positiosta ja roolista joko yhteiskunnallisen vallankäytön valvojana vahtikoiran tapaan. Toisaalta journalismin instituutio omaa portinvartijan dispositionaalista mahti-typistä valtaa suhteessa joukkotiedotuksen alueelle pyrkiville ”mahtimiehille” ja muille informaation tarjoajille.

Julkisella mielipiteellä, jota avoimesti kannanotoillaan ja vaatimuksillaan edustavat esimerkiksi päivälehtien pääkirjoittajat, vaikutetaan osittain yleisen mielipiteen muodostumiseen. Pääkirjoittajat ovat toki vain muuan niistä vaikuttajaryhmistä, jotka pyrkivät ja pääsevät vaikuttamaan yleiseen mielipiteeseen. Julkista mielipidettä voi edustaa moni muukin institutionaalisen tahon valtuuttama toimija, vaikka tasavallan presidentti uudenvuodenpuheessaan tai oppositiojohtaja lehtikolumnissaan.

Hannu Nieminen (1998, 275) toteaa viestinnän ja demokratian kuuluvan niin kiinteästi yhteen, että niiden välistä yhteyttä pidetään liiankin selvänä. Demokratia ja siihen olennaisesti kuuluva sananvapaus voivat toteutua vain viestinnällisten suhteiden kautta: Minkäänlainen demokraattinen päätöksenteko ja sitä edeltävä keskustelu eri ratkaisuvaihtoehtojen välillä ei voi toteutua ilman tätä palvelevaa viestintäjärjestelmää, Nieminen toteaa. Vielä oleellisempi on Niemisen myöhempi väite, jonka mukaan ongelma edustuksellisessa demokratiassa on valittujen edustajien etäännyminen valitsijoistaan ja samastuminen vallan haltijoihin, poliittisen eliittiin. Niemisen mukaan joukkoviestimet voivat tässä tilanteessa liittoutua vallanpitäjien kanssa, koska se takaa suotuisan kohtelun. Toisaalta viestimet pyrkivät ajamaan omaa etuaan ja yrittävät siksi vaikuttaa viestintää koskevaan lainsäädäntöön ja poliittisiin päätöksiin. Nieminen muistuttaa, että kolmanneksi viestimien levikki lukija- tai katsojamäärinä riippuvat ennen kaikkea viestimien uskottavuudesta. Tästä dilemmasta tai paremminkin trilemmasta tässä tutkielmassa on kyse.

1.1 Tutkimusasetelma

Kiinnostukseni kohteena on ”julkisen sanan”, erityisesti sanomalehdistön ja pääkirjoittelun asema. En kuitenkaan tutki tässä esimerkiksi pääkirjoitusten vaikutusta enemmistöyleisön mielipiteenmuodostukseen. Lähestymiskulmani on omalla tavallaan lähettäjälähtöinen, mutta ei tässäkään suoranaisesti suhteessa ”tavalliseen lukijaan”. Kyse on siitä, kuinka poliittisten instituutioiden valtorelaatiot muovautuvat suhteessa ”sananvapauden miekan” oletettuun potentiaaliin. Se tapa, millä lehdistö tuota miekkaa heiluttaa, saattaa pääkirjoittelussa johtaa terävään analyysiin tai tylsään kalisteluun. Se voi myös olla näennäismiekkailua näytösottelun tapaan: vaikkapa välttämättömyysretoriikkaa. Julkinen mielipide on tässä tärkeä käsite siksi, että lehdistö saa institutionaalisen valtansa paljolti siitä, että sen sanomalla tai sanomatta jättämisellä on tai – mikä lienee ainakin yhtä tärkeää – oletetaan olevan mahtava voima.

Ullamaija Kivikuru (1998, 335) kiteyttää lehdistön position tavalla, joka on kiinnostava myös pääkirjoittelun osalta. Hänen tulkinnassaan journalismi liikkuu kaksiteräisen miekan kera. Toisaalta joukkotiedotusvälineet luovat yhteistä historiaa ja rikkovat paikallisuuden rakenteita. Journalismi rakentaa siltoja kaukaisiin asioihin ja ilmiöihin mutta samaan aikaan toimii portinvartijana siihen, kuka pääsee mihinkin yhteisöön mukaan ja kuka leimataan epäkelvoksi. Vaikka Kivikuru viittaa muun muassa uutiskriteereihin, sama pätee todennäköisesti vähintään yhtä vahvasti esimerkiksi sanomalehtien uutisia institutionalisoituneimpaan ja näkyvämmiin poliittiseen areenaan, pääkirjoitussivuun.

Voidaan siis kysyä, onko jo varsin kulunut ilmaus lehdistöstä ”neljäntenä valtionmahtina” historiallisestikin vanhentunut. Tarkoitukseni ei kuitenkaan ole sementoida lehdistön asemaa jollekin valtiomahtien sijaluvulle, koska lehdistö hajanaisena, jatkuvasti muuntuvana ja tarkastelukulman mukaan erilaisissa positioissa toimien saattaa olla yhtä aikaa ensimmäinen ja viimeinen.

1.2 Tutkielman tavoitteista, taustoista ja lehdistön valtapositiosta

Tarkoitukseni on tarjota perusteltu näkemys lehdistön institutionaalisesta, mutta alati muuttuvasta valtapositiosta. Hypoteesini mukaan lehdistö epävirallisena ”valtiomahtina” pyrkii rakentamaan valta-asemaansa yleensä kolmannen positiosta, koska lehdistö saa tai ainakin uskoo saavansa oikeutuksen asemalleen yhteiskunnallisen vallankäytön vahtina. Tämä kolmanneus, eräänlainen muukalaisuus, säilyy tavallisesti jossakin määrin instituutioiden, tavallaan valtiomahtien ”kabinettipolitiikan” oloissakin niin kauan kuin lehden toimitus pystyy pohjimmiltaan säilyttämään riippumattomuutensa muista tahoista.

Voidaan toki perustellusti väittää, että lehdistön valta on ”infokratiassa” korostuvasti pysyvää, potentiaalista dispositionaalista valtaa, eräänlaista pysyvää institutionaalista mahtia. Toisaalta käytännössä ainoa legaalinen institutionaalinen erioikeus verrattuna ”tavalliseen kansalaiseen” lehdistöllä on lähdesuojan käyttö; oikeus ja velvollisuus niin sovittaessa olla paljastamatta tietolähdettään. Periaatteessa kaikki muu valta, jonka lehdistö on saavuttanut, on poliittista. Useimmiten vallankäytön edellytyksenä ovat resurssit, joten käytännössä sananvapaus joukkotiedotuksessa on yhteydessä esimerkiksi taloudellisiin varantoihin.

New York Timesilla ja Kansan Uutisilla ei ole paljonkaan päällekkäistä levikkiä eikä välttämättä samaa näkemystä. Ne ovat kuitenkin ”oikeita lehtiä”, eivät kaupunkilehdiksi naamioituneita mainospainatteita. Kummallakin on korostetun poliittinen tilansa, sekä palstallisesti että henkisesti. Se on pääkirjoitussivu, julkisen mielipiteen ja sen muokkaamisen; siis todellisuuden rakentamisen, kumoamisen ja uudistamisen foorumi. Sanomalehtien pääkirjoitusinstituution ja laajemmin pääkirjoittelun² tarkoituksena on ottaa kantaa päiväkohtaisesti ”kolmantena” tuoreeltaan, aloitteellisesti tai reaktiivisesti, kuten pääkirjoituksen aiempi ja joskus vieläkin käytetty nimitys jälkiartikkeli osoittaa.

² Tarkoitan pääkirjoittelulla jälkiartikkeleita eli pääkirjoituksia sekä pääkirjoitussivulla julkaistuja päätoimittajien kolumnimuotoisia yliartikkeleita.

Lähden siitä oletuksesta, että samalla kun lehdistö pääkirjoittelullaan muokkaa ja pyrkii muokkaamaan konstruktiiivisesti kuvaa todellisuus- ja totuusympäristöstä, se samalla enemmän tai vähemmän tarkoituksenmukaisesti pyrkii rakentamaan itsestään kuvaa vakavasti otettavana, uskottavana vastavoimana hitaasti tai nopeasti vaihtuvassa moniulotteisessa valtakentässä. Näin se institutionaalisella tasolla yrittää vahvistaa positiotaan ja samalla legitimoida asemaansa riippumattomana yhteiskunnallisena sananvapauden lahjomattomana vartijana ja kypsyneenä kriitikkona. Koko ajan kannattaa muistaa, että journalismista, lehdistöstä ja siinä sanomalehdistäkin puhuttaessa on joka tapauksessa kyse hajautuneesta instituutiosta³, jota ainakin periaatteessa yhdistää lähinnä vain sananvapauden ja yhteiskunnallisen vallankäytön valvonnan missio.

Empiriaosiossa tarkennan sanomalehtien pääkirjoittelun kautta katsettani lyhyeen ajanjaksoon, joulukuuhun 1998, joka edelsi Euroopan unionin yhteisvaluutan euron tuloa vaiheittain Suomenkin viralliseksi rahayksiköksi. Koska yhteiskunnallisiin tilanteisiin pyritään ”jälkiartikkelissakin” reagoimaan nopeasti ja tilannekohtaisesti, on pääkirjoittelun kautta mahdollista luoda yksi näkökulma sanomalehdistön positionaaliseen, tavallaan ajankohtaista tilannetta refleктоivaan vallankäyttöön. Sovellan laajempaa teoriaa kolmanneudesta journalismin ymmärtääkseni institutionalisoituneimpaan ja avoimimmin poliittiseen ympäristöön, pääkirjoituksiin ja pääkirjoittajien pääkirjoitussivun kolumneihin. Koska ajallinen rajaukseni koskee suhteellisen lyhyttä aikajaksoa, kuukautta ennen Suomen vaiheittaista siirtymistä Euroopan unionin yhteisvaluuttaan euroon, keskityn päivittäin ilmestyvien viiden sanomalehden pääkirjoitteluun.

Tätä työtä lukiessa kannattaa olla varovainen: tarkastelussa on vain viiden suomalaisen sanomalehden pääkirjoittelu yhden kuukauden ajalta unioniin ja lisäksi laajemmin turvallisuuspolitiikkaan liittyvän kirjoittelun osalta. Tietyllä varovaisuudella lienee kuitenkin mahdollisuuksia päätelmiin paitsi sanomalehdistön suhtautumisesta näihin aihealueisiin myös siihen tutkielmani pääaspektiin, kuinka lehdistö rakensi ja legitimoiti olemassaoloaan tämänkin tilanteen ”kolmantena”.

³ Asko Hynninen (2000, 28) luonnehtii julkisuuden käsitettä amebamaiseksi julkisuuden määrittelyn vaikeuden vuoksi. Mielestäni tätä käsitystä voidaan soveltaa valtainsituutioiden tasolla lehdistöön, jolla tarkoitan laajemmin myös journalistista julkisuutta, mukaan luettuna sähköiset joukkotiedotusvälineet.

Yhden, suhteellisen tuoreen lähestymistavan lehdistön institutionaaliseen valtapositioniin voi luoda ottamalla avuksi Georg Simmelin ajattelun ja siitä erityisesti hänen niin sanotun numeraalisen sosiologiansa, joka kaikkiaan on varsin poliittinen. Tämä tutkielma tukeutuu suhteellisen paljon yhteen teoreetikkoon, etenkin tutkielman alkuluvuissa. Pidän ratkaisua kuitenkin perusteltuna, koska Simmeliä voidaan politologisessa katsannossa pitää suhteellisen tuoreena tulkinnan lähteenä. Läheisistä tieteenaloista Simmel näyttää kokevan renessanssia ainakin sosiologiassa, mutta tarkennan katsettani nimenomaan hänen triad- tai tertius-ajatteluunsa tarkoituksellisen politologisesti. Tämä kolmanneuden teemaa on syytä taustoittaa Simmelin kokonaiskäsitteellä yhteiskunnasta, johon kolmanneus liittyi osana ”numeraalista sosiologiaa”, yhteiskunnan tarkastelua tiettyjen mallitusten avulla. Mutta mikä oli Simmelin ”yhteiskunta”? Avainsana aiheetta lähestyttäessä on vuorovaikutuksellisuus.

”Lähden (...) laajimmasta, määrittelykiistoja mahdollisimman pitkälle välttävästä yhteiskunnan ideasta, nimittäin siitä, että yhteiskunta on olemassa aina kun useat yksilöt ryhtyvät keskenään vuorovaikutukseen.” (Simmel 1999, 20.) Kauko Pietilän (1999, 8) mukaan Simmelin yhteiskuntakäsitys on äärimmäisen yksinkertainen, yhdellä tasolla. Simmelille yhteiskunta on yhtä kuin ihmisten kanssakäymisen muodot, ”joiden ilmaantuessa ilmaantuu juuri yhteiskunta ja jotka eivät ole sen enempää sen syy kuin seurauskaan, vaan jotka ovat välittömästi se itse”. Jos simmeliläistä ajatusta edelleen syvennetään, yhteiskunnassa on painotuksellisesti kyse ihmisen kanssakäymisen muodoista, jotka jo välittömästi ovat yhteiskunta. Vuorovaikutukset eivät tässä ajattelussa siis ole syy mutta eivät seurauskaan.

Oleellista tässä tutkielmassa on se, että simmeliläisessä ajattelussa yhteiskunta abstrahoidaan muuksi kuin esimerkiksi valtiolliseksi tilaksi. Kyseessä ei siis ole ”säiliö”, rajatuksi mielletty tila, jota sivuan myöhemmin kognitiivisen metaforateorian yhteydessä, tosin osin eri merkityksessä. Yhteiskunta on olemassa koko ajan ja erilaisina vuorovaikutussuhteina.

Simmelin yhteiskunta-ajattelun lähtökohta on kärjistäen se, että ilmiöissä ja instituutioissa on yhteiskuntansa, ei niinkään päinvastoin. Tästä periaatteesta lähtee

myös joukkotiedotuksen tutkijoiden Kauko Pietilän ja Klaus Sondermannin sosiologinen tutkimus *Sanomalehden yhteiskunta* (1994). Käteen otettava sanomalehti on yhtä kuin yhteiskunta, sen kertainen ja sen välineinen yhteiskunta. Yhteiskunta sijaitsee sanomalehdessä. Ymmärtääkseni yhteiskunta ei tässä ajattelussa ole tuote, vaan se on vuorovaikutuksellisuutena olemassa ja saa oman ”näköistyksensä” vaikka sanomalehdessä.

Simmelin kolmanneusajattelua on löydettävissä myös hänen ”Kantin kysymyksen” pohjalta nousseessa mutta kantilaisesta ajattelusta eriytyneessä pohdinnastaan siitä, kuinka yhteiskunta kaikkiaan on mahdollinen *a priori*. Simmel asetti yhteiskunnan tietoteorian kolme apriorista ehtoa⁴, joista ensimmäisen mukaan ”Kuva, jonka ihminen saa toisesta henkilökohtaisena kanssakäymisenä, syntyy tiettyjen tulkintojen kautta (...) jotka ovat todellisen objektin laadun periaatteellisia muutoksia.” (Simmel 1999, 52.) Toinen ehto lähtee siitä, että ”On toinenkin kategoria, josta käsin subjektit näkevät itsensä ja toisensa, niin että ne sellaisina miksi ovat muodostuneet kykenevät tuottamaan empiirisen yhteiskunnan. Katteoria voidaan esittää tällä triviaalilta vaikuttavalla lauseella: ryhmän jokainen elementti ei ole vain yhteiskunnan osa, vaan on lisäksi muutakin.” (Mt, 55.) Kolmanneksi Simmel löytää sen aprioriteetin, ”joka merkitsee yksilölle yhteiskuntaan kuulumisen perustaa ja ’mahdollisuutta’.” (Mt, 64.) Hieman myöhemmin (mt, 65) hän täydentää tätä tematiikkaa kutsumuksen (*Beruf*) käsitteellä, jolla välttämättä on yhteyttä weberiläiseen ajatteluun vaikkapa politiikasta kutsumuksena. Vaikka Simmel puhuu tässäkin yksilöistä, hänen mallituksensa on tarkoitettu selventämään myös yliyksilöllisiä muodostelmia, kuten myöhemmin pyrin argumentoimaan.

Selvennyksen vuoksi tukeudun vielä Arto Noron (1991, 50–54) tulkintoihin: Ensimmäinen aprioriteetti tarkoittaa sitä, että ”näemme aina toisen ihmisen vuorovaikutuksessa ollessamme yleistyneenä tyyppinä. Kuva, joka meillä on hänestä, on aina periaatteellisesti, eikä vain tiedon puutteen takia yleistys.” Toisen aprioriteetin mukaan ”näemme toisen ihmisen aina yksityisenä, yhteiskunnan ulkopuolella olevana. Reaalisen vuorovaikutuksen kannalta tämä merkitsee, että

⁴ Pyrin kiteyttämään kyseiset kolme aprioriteettia, koska tämä ei ole Simmel-tutkimus. Redusoinnin vuoksi aprioriteettien tulkinta jää vaillinaiseksi. Silti aprioriteettien lyhykäinenkin esittely on välttämätön Simmelin yhteiskuntakäsitteen hahmottamiseksi.

yhteiskunnassa olemisen positiivinen ehto on olla myös sen ulkopuolella.” Kolmas aprioriteetti tarkoittaa Noron tulkinnassa sitä, että näemme jokaisen ihmisen myös ”erityisenä”. ”Reaalisen vuorovaikutuksen kannalta tämä merkitsee, että jokaiselle elementille yhteiskunnassa täytyy löytyä paikka, muuten yhteiskunta ei vastaa käsitettään. Kysymys on ’yksilöllisyyden yleisarvosta’ yhteiskuntajaollisessa kokonaisuudessa.”

Noron (mt, 55) mukaan aprioriteetteja tulkittaessa voidaan niiden sisäistä järjestystä formaalisesti tarkastellen saada selville jotain sellaista, mitä Simmel ei itse mainitse. Siis Noron tulkinnassa aprioriteetit näyttävät muodostavan eräänlaisen suljetun järjestelmän: ensimmäisen ja toisen vastakkaisuuden ratkaisee kolmas aprioriteetti: Ihmisen yhteiskunnallisuuden (*sozial vermittelt*) ja yhteiskunnan ulkopuolella olemisen ristiriidan ratkaisee (tai saa ’liikkumaan’) ihmisen erityinen paikka yhteiskunnassa (sen työnjaossa), jolloin yhteiskunta vastaa käsitettään ja on täydellinen, ideaalinen yhteiskunta.

Tämän tutkielman kannalta erityisen kiinnostavaa on simmeliläisen ”maagisen” kolmanneuden esiintyminen eri ulottuvuuksissa ja tasoilla. Simmel puhuu usein yksilötasolla, mutta toimijoina voivat olla muutkin konkreettiset tai abstraktit entiteetit, kuten myöhemmin esitän.

1.3 Kolmanneus ja sen tulkinta kognitiivisen metaforateorian tuella

Tämän tutkielman kannalta ydin Simmelin ajattelussa on siinä, että hän näki kamppailun yhteiskunnan vallankäytöstä eri tasoilla laajemmin kuin kahden osapuolen vastakkainasetteluna ja toisaalta tasapainotilan tavoittelun myös *dyadia* haastavammassa asetelmassa. Dualismi tai dyad muuttui trikotomiaksi tai *tertiukseksi*. Simmel pyrki yleensä irti stereotyyppioista ja dyadin laajentaminen triadiin oli vain tienviitta tähän. Se, joka on kolmas jossakin aihepiirissä, voi samaan aikaan olla ensimmäinen tai viimeinen jossakin toisessa aihepiirissä, vaikka instituutioiden tai toimijoiden joukko olisi sama.

Simmel lähtee oletuksesta *duobus litigantibus tertius gaudet* eli vapaasti tulkittuna siitä, että kahden riita avaa kolmannelle mahdollisuuksia tilanteen hyödyntämiseen. Tavallisesti hän viljelee ilmausta *tertius gaudens*, ”kolmas nautiskelee (juhlii, ilakoi, ilkamoi)”. Kolmatta osallista tarkoittaessaan Simmel käyttää usein sanaa *tertius*. Noudatan tässä kirjoituksessa osittain Simmelin esimerkkiä.

Omasta mielestään yhteiskuntafilosofia, enimmäkseen muiden mielestä sosiologia ja mielestäni myös politologia Georg Simmeliä voi pitää jonkinlaisena yhteiskuntatieteiden moniottelijana. Häntä on arvosteltu paljolti siitä, että hän nokki pähkinälinnun lailla monia siemenpesiä vaivautumatta kaivautumaan pähkinän ytimeen ja muodostamaan perusteltua teoriaa. Kritiikissä on ymmärtääkseni paljon pohjaa: Simmel oli varsin tuottelias kirjoittaja, joka puuttui moninaisiin aiheisiin ”rahan filosofiastaan” muotiin saakka. Häntä on vaihtelevalla menestyksellä yritetty luokitella niin uusmarxistiksi kuin yhteiskuntakulttuurin filosofiseksi tulkiksi. Simmel jakaa nykytarkastelussakin mielipiteitä, mutta enimmäkseen häntä pidetään sosiologian klassikkona, jota ei kuitenkaan usein oikeuteta osaksi ”pyhää” Durkheimin, Marxin ja Weberin muodostamaa kolminaisuutta. Tässä mielessäkin Simmel on ”muukalainen”.

Georg Simmeliä voidaan pitää yhteiskunnallisena pähkinänsärkijänä. Parhaimmillaan särkevät pähkinöitään myös pääkirjoittajat aukoessaan poliittista liturgiaa, tehdessään käsittämätöntä tutuksi. Usein pääkirjoittajat pyrkivät siihen retoriikan keinoin ja samalla yrittävät legitimoida edustamaansa lehteä ja samalla lehdistöinstituutiota. Retoriikan keinoista tässä kirjoittelussa viljalti käytettyjä ovat metaforat. Ne siirtävät viestejä, tajuntaa ja todellisuutta tutusta tuntemattomaan ja takaisin.

Chaim Perelman (1996) väitti, että elämme retoriikan valtakunnassa. Hän piti metaforia retorisisista ilmauksista salakavalimpina. Toisaalta metaforat ovat verraton työkalu niille, jotka yrittävät pääkirjoituksissa tai kolumneissa suhteellisen niukassa tilassa tuoda oletetulle ”tavalliselle” lukijalle vaikeaselkoisen ja monijuonteisen prosessin tai asiakokonaisuuden ymmärrettäväksi ja jopa kiinnostavaksi.

Pääkirjoittelussa lehdet kamppailevat oikeutuksestaan oletettuun lukijakuntaan nähden: perelmanilaisittain sekä laajan, normaalin lukijakunnan universaaliyleisön että ”erityisyleisöjen”, esimerkiksi muiden poliittisten instituutioiden edustajien mielenkiinnosta. Tässä tutkielmassa olen kiinnostunut laajasti katsottuna poliittisista valtainsstituutioista ja niiden suhteista, joten rajaan laajan yleisön, ”lukijakunnan” vastaanottajanäkökulman tarkastelusta. Myös erityisyleisöjen, esimerkiksi lehdistön kanssa kilpailevien institutionaalisten toimijoiden osalta tarkastelukulmani etenkin pääkirjoituksia analysoidessani on lähettäjälähtöinen: miten pääkirjoittaja pyrkii uusintamaan todellisuutta ja edustamansa instituution positiota.

Tarkastelen tätä kysymystä metaforatutkimuksen keinoin. Ymmärrän metaforan olemuksen John Lakoffin ja Mark Johnsonin (1980, 5) tavoin: ”The essence of metaphor is understanding and experiencing one kind of things in terms of another.” Tämän määritelmän ydin on melko tavanomainen metaforatutkimuksessa, mutta Lakoff ja Johnson soveltavat sitä laajassa merkityksessä. Metaforilla on kahtalainen merkitys journalismissa: Yhtäältä metaforilla vahvistetaan vallitsevaa tulkintaa maailmasta, mutta toisaalta metaforilla voidaan horjuttaa ja kyseenalaistaa tulkintoja (Hellsten 1997, 3). Horjuttaessaan tai vahvistaessaan vallalla olevaa diskurssia pääkirjoittaja samalla luo kolmannen positiotaan. Metaforien käyttötavat antavat siis viitteitä siitä, kuinka esimerkiksi sanomalehdet asemoivat itsensä muihin institutionaalsiin toimijoihin nähden ja miten käydään kamppailua ”kansan”, perelmanilaisittain universaaliyleisön edustamisesta.

Metafora-analyysissäni hyödynnän kognitiivista metaforateoriaa sekä Iina Hellstenin siitä varioimaa sovellusta journalististen metaforien analysointiin. Muokkaan jonkin verran Hellstenin käyttämää metodiikkaa muun muassa metaforatyypien luokituksissa. Pyrin näin löytämään nimenomaan pääkirjoittelun analysointiin soveltuvan menetelmän.

Kognitiivista metaforateoriaa voidaan luonnehtia vuorovaikutukselliseksi ja sen metaforakäsitystä laaja-alaiseksi. Lakoff ja Johnson (1980, 3) tiivistävät näkemyksensä seuraavasti: ”Our ordinary conceptual system, in terms of which we both think and act, is fundamentally metaphorical in nature.” Tämän tutkielman

kannalta on keskeinen myös heidän määrittelynsä kielen, ajattelun ja toiminnan suhteesta:

If we are right in suggesting that our conceptual system is largely metaphorical, then the way we think, what we experience, and what we do every day is very much a matter of metaphor.

Since communication is based on the same conceptual system that we use thinking and acting, language is an important source of evidence for what that system is like. (Lakoff & Johnson 1980, 3.)

Päädyin analyysini metodisessa valinnassa metaforatutkimuksen kognitiiviseen suuntaukseen, vaikka kognitiivista teoriaa on arvosteltu metaforisuuden ulottamisesta kaiken inhimillisen tajunnan ja toiminnan alueelle. Toisaalta näkökulmaa voidaan perustella juuri samalla argumentilla: metaforat ovat tästä näkökulmasta pohjimmiltaan ajatuksellisia ja siten toimintaa ohjaavia hahmotuksia, eivät pelkästään lingvistisiä kielikuvia kuten tiivistyneitä vertauksia.

Kognitiivinen metaforateoria voidaan nähdä vuorovaikutuksellisen metaforateorian jatkeeksi. Sinänsä eri tasoilla toimivia Simmelin ”numeraalisen sosiologian” ja kognitiivisen metaforateorian yhdistävinä tikkaina voidaankin nähdä vuorovaikutuksellisuus, joka hallitsi Georg Simmelin yhteiskuntakäsitystä. Vuorovaikutuksellinen metaforateoria lähtee siitä, että ajattelu sinänsä on metaforistista; kieli on metaforistista ja metaforilla voidaan luoda uusia käsityksiä maailmasta. Kognitiivinen teoria menee tavallaan vielä pitemmälle: metaforat ovat kehollisten kokemusten projisointia abstraktimmille käsitteistyksen alueille. Metafora on siis käsitteellisten alueiden välinen mallinnus, ja metaforat määrittellään inhimillisen käsitejärjestelmän ominaisuuksiksi. Käsitejärjestelmän metaforisuudesta seuraa se, että metaforat ohjaavat paitsi ymmärtämistä myös sitä kautta kieltä, toimintaa ja ajattelua. Oleellista on myös se, että kognitiivisen metaforateorian mukaan metaforisuuden ja ei-metaforisuuden välinen raja on häilyvä, tulkinnanvarainen ja kontekstisidonnainen. (Ks. Hellsten 1997, erit. 15-23.)

Hellstenin (mt, 24) mukaan metafora muodostuu osien välisestä kognitiivisesta mallintamisesta, onhan kyse oudomman ja /tai abstraktimman asian käsittelemisestä

tutumman ja /tai konkreettisemmän avulla. Vakiintuneiden metaforien analysointiin soveltuukin kognitiivinen metaforateoria. Ymmärtääkseni pääkirjoittelu joskus näennäisestä värikkydestään, satunnaisesti jopa räiskyvyydestään huolimatta on kuitenkin suhteellisen konventionaalista, mitä edellyttää jo sen suhteellisen konservatiivinen ”saarnatuolimainen” julistuksellinen tila, yksiaänisen argumentoinnin⁵ foorumi. Siinä ei ole vastaväittäjiä, mutta toisaalta oletettu vasta-argumentaatio joudutaan ennakoimaan moninaisiin ”suuntiin”, ja siihen periaatteessa olisi myös pystyttävä vastaamaan lyhyehkön artikkelin sisällä.

1.4 Aiemmin kirjoitetusta ja tutkielman rakenteesta

Hyödynnän tässä tutkielmassa ensisijaisesti kolmeen aihepiiriin liittyviä teoksia. Simmeliläiseen ajatteluun liittyvät keskeisimmin Kurt H. Wolffin (1964) esipuhein toimittama *The Sociology of Georg Simmel*, jossa tämän tutkielman kannalta keskeiset teemat on mielestäni erinomaisesti nostettu esiin. Muun muassa Simmelin niin sanottuun numeraaliseen sosiologiaan liittyvät ja tätä tematiikkaa sivuavat kirjoitukset muodostavat Wolffin toimittamassa teoksessa kokonaisuuden esseistiksikin usein kritisoidun Simmelin ehkä ”politologisimmista” kirjoituksista. Lisäksi Wolffin kirjoittama esipuhe on antoisa. Arvokkaan lisänsä kokonaisuuden hahmottamiseen antoi Kauko Pietilän esipuhein suomentama *Pieni sosiologia* (1999), jossa ovat Simmelin keskeiset esitykset sosiologian luonteesta. Osittain rinnan Wolffin toimittaman teoksen kanssa olen lukenut ”Simmelin suurta sosiologiaa” *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*. Wolffin ohella keskeisiä Simmel-tutkijoita on Lewis Coser, jonka näkemyksiä käytän monipuolistamaan tulkintoja simmeliläisestä yhteiskunta-ajattelusta. Kuvaa täydentää soveltuvin osin ”simmeliläisen renessanssin” isäksikin nimetty David Frisby, joka osittain edellisistä poiketen pitää *Rahan filosofiaa* Simmelin pääteoksena. Oleellisimpia tässä yhteydessä eivät kuitenkaan liene mielipide-erot

⁵ Yksiaänistä argumentointia, joka on pääkirjoittelulle tyypillistä, käsittelemän myöhemmin yksityiskohtaisemmin kognitiivisen metaforateorian yhteydessä.

siitä, onko *Philosophie des Geldes*⁶ (1987) vai *Soziologie. Untersuchungen über die Formen des Vergesellschaftung* (1968) ”pääteos”, vaan Simmelin ryhmadynamiikkaan liittyvät aspektit. Lisäksi kannattaa muistaa, että Simmel itse koosti ”Suuren sosiologiansa” kuten monet muut teoksensa osittain aikaisemmin kirjoittamistaan esseistä.

Oleellisena simmeliläisen ajatusmaailman tulkkina käytän myös Arto Noron (1991) väitöstutkimusta *Muoto, moderniteetti ja ”kolmas”*. Tutkielma Georg Simmelin sosiologiasta. Noron lähestymiskulmina ovat kolme teemaa. Ensimmäisessä hän tarkastelee sitä, miten Simmel määrittelee sosiologian kohteen ”sosiaalisiksi muodoksi”. Muina aihepiireinä ovat Simmelin moderniteettiajattelun liittyminen nykykeskusteluun ”modernista” ja ”postmodernista”. Keskeinen Noron kiinnostuksen kohde on myös kysymys siitä, mikä on Simmelin sosiologinen ”kolmas”. Juuri tuo kolmas on tässä tutkielmassa keskiössä, mutta enemmän politologisesti kuin sosiologisesti. Monessa tapauksessa kyse on painotuserosta.

Georg Simmelin ajattelun panoraamaa tarkastelen seuraavassa luvussa. Tällä tutkielmalla ei ole varsinaista päälukua siksi, että pyrin luomaan kokonaisuuden, jossa Simmel politisoidaan ja jossa hänen ”numeraalinen sosiologiansa” yhdestä aspektista liitetään retoriikan, lähinnä metaforiikan ja siinä kognitiivisen metaforateorian yhteyteen.

Koska sovellan Simmelin ajattelua lehdistöön valtainstituutiona, oleellisia ovat myös tiedotusopilliset näkemykset lehdistön vallasta, suhteista ja rooleista suhteessa muihin valtainstituutioihin. Todellisuuden määrittelyn valtaa lähestyn muun muassa valtaeliitin käsitteen tunnetuimpiin ”klassisiin” tutkijoihin luettavan C. Wright Millsin (1956) mutta myös Johan Galtungin ja Mari Rugen (1981) kautta. Heikki Luostarisen (1994) ja Risto Kuneliuksen (1998) näkemykset antavat lisäpohjaa kuvan hahmottamiseen. Jyrkin käsitys julkisen sanan vallasta tulee käsittelyyn, kun Ignacio Ramonet (2001) väittää, että ”median harjoittamasta kommunikaatiosta” on tullut jopa ahdistavan kaikenkattava ideologia. Toisaalta ”vallan” käsitteessä on

⁶ Teoksessaan *Philosophie des Geldes* (1900) Simmel pohti muun muassa vaihdon ja vuorovaikutuksen suhdetta. Vaikka vaihdettavuus ilmiönä ja raha yhtäältä sen konkretisoitumana että toisaalta metaforana liittyvät tavallaan sekä dispositionaaliseen että positionaaliseen valta-ajatteluun (ks. esim. Ylikoski 2002), näiden yksityiskohtaisempi tarkastelu rajautuu tämän tutkielman aihepiiristä.

mahdollisuuksia myönteisempiinkin näköaloihin. Tällainen on Pekka Korhosen (1990) autonomisen vallan käsite, jota yritän soveltaa journalismin instituutioon.

Käsitteliäni valtakäsitteiden tulkintoja luettaessa on aihetta varovaisuuteen, koska ”valta” suomessa laaja-alaisena on varsin monitulkintainen ja kontekstisidonnainen. Esimerkiksi Iisa Räsänen (1997, erit. 24) lähtee valtakäsitystensä erittelyssä itsenäisyyden ja ylivallan peruserkityksissä tarkastelemaan valtaa toimintaa mahdollistavina ja rajoittavina tekijöinä. Hän tarkastelee sittemmin spesifisempiä valtamerkityksiä kuten strategista valtaa, Chance-valtaa ja mielivaltaa. Suomessa käytetään valta-käsitettä usein power to -tyyppisenä, tavallaan kansallisen valtion itsenäisyyttä korostavana, vaikkapa EU-keskustelussa vastakkaisena laajemman kokonaisuuden oletetulle ylivallalle, power over -tyypitykselle.

Suomen ”valta” siis edellyttää konteksteja tarkkailevaa ja kriittistä luentaa. Matti Hyvärinen (1997, 133-166) tarkastelee osuvasti ensisijaisesti englannin- ja suomenkielisen mutta myös saksankielisen ”valtaan” liittyvää käsitteistöä. Nostan esiin joitakin kohtia artikkelin diskussiosta, jossa hän toteaa, että suomen *valta*- ja englannin *power*-käsitteiden kesken on konnotaatioissa selvä ero. *Power*-käsitteeseen nähden *vallalla* on kielteisempi ja passiivisempi *power over* -tyyppinen lataus. Hyvärinen pitää kirjoituksensa kärkipisteenä sitä, että puhujat totunnaisesti käyttävät *valta*-termiä mitä moninaisimmin tavoin.

(,,) it is precisely the *political usage* of the concept of *valta* that seems to require the usage of *systematically asymmetrical* conceptions in order to ground one's own argumentation. One source of asymmetry in Finnish seems to be the strong tendency to interpret *valta* narrowly in the meaning of *power over*. The other aspects of power are then expressed by using different vocabulary . (...) The overall “negativity” of *valta* may again suggest an etymological or cognitive interpretation. For instance, it may be argued that the differences between power and *valta* result directly from the origin of *valta* in the German *Gewalt*. (Hyvärinen 1997, 161.)

Kuten Hyvärinen (mt, 162) huomauttaa, *valta* voi konnotoitua myös myönteisesti: koululaiset koulusta päästyään vaikka nuotiolle ovat valloillaan, kirjaimellisesti “on their/its own powers”. ”(...) political platforms are elaborated only with asymmetrical usage of different repertoires at the same time.”

Vallan repertuaarin monitulkintaisuutta hyödyntävät suomalaisessa kontekstissa puoluepolitiikat päivittäin, samoin muut ”julkisuuspolitiikat” kuten pääkirjoittajat. Tällöin on houkuttelevaa käyttää *valtaa* niin pejoratiivisessa kuin ”vapauttavassa” mielessä. *Valta* saattaa juuri elastisuudessaan olla retorinen ja kyseenalaistamaton kumivasara.

Päädyn kuitenkin siihen, että tässä tutkielmassa on syytä ottaa valtatarkastelun ensisijaiseksi tukivarreksi yksi dimensio: akseli positionaalisen ja dispositionaalisen välillä, vaikka tämä ratkaisu pinnallistaa ja yksisilmäistää kokonaisuutta. Pelkistetysti sanoen edellinen on lähempänä tilannetta hyödyntävää ja jälkimmäinen pysyvää, usein institutionaalisesti sävyttynyttä valtaa kuten ”mahtia”. Edelliset rivit sisältävät vain esimerkkejä siitä, kuinka monitulkintainen valtakäsitteistön kenttä on; jo pelkästään vallan aspekteista on kirjoitettu miljoonia sivuja. Edelleen kannattaa muistaa, että jo positionaalisen ja dispositionaalisen raja on häilyvä, ja että kumpaakin tyyppiä saattaa esiintyä samanaikaisesti. Vaikka ”valta” sinänsä on oleellinen tämän tutkielman ulottuvuus, kyse ei ole valtakäsitteistön syvällisestä tutkimisesta. Niinpä jätän tulkintavastuuta valistuneille lukijoille.

Empirian tasolla olen valinnut tarkasteluuni viiden sanomalehden pääkirjoittelun euron kynnyksellä joulukuussa 1998. Tuolloin niin integraation syventämistä kannattavat kuin sitä vastustavatkin tai näennäisesti puolueettomina ”kommentaattoreina” esiintyneet joukkoviestimet olivat ”annetun” tilanteen edessä: Euroopan rahaliiton Emun kolmas vaihe yhteisvaluuttaan siirtymisineen oli aivan edessä, haluttiin sitä tai ei. Siksi kysyn, miten ajattelu simmeliläisittäin tarkasteltuna ilmeni siinä tilanteessa, josta ei käytännössä ollut paluuta; kuinka ”kolmannen” rooli näyttäytyi metaforisesti tarkasteltuna kansalaisia todennäköisesti hämmentävän tilanteen selittämisenä ja myös todellisuuskuvan rakentajana. Oleellista on myös se, että lehdet poliittisimmalla areenallaan pääkirjoittelussa uusintivat legitimaatiotaan institutionaalisina vallankäyttäjinä, esimerkiksi simmeliläisittäin kolmansina.

Aineistossa ovat mukana EU-myönteiseksi jo hyvissä ajoin ilmoittautunut Helsingin Sanomat. Se oli paitsi suhteutettuna maakohtaiseen lukijapotentiaaliin myös noin puolen miljoonan kappalemääräisellä levikillään vuonna 1998 Pohjoismaiden suurin päivälehti. Helsingin Sanomien vaikutusvalta yhteiskunnallisen todellisuuden

rakentamisessa lienee poikkeuksellisen suuri paitsi lehden lukijakunnan laajuuden myös lukijoiden siihen ”laatulehtenä” suuntaaman luottamuksen vuoksi. Helsingin Sanomat välttää puoluepoliittista leimautumista.

Maakuntalehdeksi suurehko Keskisuomalainen on ilmoituksensa mukaan ”riippumaton keskustalainen”. Se on koko EU-keskustelun ajan suhtautunut unionin jäsenyyteen ainakin skeptisesti, joskus hyvinkin kriittisesti. Mukana tarkastelussa myös Demari, jonka taustayhteisö Suomen Sosialidemokraattinen Puolue SDP enimmiltään on koko prosessin ajan ollut integraatiomyönteinen. Lisäksi se päähallituspuolueen äänenkannattajana toimi tavallaan hallituksen johdon äänitorvena. Sitoutumaton mutta ei ainakaan kokoomusta vieroksuva Länsi-Savo, pienekö Mikkeliissä ilmestyvä maakuntalehti on valittu mukaan oman ”sarjansa” edustajana. Poliittista kenttää täydentää Kansan Uutiset, joka tarkasteluajankohtana ei nimellisesti ollut sitoutunut ensisijaiseen taustayhteisöönsä Vasemmistoliittoon. Aikaisemmin lehti toimi vuosikymmeniä kommunistipuolueen ja sen pitkään hallitseman kansandemokraattisen järjestön SKDL:n äänenkannattajana. Vuoden 2000 syksyllä lehti palasi Vasemmistoliiton äänenkannattajaksi.

Empiirinen aineisto käsittää kaikkiaan kolmekymmentä pääkirjoitusta ja päätoimittajan kirjoittamaksi tunnistettavaa pääkirjoitussivun kolumnia viidestä sanomalehdestä joulukuussa 1998. Olen seulonut ne sillä perusteella, että kaikista täytyy löytyä yhteys Euroopan unioniin tai Nato-keskusteluun. Jälkimmäistä perustelen sillä, että Suomen EU-integraatioon tunnetusti nivoutui enemmän tai vähemmän näkyvästi turvallisuuspoliittinen ulottuvuus. Palaan tähän aiheeseen syvemmin empiriaosiossa.

Empiirisen kohdeaineiston lisäksi hyödynnän erityyppisiä lehtiartikkeleita lähdeaineistona suhteellisen runsaasti. Näin pyrin ensisijaisesti monipuolistamaan ja selkeyttämään kuvaa lehdistön poliittisen positioiden ja roolien vivahteikkuudesta. Lehtiartikkelien suhteellista runsautta selittää oma taustani, vuosikymmenien työskentely ammattitoimittajana ja jatkuva kiinnostus lehdistön aseman tulkintoihin. Joudun jatkuvasti kysymään, mikä on lehdistön valta eri merkityksissään. Se ei voi eikä saa olla heijastumatta tämän tutkielman ilmeeseen.

Tämä kvalitatiivisesti painottunut tutkielma etenee yleisestä empiriaan ja palaa pohdinnassa osittain yleiselle tasolle. Käyttämässäni empiria-aineiston kvantitatiivisessa erottelussa pyrin vain antamaan suuntaa esimerkiksi eri metaforatyypin jakaumista, mikä toivottavasti helpottaa kokonaiskuvan hahmottamista.

2 GEORG SIMMELIN PANORAAMA

Georg Simmel (1858–1918) syntyi Berliinin ydinkeskustassa vilkkaiden katujen kulmauksessa. Myös hänen ajatteluaan hallitsi koko ajan modernin urbaanin ihmisen näkökulma; hän oli atomisoitunut kulkija vailla perinteisten yhteisöperinteiden sidoksia, ”muukalainen” tai ulkopuolinen katselija myös yhteiskunnan tarkkailijana. Tämä tematiikka ilmenee filosofisesti ja sosiologisesti esimerkiksi hänen *Metropolis-*esseestään, jossa Simmel päätelee suurkaupungin tuottavan kaksi yksilöllisyyden lajia: toisaalta etäisyyteen tai välimatkaan liittyvän yksilöllisen riippumattomuuden ja toisaalta erilleen asemoitumisen aiheuttaman yksilöllisen ainutkertaisuuden (ks. Simmel 2000, 149–157; Noro 1991, 145). Simmelin ajattelun perustaa kuvaneeekin, että pohtiessaan metropoliksen ja mentaalisen elämän suhdetta hän korostaa yksilöllisyyden miljoonakaupunkilaisen tyyppin pingottavan neuroottisesti itsekorostuksessaan. (Ks. Simmel 2000, 149–157.)

Simmel syntyi seitsenlapsiseen porvarisperheeseen kuopuksena. Alussa vakavaraisuuden perheeseen toi isän osakkuus maineikkaassa suklaatehtaassa. Georg Simmelin ollessa vasta poikanen isä kuoli, mutta tulevaisuus oli taloudellisesti turvattu: Simmelien perheystävä oli varakas kansainvälisen musiikkiyhtiön perustaja, joka ryhtyi holhoojaksi. Kuoltuaan hän jätti suojatilleen sievoisen omaisuuden, mikä soi Simmelille kohtuullisen taloudellisen liikkumavaran.

Kurt H. Wolffin (1964, xviii) mukaan Georg Simmelin äiti oli temperamentikas ja dominoiva. Wolff ei kuitenkaan lähde arvioimaan sitä, millainen merkitys tällä oli Georg Simmelin persoonallisuuden muotoutumiseen. Sen sijaan Lewis A. Coser (1977, 194) otaksuu, että Simmelin suhde dominoivaan äitiin oli etäinen. Niinpä Coserin tulkinnassa Georg Simmeliltä jäivät puuttumaan kaikki juuret turvalliseen perheympäristöön, ja marginalisoituminen ja turvattomuus iskostuivat varhain nuoreen Simmeliin.

Jos Coser on oikeassa, ja jos vierauden, muukalaisuuden ja vaeltamisen teemat pohjautuvat tähän, tämän ihmissuhteen laadulla saattaa olla osuutta koko Simmelin yhteiskunnalliseen ajatteluun. Joka tapauksessa Simmelin tuotannossa on selkeästi nähtävissä hänen pyrkimyksensä rakentaa ymmärrys yksilön psyykkisen ja sosiaalisen kehityksen suhteesta yhteiskuntaan.

2.1 Ihmistieteiden pähkinänsärkijä

Valmistuttuaan kymnaasista Simmel pääsi Berliinin yliopistoon 18-vuotiaana opiskelemaan historiaa. Hän vaihtoi kuitenkin pian pääaineeseen filosofian. Vuonna 1881 Simmel väitteli filosofian tohtoriksi kantilaisesta monadiajattelusta. Sinänsä paradoksaalista on se, että vaikka Simmel tunnetaan yleisesti ensisijaisesti sosiologina, hän piti itseään ensisijaisesti filosofina. Arto Noro (1991, 17–18) huomauttaa, että Simmelin kategorisointi moderniteettiin sisältyvän elämäntyylin sosiologiseksi teoreetikoksi on standarditulkinnan mukaan ja historiallisestikin ”väärin”, sillä Simmel oli ennen kaikkea kulttuurifilosofi, jolla oli tietty uuskantilainen tietoteoreettinen positio, ohjelma yhteiskunnallisten muotojen sosiologiasta ja tietty elämänfilosofinen peruskatsomus. Pian tämän jälkeen Noro kuitenkin väittää, että Simmeliltä on mahdollista lukea myös moderniteetin tema. Itse siis yritän lukea häntä politologisesti.

Kuten Coser (1977, 183) toteaa, Simmelin sosiologiaa leimaa aina dialektinen lähestyminen, joka työntää esiin dynaamista vuorovaikutuksellisuutta ja konflikteja sosiaalisten yksikköjen välillä. Mielestäni tätä lähestymiskulmaa voidaan pitää poliittisena. Laajennan kuitenkin Coserin väitettä: dialektinen lähestyminen on Simmelillä usein vasta pohjustus kolmen osallisen ryhmädynamiikan malliin. Simmelin *tertius* toimii yksilölliseltä mikrotasolta aina poliittisten valtatoimijoiden keskinäisiin jännitteisiin.

Simmelin akateemisesta urasta valtaosa sijoittui ajallisesti Berliinin yliopistoon. Vuonna 1885 hänet nimitettiin dosentiksi. Simmelin luentojen aiheet ulottuivat logiikasta ja filosofian historiasta etiikkaan, sosiaalipsykologiaan ja sosiologiaan; hän

käsitteli Kantia, Schopenhaueria, Darwinia, Nietzscheä ja monia muita. Simmel oli suosittu luennoitsija käsitellessään uusimpia tieteellisiä trendejä, ja hänen luennoistaan tuli jopa Berliinin kulttuurieliitin suosimia tapahtumia.

Vuonna 1901 Simmelille myönnettiin puhtaasti kunnia-arvo *Ausserordentlicher Professor*. Tämä ei tuonut hänelle pääsyä tiedeyhteisöön, vaan hän jäi akateemiseksi sivustakatsojaksi. Simmelin hakiessa professorin virkoja hänet torjuttiin toistuvasti siitä huolimatta, että johtavat oppineet kuten Max Weber tukivat häntä suosituksillaan. Mikään ei pitkään aikaan tuottanut tulosta. Vasta vuonna 1914 – vain neljä vuotta ennen kuolemaansa Simmel kutsuttiin Strasbourgiin varsinaiseksi professoriksi.

On otaksuttu, että Simmelin ”ulkopuolisuus” akateemisissa piireissä liittyi yhtäältä hänen juutalaistaustaansa ja toisaalta hänen yhteiskunnallisiin mielipiteisiinsä. Hän tunsu vetoa sosialismiin, mutta suhtautui kriittisestikin tuolloin pinnalla olleisiin näkemyksiin. Frisby (1984, 145) arvioi, että äkkiseltään Simmelin suhde marxismiin näyttäytyy hatarana. Huolimatta siitä, että Simmel omaksui joitakin reformistisen sosialismin näkökantoja 1890-luvun alkupuolella, on vähän näyttöä siitä, että häntä olisi innoittanut kiinnostus marxismiin. Frisby toteaa, että jotakin reagointia marxismiin ilmaantui Simmelin töihin: esimerkiksi historiallisen materialismin hylkääminen ja kritiikki lisäarvoteoriaa kohtaan. Osittain silti ja sen sijaan Frisby näkee Simmelin ”todelliseksi kontekstiksi” teorian kulttuurisesta vieraantumisesta, mikä jo etäännyisi Marxin teoksissa ilmenevästä ajattelusta.

Myös Wolff pitää Simmelin hidasta urakehitystä vastakohtana hänen maineelleen suurena puhujana ja ajattelijana. Selitykseksi Wolff tarjoaa sitä, että moni piti Simmelin mainetta erityisen kielteisenä, ja että siksi hänen sekä ajattelunsa että työnsä tuomittiin epäsuorasti. Hänen ajatteluaan on luonnehdittu dialektiseksi; siinä korostuivat loogiset ja epistemologiset elementit yli normatiivisuuden, siinä oli hänen ”mikroskooppinen metodinsa”. (Wolff 1964, xviii.)

Simmelin kirjoituksia kuitenkin arvostettiin laajasti ja niitä julkaistiin paljon. Wolffin (mt, xix) mukaan hänen päätuotantonsa alat voidaan luokitella sosiologiaan, historian filosofiaan, etiikkaan, yleiseen filosofiaan, taiteen filosofiaan, nyky-yhteiskunnan

filosofiaan tai aikalaisajatteluun ja metafysiikkaan. Kansainvälisesti Simmel tunnetaan yleensä ansioistaan ennemmin sosiologisena kuin filosofisena ajattelijana, ja tuolloinkin hänen maineensa levisi muualle Eurooppaan ja laajemmallekin. Esimerkiksi Yhdysvalloissa hänen enimmäkseen sosiologisia kirjoituksiaan ilmestyi runsaasti amerikkalaisissa aikakauslehdissä 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana.

Georg Simmel oli varsin tuottelias kirjoittaja. Erilaisissa aikakausjulkaisuissa ja sanomalehdissä julkaistiin Simmelin artikkeleita hänen elinaikanaan yli kaksisataa, ja myöhemmin vielä lisää. Simmel kirjoitti viisitoista pääteosta filosofian, etiikan, sosiologian ja kulttuurikritiikin aloilta. Lisäksi hän kirjoitti puolenkymmentä vähemmän tunnettua teosta. Ehkä tuotannon laajuuden ja osittaisen hajanaisuudenkin vuoksi Simmel ei pystynyt kehittämään yhtenäistä sosiologista tai filosofista järjestelmää. Robert K. Merton on kerran kuvannut häntä ”lukemattomien siemenideoiden mieheksi” ja Ortega y Gasset eräänlaiseksi filosofiseksi oravaksi, joka hyppii pähkinästä pähkinään viitsimättä juuri nakertaa mitään niistä. (Ks. Coser 1977, 199.) Joka tapauksessa esimerkiksi *tertius gaudens* ja muut tässä kirjoituksessa käyttämäni simmeliläiset käsitteet ovat hyödyllisiä vähintäänkin siemenideoina. Lisäksi väitän Simmelin nakertaneenkin näitä pähkinöitä.

Peter Hamilton toteaa David Frisbyn teokseen *Georg Simmel* (1984, 8-9) kirjoittamassaan esipuheessa, että on yleistä määrittää Simmelin sosiologia ”esseistiseksi”.⁷ Siitä puuttuisi pitkäjänteisyys ja riittävä systematiikka. Hamilton pääättelee, että Simmelin laaja-alaisen kirjoittelun eri tieteenaloilta on toistuvasti katsottu vähentävän hänen merkitystään verrattuna erityisesti Marxin, Weberin ja Durkheimin muodostamaan ”pyhään kolminaisuuteen”. Kiinnostavaa lähestyttäessä Simmeliä politologina on joka tapauksessa se, että Hamilton ja Frisby pitävät Simmelin yhteiskunnallista ajattelua läheisenä Marxille ja Weberille, nyt jo klassisille valtio-opinkin lähteille ja tutkimuskohteille.

⁷ Simmelin esseistisestä ja hajanaisestakin tuotannosta kuulee ja lukee välillä käytettävän alentavaa ilmausta ”simmelöinti”.

Hamilton siis löytää – Frisbyn tavoin – Simmelistä laiminlyödyn sosiologian isän. Hänen aikalaisiaan Max Weberiä ja Emile Durkheimia pidetään nyttemmin modernin sosiologian nousun valtakahmoina, vaikka on epäoikeudenmukaista korostaa heidän rooliaan antamatta Simmelille hänelle kuuluvaa arvoa. Hamilton painottaa, että koska Simmelin tuotanto omittiin nopeasti amerikkalaiseen sosiologiaan⁸, hänen vaikutuksensa modernin yhteiskuntatieteen keskeiseen käsitteenmuodostukseen oli merkittävä. Tällaisia keskeisiä käsitteitä olivat rooli, vuorovaikutus, konflikti, herruusvalta (domination) ja alistussuhde (subordination) – keskeisiä politologisestikin. Simmelin seuraajat ovat pyrkineet jalostamaan näitä käsitteitä systemaattisimmilla tai empiirisimmillä teorioilla, kuten Hamilton toteaa.

Tältä kannalta voisi kärjistäen sanoa, että Simmelin ajattelu oli läpeensä poliittisesti orientoitunutta, mutta kannattaa toki muistaa, että Simmeliltä löytyy yllin kyllin muuta käsitteistöä, joka kuuluu ainakin perinteisesti sosiologiaan tai yhteiskuntafilosofiaan: vieraantuminen, yhteisöllisyyden katoaminen ja niin edelleen. Toisaalta kyse on lähestymiskulmasta: esimerkiksi juuri vieraantumisen tema liittyy Simmelin muukalaismalliin, jota ”kolmannen” yhteydessä tarkastelen tarkoituksellisen politologisesti. Esimerkiksi pääkirjoitusinstituution täytyy ottaa etäisyyttä virallisiin vallankäyttäjiiin uskottavuutensa ja oikeutuksensa säilyttämiseksi ”kansan” eli potentiaalisen lukijakuntansa silmissä.

Simmelin perintö lienee vaikuttanut myös valtio-opilliseen ajattelun traditioon. Hamilton (mt, 9) toteaa, että esimerkiksi *Rahan filosofia* myötävaikutti Weberin *Protestanttisen etiikan ja kapitalismin hengen* teesien formulointiin.⁹ Muissa Simmelin kirjoituksissa esiintyy käsite sosiaalisen toiminnan intentionaalisuudesta, joka on lähellä Weberin ideaa rationaalisesta toiminnasta.

2.2 Simmel sosiologina

Seuraavaksi rajaan katsettani simmeliläisessä panoraamassa tarkemmin hänen yhteiskunnalliseen ajatteluunsa, koska se nykykatsannossa on merkittävältä osiltaan

⁸ Hamilton viittaa erityisesti ryhmittymään ”Chicago School” (mt, 8).

⁹ Frisby (1984) käsittelee hieman hajanaisemmin samaa aihetta mm. sivuilla 16-19 ja 143.

politologista. Vaikka Georg Simmel ilmeisesti koki itsensä ensisijaisesti filosofiksi ja vaikka hänet tunnetaan ensisijaisesti sosiologina, hän tarkasteli elämysympäristöämme tieteenrajoista liiemmin rasittumatta. Simmeliläinen yhteiskunnallinen lähestyminen luonee myös edellytyksiä politologisille aspekteille muun muassa siksi, että hän näkee jännitteiden rakentuvan yhteiskunnallisten osallistujien määrällisyyden luokissa, ja niissäkin hän muotoilee variaatiomalleja.

Poliittiseksi osan – mielestäni merkittävänkkin osan – Simmelin ajattelusta tekee myös hänen näkemyksensä enemmän tai vähemmän uinuvien konfliktien olemassaolosta ryhmäkonstruktioissa ja -dynamiikassa. Niiden hallintapyrkimykset ovat taistelua vallasta asetelmissa, joissa kamppailu on joskus näkyvää mutta useimmiten eritasoisesti peiteltyä. Simmel puhuu ryhmämuodostelmista, niiden altistamista ryhmäkamppailutilanteista ja poliittisista vaikutuksista. Palaan ”poliittiseen Simmeliin” myöhemmin hahmotettuani hänen yhteiskunnallista sateenvarjoaan. Tuon varjon alle mahtuu myös se ajattelu, joka voidaan syystä katsoa poliittiseksi.

Georg Simmelin lähestymistä yhteiskuntaan saatetaan Coserin (1977, 177) mukaan parhaiten ymmärtää tarkoituksellisena yrityksenä pelkistää Comten ja Spencerin teorioita, mutta yhtä hyvin historiallisena kuvauksena hänen kotimaansa Saksan vaalimista ainutlaatuisista tapauksista. Ehkä Coser haluaa tällä varoittaa yleistästä Simmelin ajattelua historiallista kontekstia tuntematta, mutta toisaalta hän ei halua marginalisoida Simmelin ajattelua. Coser huomauttaakin samaan hengenvetoon – selvästi yleistäen – Simmelin edistäneen käsitystä siitä, että yhteiskunta koostuu malliintuneiden vuorovaikutussuhteiden kudelmasta, ja että sosiologian tehtävä on tutkia näitä vuorovaikutussuhteita niiden esiintyessä ja uudistuessa erilaisissa historiallisissa jaksoissa ja kulttuurisissa asetelmissa.

Lienee syytä korostaa, että ”numeraalisessa sosiologiassaan” Simmel ei pyrkinyt kuitenkaan yhteiskunnalliseen kvantifiointiin positivismiin tai organistisen lähestymistradition mielessä, eikä siis siltä pohjalta lakien muotoiluun. Sen sijaan hän pyrki löytämään historiallisen kontekstin ylittäviä yhteiskunnallisia muotoja. Hänen lähtökohtanaan oli ymmärtää vuorovaikutuskudelmasta muotoutuvaa

yhteiskuntaa ja abstrahoida sen konkreettisia ilmiöitä muodoiksi, jollaisia ovat esimerkiksi erilaiset yhteiskunnalliset tyypit.

Coser (1977, 180–181) painottaa sitä, että vastoin joitakin tulkintoja muotoajattelusta nouseva Simmelin ”formaali sosiologia” ei tarkoita kiteytyksiä todellisuudesta. Ei esimerkiksi ole puhdasta konfliktia yhteiskunnallisessa elämässä eikä pelkkää yhteistoimintaa. ”Puhtaat” muodot ovat siis konstruktioita, tyypillisiä suhteita, jotka eivät koskaan täydellisesti todellistu. Niinpä myös tarkastellessani tässä työssä kolmanneutta eri variaatioissaan kyse on aina jossakin määrin teoreettisesta mallinnuksesta, mikä edellyttää pelkistämistä.

Tämän tutkielman keskiössä ovat institutionalisoituneet struktuurit. Coser (mt, 178–179) toteaa Simmelin käsittäneen nämä yhteiskunnallisen tutkimuksen kentäksi, vaikka hän piti parempana rajata useimmat työnsä siihen aihepiiriin, jota hän nimitti vuorovaikutukseksi yhteiskunnan atomien välillä. Hänen metodinaan oli kohdistaa huomio niihin pitkäaikaisiin ja rajoitettuun määrään muotoja, joissa tuo vuorovaikutus voi ilmetä. Frisby (1984, 62) toteaa myös, ettei Simmel ollut kiinnostunut yksinomaan yksilöiden välisestä vuorovaikutuksesta. Hän tutki myös niitä yhteiskunnallisia suhteita, jotka ovat kiteytyneet yksilöllisyyden ylittävissä muodoissa.

Simmelin suunnatessa huomionsa sosiologiaan tutkimuskenttää hallitsi organistinen lähestymiskulma, joka oli ensisijaista niin Comtelle Ranskassa, Spencerille Englannissa kuin Schaffelle Saksassa. Tämä näkemys painotti perustaltaan jatkuvuutta luonnon ja yhteiskunnan välillä. ”Yhteiskunnallinen prosessi” käsitettiin laadullisesti samanlaisena joskin mutkikkaampana kuin biologinen prosessi. Niinpä sosiologiaa pidettiin ihmistieteiden emona, jonka kautta voitiin löytää ne lait, jotka hallitsevat kaikkea yhteiskunnallista kehitystä. Coserinkin (1977, 177) käyttämällä käsitteellä *organicist approach* on jotakin samanhenkisyttä yhteiskuntatieteissä ehkä paremmin positivismina tunnettua ajattelutapaan, joskaan se ei ole yksiselitteisen sama käsitetulkintojen vaihtelevuuden vuoksi. Pelkistetyn määritelmän mukaan positivismissa tietojen hankinnan on rajoituttava vain kontrolloitujen havaintojen tutkimiseen, mutta usein comtelaista katsantoa pidetään kummankin tradition yhteisenä käsitteellisenä taustana.

Organistista näkemystä vastusti pontevasti saksalainen idealistisen filosofian koulukunta. Se näki luonnontieteen ja ihmistieteet luonteeltaan erilaisina. Tässä traditiossa luonnonlaeilla ei ollut mitään paikka ihmiskulttuurissa, joka edusti vapauden ”valtakuntaa”, maailmaa tai tilaa. Tämän metodin mukaan inhimillisten ilmiöiden tutkimus oli ensisijaisesti ideografista. Uskottiin, että ihmistutkimuksella voidaan vain kuvailla ja tallentaa inhimillisen historian ainutlaatuisia tapahtumia ja että yritykset rakentaa säännönmukaisuuksia inhimillisen kulttuurin sfäärissä saattaisivat vain romahduttaa ihmishengen autonomian.

Simmel hylki sekä organistista että idealistista koulukuntaa. Coser huomauttaa, ettei Simmel edes pitänyt yhteiskuntaa organisma Comten tai Spencerin tavoin. Toisaalta hän ei halunnut yleistää yhteiskunnan käsitettä jollekin ideaalitasolle, jolla ei ollut ”todellista” olemassaoloa. Sen sijaan Simmel katsoi yhteiskunnan koostuvan yksilöiden keskeisestä läheisverkostosta, joiden välillä vallitsee jatkuva vuorovaikutus. Laajemmat yliyksilölliset rakenteet – oli siten kyseessä valtio, klaani, perhe, kaupunki tai ammattiliitto – ovat simmeliläisittäin vain vuorovaikutuksen kiteytymiä, vaikka ne saattavat saavuttaa autonomian ja pysyvyyden ja silloin asettua vastakkain yksilöiden kanssa kuin muukalaismahdit. (Coser 1977, 178.) Pelkistäen: Yhteiskunta oli Simmelille se alue, jossa yksilöt tai muut yhteiskunnalliset elementit ovat vuorovaikutuksessa eri ilmiöissä, joten on olemassa samanaikaisesti eri yhteiskuntia. Esimerkiksi sanomalehdessä ilmenee omanlaisensa yhteiskunta, kun samaan aikaan televisiossa se on toisenlainen. Näin syntyy koheesiota, kompromisseja ja konflikteja – siis poliittisia ilmiöitä, kussakin ”yhteiskunnassa” omalla tavallaan.

Ymmärtääkseni Coserin ajattelussa yliyksilöllisten rakenteiden autonomisoitumisesta on tiettyä yhdenmukaisuutta paitsi weberiläiseen byrokraatia-ajatteluun myös tunnettuun ”oligarkian rautaisessa lakiin”, todellisen vallan keskittymiseen hierarkian ylimpään eliittiin ajan myötä. Joka tapauksessa Simmelin mielestä yhteiskunnallisessa tutkimuksessa tulee ensisijaisesti tarkastella niitä erityisiä malleja ja muotoja, jotka selittävät ihmisten ja erilaisten ryhmien yhteisöllistymistä ja vuorovaikutusta monilla tasoilla. Seuraavasta lainauksesta on myös nähtävissä Simmelin ajatteluun oleellisesti liittyvä kolmannen elementin politisoiva vaikutus.

Die Rolle, die der Dritte spielt, und die Konfigurationen, die sich zwischen drei sozialen Elementen ergeben, sind hiermit schon größtenteils angedeutet. Die Zwei stellte, wie die erste Synthese und Vereinheitlichung, so auch die erste Scheidung und Antithese dar; das Auftreten des Dritten bedeutet Übergang, Versöhnung, Verlassen des absoluten Gegensatzes – freilich gelegentlich auch die Stiftung eines solchen. Die Dreizahl als solche scheint mir dreierlei typische Gruppierungsformen zu ergeben, die einerseits bei zwei Elementen nicht möglich sind, andererseits bei einer Mehr-als-drei-Zahl entweder gleichfalls ausgeschlossen sind oder sich nur quantitativ erweitern, ohne ihren Formtypus zu ändern. (Simmel 1968, 75–76.)

Simmelille siis sosiologiassa on tärkeää inhimillisen vuorovaikutuksen muotojen erityinen kuvaaminen ja analysointi, samoin niiden kiteyttäminen ryhmille ominaisiksi piirteiksi. Tämä on oleellinen osa Simmelin niin sanottua numeraalista sosiologiaa, johon palaan tarkemmin tuonnempana. Vaikka Simmelin mielestä kaikki inhimillinen käyttäytyminen on yksilöllistä, paljon on selitettävissä yksilöiden ryhmämuodostuksen käsittein. Toisaalta yhteisöllistymisen rajoittuneisuuden voi nähdä seurauksena vuorovaikutuksellisuuden muodoista. (Aiheesta tarkemmin ks. Coser 1977, erit. 79.)

2.3 Simmel politologina

Simmel ei innostunut väitteistä, joiden mukaan sosiologia on kaikkien ihmistieteiden äiti. Hänen mielestään mitään ei voi saavuttaa pakottamalla yhteen kaikkea – simmeliläisittäin ihmistieteissä hallintoa, juridiikkaa, filosofiaa, politologiaa ja filosofiaa – vain leimaamalla ne sosiologiaksi. Simmel katsoi, ettei voi olla sellaista totaalista tiedettä kuin sosiologia, vaan kyse on ilmiöiden ulottuvuuksista ja näkökulmista. Omana tieteenalanaan Simmel korosti ja puolusti sosiologian itsenäisyyttä (ks. esim. Frisby 1984, 18–19). Toisaalta Simmelin käsitys on nähtävä hänen aikalaiskontekstiaan vasten: nykyisin monia Simmelin ”sosiologisia”, siis vuorovaikutuksellisuutta korostavia lähestymiskulmia voidaan syystä pitää politologisina.

Tämän kirjoituksen kannalta edellisessä on kiinnostavaa, että Simmel kieltää sosiologian yhteiskunnallisena ylätieteenä ja tunnustaa politologian omaksi tieteenalaksi. Simmelin tuotantoa lukiessani olen myös vakuuttunut siitä, että hän

ajatteli paljolti poliittisesti tai laajan yhteiskunnallisesti. Huomattava osa hänen ajattelustaan liittyy muun muassa valta-asetelmiin ja vähintäänkin potentiaalisiin konfliktitilanteisiin. Niinpä simmeliläistä yhteiskunnallista ajattelua voidaan nykykatsannossa syystä pitää monilta osin politologiana.

Toisaalta E. V. Walter (1959, 161–163) katsoo, että Simmel sisäistää ja psykologisoi vapautta siirtäen sen ulkoisten suhteiden alueelta sisäiseen elämään. Walterin tulkinnan mukaan Simmelille valta on välttämätöntä rakenteellisena tarpeena, eikä kukaan voi toivoa muuntavansa alistussuhdetta ja ylivaltaa. Tämän ajattelun mukaan voi vain vähentää tämän asetelman seurauksena olevan alennustilan seurauksia. Walterin mukaan Simmel on erottanut eettisen perspektiivin yhteiskunnallisista seurauksista.

Walter päätelee, että Simmel äskettäisellä ajatuskulullaan saavuttaa sekularisoidun muodon lutherilaisesta valtateoriasta: On kaksi maailmaa, sisäinen rakkauden maailma ja ulkoinen vallan maailma. Jälkimmäistä liikuttaa pakkovalta ja järjestyksen välttämättömyys, edellistä sydän. Walter uskoo myös, että Simmelin vallan lähestyminen päättyy traagiseen luopumisen asenteeseen. Walterin mukaan Simmelin sosiologia kuvaa vallan roolia järkkymättömänä yhteiskunnallisen järjestelmän rakentamistyönä, mutta poliittisena tai sosiaalisena filosofiana hänen työnsä ei tarjoa tyydyttävää vallan teoriaa.

Mielestäni tämä näkemys voidaan ainakin osittain kiistää, sillä Simmelin näkemystä uusiutuvien konfliktitilanteiden tärkeydestä yhteiskuntaa kehittävänä tekijänä on vaikea sovittaa yhteen ”järkkymättömään järjestelmän rakentamiseen”. Tosin konfliktit loppuvaikutuksiltaan ovat simmeliläisittäin yhteiskunnallistavia, tavallaan välttämättömiä yhteiskunnan uusiutumiseksi. Ne ovat tavallaan vuorovaikutusprosessin tulemia ja samalla ja uuteen vuorovaikutukseen johtavia vaiheita.

Simmelille yhteiskunnallisessa ajattelussa on tärkeää inhimillisen vuorovaikutuksen muotojen erityinen kuvaaminen ja analysointi, samoin niiden kiteyttäminen ryhmille ominaisiksi piirteiksi. Simmelin mielestä kaikki inhimillinen käyttäytyminen on yksilöllistä, joten paljon on selitettävissä yksilöiden ryhmämuodostuksen käsittein.

Toisaalta yhteisöllistymisen rajoittuneisuuden voi nähdä seurauksena vuorovaikutuksellisuuden muodoista. (Aiheesta tarkemmin ks. Coser 1977, erit. 79.)

Simmel esittää numeraalisen sosiologian teoriansa ”suuressa sosiologiassaan” *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung* (1968). Toisessa luvussa *Die quantitative Bestimmtheit der Gruppe* Simmel tavallaan täsmentää sosiaalisen muodon käsitettä pohtimalla kvantiteetin merkitystä ryhmälle ja sen osien vuorovaikutukselle. Absoluuttisen lukumäärän merkitystä ryhmälle on kutsuttu juuri Simmelin numeeriseksi sosiologiaksi. Suuren sosiologian toinen luku käsittelee koko ajan ryhmää, ja Noro (1991, 160–161) pitääkin mahdollisena, että tämän luvun nostaminen paradigmaattiseksi Simmelin sosiologialle on aiheuttanut harhaisen tulkinnan Simmelin vuorovaikutuksen sosiologiasta ryhmän sosiologiana.

Hieman epäselväksi Noron ekskurssissa *Soziologie*-teoksen sisältöön jää se, tarkoittaako hän ”ryhmän sosiologiallaan” sitä, että Simmeliä pidetään aiheetta vain pienryhmäsosiologian teoreetikkona. Simmel pyrki koko ajan tarkastelemaan yhteiskuntaa vuorovaikutusten verkkona paitsi yksilöiden myös yliyksilöllisten rakenteiden tasolla. Lisäksi hän mitä ilmeisimmin uskoi trikotomiaan (triadiin, kolmenkeskiseen vuorovaikutukseen) huipentuvan numeraalisen sosiologiansa toimivan paitsi yhteiskunnan eri tasoilla myös eri ulottuvuuksissa. Tätä tukee myös Noron kokonaisnäkemys kyseisessä ekskurssissa. Simmelin *Rahan filosofiasta* on pääteltävissä se, että jopa rahan ja tuotantopanoksen vaihto voi simmeliläisittäin olla immateriaalinen kolmas. Vuorovaikutusasetelman epäsymmetrian mahdollisuuksiin viittaa Noro myös (mt, 163) huomauttaessaan, että simmeliläisessä alistamistilanteessa alistajana voi olla esimerkiksi henkilö tai ryhmä, samoin alistettuna.

Hypoteesinihan oli, että Simmelin ”kolmas” voi tarkastelukulmaa muuttamalla olla myös politologinen ”kolmas”, tertius. Koska Simmel kuitenkin lähtee mitä erilaisimmissa yhteyksissä liikkeelle dikotomioista, myös tertius-ajattelussaan, tarkastelen ensin dyad-käsitettä. Se on tavallaan se pohja, jolta Simmel hahmotti yhteiskunnallisuutta. Simmelillä yhteiskunta ja sen toiminta rakentuivat ja muuttuivat nimenomaan vuorovaikutuksesta, oli sitten vuorovaikutusasetelmissa kyse yksilöistä, ”yliyksilöllisistä” muodostelmista kuten yhteisöistä, organisaatioista tai

instituutioista taikka niiden keskinäisistä asetelmista, suhteista tai toiminnoista. Jatkona edelliselle Simmel-lainaukselle jatkan hänen triad-käsitteensä hahmottamista. Tässä ymmärtääkseni nousee esille se, miksi Simmelin ajattelussa elementtien määrässä nimenomaan kolme on tärkeä.

Der typische Unterschied der soziologischen Konstellation bleibt dabei immer der zwei oder immer der drei Hauptparteien. In die Funktion des Dritten, zwischen zwei Extremen zu vermitteln, können sich mehrere in abgestuften Graden teilen; hier liegt sozusagen nur eine Verbreiterung oder Verfeinerung in der Technischen Ausgestaltung des Prinzips vor. Dieses selbst, der die Konfiguration innerlich entscheidende Umschlag, realisiert sich immer schon durch den Hinzutritt der dritten Partei. (Simmel 1968, 75.)

Pienintä, kahdesta osallisesta koostuvaa ryhmämuodostelmaa Simmel siis kuvaa käsitteellä dyad. Sen kohtalo riippuu ratkaisevasti kummastakin jäsenestään. Muodostelman elämiseen tarvitaan kumpaakin, mutta kuolemaan vain yhden vetäytyminen. Dyadin myönteinen perusominaisuus on erityinen intimitetin tunnelma kahden välillä. Dyadissa vastuuta ei voi siirtää. (Simmel 1964, 118–144; Noro 1991, 162.)

Ryhmädynamiikka muuttuu ratkaisevasti, kun kolmas tulee mukaan ja muodostelma muuttuu triadiksi. Arto Noro (1991, 163) kiteyttää tilanteen niin, että kolmannen tullessa syntyy konfliktitilanne ja kynnyksen varsinainen sosiaaliseen. Simmel onkin erityisen kiinnostunut kolmen muodostelmasta, jossa konfliktit näkyvät selkeämmin kuin suuremmissa ryhmissä. Simmelin mukaan ryhmän jäsenten paljoutuminen vaatii muun muassa työnjakoa ja vuorovaikutuksen läheisyyden katoamista; piirteitä jotka Noro mielestäni aiheellisesti tulkitsee kuuluvan moderniin.

Simmelin ajattelun lähtökohtana on näkemys siitä, ettei ehjän harmonista ryhmää voi olla todellisuudessa.¹⁰ Puhtaan harmoninen ryhmä ei voisi osallistua minkäänlaiseen yhteiskunnallisen elämän prosessiin, sillä se olisi kykenemätön muutokseen ja kehitykseen. Simmelistä on jopa naiivia nähdä kielteisinä ne voimat, jotka tuottavat konflikteja ja myönteisinä ne, jotka muodostavat konsensusta. (Ks. Coser 1977, 184). Tätä Simmelin ajatusta voitaneen soveltaa myös institutionaalisen vallankäytön

¹⁰ Simmelin näkemys on erilainen verrattuna esimerkiksi arendtilaiseen suuntaukseen. Hannah Arendt (1998, 197–199) tulkitsi *poliksen* käsitettäkin tavallaan yhteisön vuorovaikutuksellisenä eheytyssprosessina.

kenttään, jossa lehdistö on suhteessa muihin poliittisiin toimijoihin: Jos se edistääkseen yhteiskunnallista koheesiota jättää paljastamatta esimerkiksi maan hallituksen ja eduskunnan välillä piilevän konfliktin, se vaarantaa idealistisen perustehtävänsä, vallankäytön valvonnan ja sananvapauden edistämisen.

Simmel katsoo, että vaikka konflikti voi olla tuskallinenkin yhdelle tai useammalle osalliselle, se sisältää myös myönteisiä vaikutuksia muun muassa siksi, että se sitoo heidät yhteiskunnalliseen kudelmaan joskin erimielisyyden kautta. Yhteiskunnallinen konflikti on siis tarpeellinen, koska se sitoo osapuolet vastavuoroiseen toimintaan ja pohjautuukin enemmän vuorovaikutuksellisuudelle kuin yksipuoliselle määräämiselle. Vain vetäytyminen tästä suhteesta on Simmelin mielestä täysin kielteistä.

Simmeliläisittäin konflikti voi toimia purkautumistienä kielteisille asenteille ja tunteille tehden myöhemmät suhteet mahdollisiksi. Koska konflikti siis voi vahvistaa olemassa olevia siteitä ja luoda uusia, se on käsitettävä pikemmin luovaksi kuin tuhoavaksi voimaksi. Hyvä yhteiskuntakaan ei ole konfliktiton, päinvastoin se on risteävien konfliktien yhteen neuloma. (Coser 1977, 185.)

Simmel piti jopa domination-tyyppistä valta-asetelmaa vuorovaikutuksena. Tarkastellessaan laajahkossa kirjoituksessaan ylivaltaa ja alistamista hän katsoo, ettei kyse ole yksipuolisesta herravallan tapaisesta määräysvallasta vaan siitä, että tämä asetelma sitoo kummankin osapuolen vastavuoroiseen toimintaan. Kyse ei siis olisi absoluuttisen vallan harjoittamisesta ja toisen alistumisesta ilman vuorovaikutussuhdetta. Simmelin mielestä asetelmaa on rakentamassa myös se, joka on näennäisesti ilman vuorovaikutussuhdetta alistettu. (Simmel 1964, 181–303.) Niinpä Simmelin valtakäsitystä voidaan syystä pitää läpeensä relativistisena; yhteiskunnallinen valta on aina sen käyttöä, valtaan alistumista tai kamppailua siitä suhteessa toisiin tai ainakin toiseen. Kärjistäen: poljettukin on omalla tavallaan vallankäyttäjä.

Oman nyanssinsa edelliseen tuo Walterin (1959, 161) tulkinta Simmelin ajattelusta: Simmelille yhteiskunnat liikkuvat vääjäämättä, tahtoen tai tahtomattaan muodosta toiseen. Simmel on skeptinen kaikkia poliittisia vapauskamppailuja kohtaan, sillä

vallankumoukset vain sallivat alamaisten nousta hallitsevaan luokkaan ja jatkaa ylivallan vanhoja muotoja. Toisaalta tämän tutkielman kannalta kiinnostavaa on myös se, että yhdistyminen ja hajoaminen toimisivat rytmisesti yhteiskunnallisessa elämässä. Tietyissä tapauksissa konflikti ja ryhmän yhteinen vihamielisyys jotakin sen ulkopuolista vastaan olisivat ainoita ehtoja, jotka sallisivat koheesion. Poliittinen valta olisi yksi voimista, jolla on kaksoisfunktio yhteiskunnassa; se yhdistää ylivallalla ja sitten se luo opposition alistetun ryhmän sisällä aiheuttaen edelleen koherenssia pakottamalla opposition sisäiseen eheyteen, jotta se pystyisi yhtenäisesti vastustamaan ylivaltaa (domination). (Ks. ja vrt. Walter 1959, 145.) Ehkä varteenotettavalla lehdistöllä on tällaisia eheytympaineita etenkin silloin, kun sananvapautta tai lähdesuojaa yritetään kaventaa. Aina kannattaa kuitenkin muista se, että ylivalta ja oppositioasema ovat paitsi tilannekohtaisesti ja ajallisesti vaihtuvia myös tarkastelukulmaisesti tulkinnanvaraisia asetelmia.

Noro (1991, 163; ks. valtakäsityksistä myös mt, 164–165) kiinnittää huomionsa siihen, että Simmel hakee triad-asetelmassa monet esimerkkinsä politiikan alalta ja että hän todistelee poliittista valtaa omaavilla olleen aina numeerisen sosiologian käytännöllistä tuntemusta. Ryhmä metaforana onkin ulotettavissa kaikille simmeliläisen vuorovaikutuksen tasoille, siis simmeliläisittäin yhteiskuntaan: myös poliittisten instituutioiden alueelle.

2.4 ”Peli” vaatii kolmatta

Vähäinen poliittinen toimija tai instituutio voi nousta todelliseksi vallankäyttäjäksi hyödyntämällä niitä jännitteitä, jotka vallitsevat mahtavien kesken. Tällä kolmannella osallisella on varaa juhlia, nautiskella, ilkamoida. Georg Simmelin mielestä tämä asetelma on mahdollinen kaikilla yhteiskunnallisten ”pelikenttien” tasoilla perheestä maailmanpolitiikkaan.

Simmelin *tertius gaudens* -käsite eri variaatioineen politologisesti ymmärrettynä on tavallaan kulminaatio Simmelin teoriassa numeraalisesta sosiologiasta. Koska kyse on kuitenkin Simmelin valta-ajattelun keskiössä olevasta ryhmädynamiikan

erikoisasetelmasta, tarkastelen ensin yleisemmin hänen käsityksiään yhteiskunnallisista dikotomia- ja trikotomia-asetelmista.

Mielestäni on hieman paradoksaalista, että ”kolmas” nousee lopulta Simmelin ajattelussa vieläpä eri asetelmissa kuninkaan paikalle, sillä Simmelin tuotanto tarjoaa dyadeista kymmenittäin ellei sadoittain variaatioita. Ne muotoutuvat usein esseiden lähtökohtina olevista perusdualismeista tai -dikotomioista (ks. Noro 1991, 156). Vahvasti kärjistäen voisin väittää, ettei Simmel lukkiudu durkheimilaiseen pyhäprofaani-dikotomiaan, vaan että Simmelille dikotomiat ovat tosiasiallisesti vain raaka-ainetta; se mitä hän haluaa tuottaa, on trikotomia. Tämä ”kolmas” – ilmiönä voitaisiin käyttää myös nimitystä kolmanneus – nousee Simmelin ajatteluun siitä, että sosiaalistuneella yksilöllä on dualistinen suhde yhteiskuntaan. Hän on sekä sisäistynyt siihen että asettuu tätä kollektivisoitumista vastaan. Tällöin tavallaan tämä suhde yksilön ja yhteiskunnan välillä toimii ”kolmantena”, käsittääkseni kuitenkin vaihdellen esimerkiksi kulttuurisen ja historiallisen kontekstin mukaan. Kuten Coser (1977, 184) huomauttaa, yksilö on yhtä hyvin yhteiskuntaa kuin itseään varten.

Vaikka Simmel lähti triad-ajattelussaan yksilön ja yhteiskunnan välisestä symbioosista ja silti samalla vastakkainasettelusta, hän uskoi teoriansa kolmannesta toimivan eri tasoilla ja eri ulottuvuuksissa. Tämän puolesta puhuu sekin, että Simmel käyttää dyad- ja triad-käsitteidensä yhteydessä usein esimerkkeinä politiikan tasoa (ks. Simmel 1964, erit. 118–177). Ymmärtääkseni kyse onkin ylätason teoriasta, jota voidaan soveltaa varsin laajasti kuten durkheimilaista dikotomista ajattelua. Näennäiseen dikotomiaan piiloutuu usein trikotomia, jota äkkiseltään ei havaita: esimerkiksi dikotomiasta kertova ja sitä tulkitseva on se Simmelin ”kolmas”.

Dikotomian jälkeen Simmel siis etenee trikotomiaan, triadiin. Se on kokonaisuus, joukko tai kenttä, jonka muodostaa vähintään kolme osallista, joiden konkretian taso voi vaihdella suuresti. Niitä voi olla enemmänkin, mutta Simmel mallittaa asetelmaa vähimmäismäärän pohjalta selkeyden vuoksi. Kiinnostavaa ja oleellista on mielestäni myös se, että *tertius gaudens* on Simmelin mielestä mahdollinen vain sopivassa kontekstissaan, siis tavallaan tiettyjen taustaehto-ollessa voimassa. Kyse on siis tilannesidoksen mahdollistamasta opportunistista. Tällöin on kuitenkin kyseessä triadin yksittäinen sovellus, sillä kolmannen valta saattaa toteutua myös positioissa,

jotka eivät välttämättä näyttäydy kolmannen opportunistisina intentioina, pikemminkin ryhmämuodostelmaa pyyteettömästi palvelevina variaationa, kuten Simmel otaksuu. (Simmel 1964.) Olen pyrkinyt pelkistämään tulkintani Simmelin tertius-ajattelusta seuraavaan taulukkoon.

Toimijatyyppe	Aktiivisuus	Suhtautuminen ryhmään	Valtaintentio
Välittäjä	Alussa aktiivinen	Palvelee koheesiota	Päätösvalta muilla
Sovittelija	Aktiivinen	Palvelee koheesiota	Päätösvalta muilla
Rauhantuomari	Lopussa aktiivinen	Palvelee koheesiota	Päätösvalta tuomarilla
Tertius gaudens	Vaihtelee alatyypityksin	Opportunistinen	Pyrkimys vallan omimiseen

Taulukko 1. Tulkinta Simmelin tertius-asetelman päätyypityksistä aktiivisuuden, ryhmäkoheesio ja valtapyrkimysten näkökulmista. (JH)

Siis Simmel ei suinkaan oleta, että kolmen osallisen muodostamassa toimintakentässä välttämättä muodostuisi *tertius gaudens* -asetelma, pikemminkin kyseessä ovat erikoistilanteet, joita kuitenkin syntyy. Tätä ilmentää esimerkkinä seuraava lainaus:

Eine andre Spielart des Mittlertums tritt damit auf, dass der Dritte als Unparteiischer fungiert. [...] Indem der Unparteiische die Ansprüche und Gründe der einen Partei der andern vorhält, verlieren sie den Ton der subjektiven Leidenschaft, der auf der andern Seite den Gleichen hervorzurufen pflegt. (Simmel 1968, 77.)

Gaudens-tapauksessa kyseessä on tertius-asetelman yksi variaatio, sillä objektiivinen kolmas voi toimia ”pyyteettömästi” ja rakentavasti ”ulkopuolisemman” välittäjän tai sovittelijan roolissaan. Nämä kaksi roolia Simmel erottaa toisistaan. Simmel (1964, 145–147) toteaa, että kun kolmas elementti toimii ei-osallisena välittäjänä, tämä voi esimerkiksi luoda kontaktin konfliktin osallisille ja vetäytyä sitten kuviosta. Sovittelijana toimiessaan kolmas elementti on aktiivisempi esimerkiksi rauhoittamalla asialliseksi ylikuumentunutta riitatilannetta. Yhden osapuolen kiihko ei enää provosoi toista, kun välittäjä osoittaa osapuolille toisensa väitteiden ja argumenttien tosiasiallisen sisällön. Simmel uskoo, että näin häivytetään

subjektiivisen päätöksen sävy, joka tavallisesti provosoi toisen samanlaiseen päätökseen.

2.4.1 Välittäjä, sovittelija ja tuomari

Objektiivinen sovittelija ei kuitenkaan ole riidanratkaisija, sovintotuomari, vaan vain sopimuksiin johtavan prosessin ohjaaja. Toisin sanoen hänen tulee koko ajan pysytellä kaikkien päätösten ulkopuolella, kun taas sovintotuomari ottaa kantaa.

Solange der Dritte als eigentlicher Vermittler wirkt, liegt die Beendigung des Konfliktes doch ausschließlich in den Händen der Parteien selbst; durch die Wahl des Schiedsrichters aber haben sie diese abschließende Entscheidung aus den Händen gegeben, sie haben gleichsam ihren Versöhnungswillen aus sich herausprojiziert, er ist in dem Schiedsrichter Person geworden, wodurch er eine besondere Anschaulichkeit und Kraft gegenüber den antagonistischen Kräften gewinnt. (Simmel 1968, 80.)

Niin kauan kuin vastatusten joutuneet osapuolet käyttävät välittäjää tai sovittelijaa, konfliktin päättymisen on yksin osapuolten itsensä käsissä. Mutta kun ne valitsevat sovintotuomarin, osapuolet luopuvat tästä lopullisesta päätösvallasta. Tuomari saa tällöin erityistä juhlallista painoarvoa ja ymmärtääkseni myös *power over* -tyyppistä valtaa riiteleviin osapuoliin. Simmel (1964, 151) korostaa, että vapaaehtoinen vetoaminen sovintotuomariin ja alistuminen tälle riidanratkaisijalle edellyttävät suurempaa subjektiivista luottamusta tuomiovallan objektiivisuuteen kuin mikään muu päätöksenteon muoto. Ehkä Suomessa puhtaimmin tällaista asetelmaa edustaa välimiesoikeus: siinähan vastakkain joutuneet osapuolet jättävät ratkaisun ulkopuolisen, usein kokeneen ja tunnetun juristin käsiin, eikä hänen päätöksestään voi valittaa. Simmel argumentoi, että tämäkin asetelma toimii arkipäiväisten pikkukonfliktien tasolta aina suuren luokan poliittisten vastakkainasettelujen ratkaisutilanteisiin.

Simmel (1964, 148) väittää, ettei sosiologisten tekniikkojen piirissä ole mitään objektiivisuuden veroista, kun päämääränä on konfliktipuolten neuvottelujen edistäminen. Tässä objektiivisuus tarkoittaa pyrkimystä rajata kaikki valitukset ja vaatimukset niiden objektiivisiin, tosiasiallisiin sisältöihin karsimalla niiden uho tai retorinen väritys.

Kolmanneuden positiota suhteessa äsken esitettyyn selventänee osaltaan ”muukalainen”, joka on yksi Simmelin yhteiskunnallisista tyyppityksistä.¹¹ Muukalaiselle ominaista on liikkuvuus. Hän tulee kerta kerran jälkeen tekemisiin jonkin ryhmän jäsenten kanssa, mutta ei ole kiinnittynyt näihin esimerkiksi paikallisesti tai heimositein. Tämä puolittainen ulkonaisuus mahdollistaa tietyn objektiivisuuden, jota käsitteenä suhteessa muukalaisuuteen selventäne seuraava lainaus:

[...] Ausdruck für diese Konstellation liegt in der Objektivität des Fremden. Weil er nicht von der Wurzel her für die singulären Bestandteile oder sie einseitigen Tendenzen der Gruppe festgelegt ist, steht er allen diesen mit der besonderen Attitüde des ”Objektiven” gegenüber, die nicht etwa einen bloßen Abstand und Unbetheilgtheit bedeutet, sondern ein besonderes Gebilde aus Ferne und Nähe, Gleichgültigkeit und Engagiertheit ist. (Simmel 1968, 510.)

Arto Noro (1991, 183-185) katsoo, että muukalainen on Simmelille eräänlainen ”kolmas”: tilaan kiinnittymisen ja irtoamisen välimuoto. Simmel luonnehtiikin muukalaista potentiaalisesti vaeltajaksi: vaeltaja tulee tänään ja lähtee huomenna mutta muukalainen jää huomiseksi. Hän tuo tullessaan ryhmään uusia ominaisuuksia. Muukalainen on simmeliläisittäin positiivinen suhde ja erityisen vuorovaikutuksen muoto. Jos journalismia, lehdistöä ja pääkirjoittelua tarkastellaan tältä kannalta, niiden voidaan katsoa täyttävän ”kolmannen”, muukalaisen edellytykset. Pääkirjoittelu jää, vaikka esimerkiksi kansalliset ja Euroopan unionin päättäjät vaihtuvat. Vuorovaikutuksen ryhmään tai kenttään, siis simmeliläisittäin yhteiskuntaan tuodaan uusia ominaisuuksia vaikka kritiikin kautta. Myönteistä tämä on kyseenalaistaessaan totutut oletukset ja siten osaltaan muokatessaan ideomaisemaa¹².

Simmelin (1964, 404) mukaan objektiivisuus ei kuitenkaan merkitse passiivisuutta ja eristäytymistä, vaan kyseessä on erityinen struktuuri, joka koostuu niin etäisyydestä kuin läheisyydestä, eriytymisestä ja kosketuksesta. Onko journalismi, ovatko sanomalehdet, onko pääkirjoittelu tällainen muukalainen, siihen palaan hahmottaessani lehdistön valtapositioita.

¹¹ Muita Simmelin tyyppityksiä ovat mm. välimies, seikkailija ja luopio.

¹² Palaan ideomaiseman käsitteeseen tuonnempana.

Simmel korostaa, ettei objektiivisuus missään nimessä ole puolueettomuutta, vaan osallisuuden positiivinen ja erityinen tapa – aivan kuten teoreettisen tarkkailun objektiivisuus ei viittaa passiiviseen *tabula rasaan*, jolle asiat kaivertaisivat merkityksensä. Objektiivisuus voidaan simmeliläisittäin määritellä myös vapaudeksi, sillä objektiivinen osallinen ei ole sitoutunut mihinkään, mikä voisi haitata hänen oivalluskykyään ja havainnointiaan, ymmärrystään ja asioiden arviointia. Objektiivisuus sallii Simmelin mukaan muukalaisen tarkkailla kokea ja kohdella jopa läheisiä suhteitaan ”kuin linnun silmin”. (Simmel 1964, 405.)

Lewis Coser (1977) pitää ”muukalaista” osittaisen ulkopuolisuutensa ja objektiivisuutensa ansiosta otollisena sovittelutuomariksi. Esimerkiksi luottamukselliset asiat, joista ei voi kommunikoida läheisemmässä suhteessa olevien kanssa, voidaan uskoa muukalaiselle, koska tästä ei ole odotettavissa kielteisiä seurauksia. Muukalainen voi olla parempi konfliktiosapuolten tuomari kuin ryhmän ”täysjäsenet” siksikin, ettei hän ole sitoutunut kumpaankaan kilpailutilanteessa olevaan. Ollessaan kiinnittymättä sitoumuksiin, jotka saattaisivat puolueellistaa hänen käsitystään, ymmärrystään ja arviointiaan, muukalainen on myös ihanteellinen välimies.

2.4.2 Kolmas hyödyntää muiden konfliktia

Kolmanneuden erikoistapauksena *tertius gaudens* pyrkii hyödyntämään muiden konfliktia, toteutunutta tai potentiaalista, hyötyäkseen tilanteesta egoistisesti. Silti asetelma lienee suhteellisen yleinen jo siksi, että yleisesti ryhmädynamiikkaan vaikuttaa vähintäänkin piilojännitteitä tai jännitteiden kompleksinen kimppu. Pyrkiessään hyödyntämään kahden välisen kiistan ulkopuolisuutta puolueeton kolmas voi suhteellisesti paremman positionsa ansiosta rakentaa vuorovaikutussuhteen, joka vaikuttaa paitsi kamppailevien osapuolien myös tämän kaksikon ja itsensä *tertiuksen* välillä. Tällöin kolmas osallinen siis käyttää tätä vuorovaikutusta omien tarkoitusperiensä apukeinona.

Simmel välttää dramatisoimasta tätä asetelmaa. Hän muistuttaa, että hyvin vakiintuneiden ja lujittuneiden ryhmien tai joukkojen yhteiskunnallisessa elämässä *tertius gaudens* -ilmiössä voi olla kyse vain yhdestä, ohimenevästäkin ilmiöstä. Silti usein muotoutuu kokonaan uusi suhde kamppailevien osapuolten ja kolmannen välille. Jos konflikti kehkeytyy, *tertius* voi spontaanisti tarttua niihin mahdollisuuksiin, joita muiden tora hänelle¹³ tarjoaa.

Jos kyseessä on kahden mahtavan kiistakumppanin keskeisen kiikkerän valtatasapainon vaappuminen, tuotoksena voi olla jatkoasetelmien kirjavuus ja elävyys.

2.4.3 *Tertius* voi hyötyä myös aloitteettomasti

Simmel luokittelee *tertius gaudens* -asetelmien ilmenemismuotoja, joiden kaksi vuorovaikutuksen tyyppiä ovat passiivisia. Toinen näistä on asetelma, jossa kiistakumppanit kontrolloivat toisiaan ja tavallaan siten kaventavat toistensa toimintatilaa. Tällöin kolmas voi hankkia sellaisen edun, jonka toinen kaksikosta muuten kieltäisi häneltä. Tällainen muodostelma voi ymmärtääkseni syntyä esimerkiksi silloin, kun poliittinen puolue on jakautunut kahden tasavahvan puheenjohtajaehdokkaan kannattajiin. Puolueen hajaannuksen välttämiseksi päädytään kolmanteen ehdokkaaseen, jolla ei olisi muuten mahdollisuuksia keskeisen aseman saavuttamiseen. Pääehdokkaiden ristiriita siis tavallaan halvaannuttaa pääehdokkaiden mahdin, eikä kolmannelta osalliselta itseltään välttämättä tarvita aktiivista toimintaa. Vaikka hän on valintana kompromissi, tämä ei estä hänen pääsyään keskeiseen valta-asemaan, sillä pääehdokkaiden vastakkaiset voimavaraukset ovat tavallaan mitätöineet toisensa. Voitaneen ajatella, että puoluekokous toimii tällöin tavallaan ”sovintotuomarina”. Tällöin periaatteessa toimii kaksi Simmelin triad-mallia samanaikaisesti.

¹³ Käytän soveltuvin osin *tertius* -entiteetistä persoonapronominia Simmelin tavoin. Vaikka asetelmassa voi olla kyse kasvottomista instituutioistakin, Simmel halunnee korostaa mallin toimivan periaatteessa samoin yliyksilöllisten rakenteiden tasolla.

Asetelma voi toimia myös muilla tasoilla. Kun YK:lle etsitään pääsihteeriä, hän ei ole ainakaan näennäisesti minkään valtopoolin edustaja. Kun Suomen hallituskoalitiiossa vuonna 2003 etsittiin ulospääsyä Paavo Lipposen ja Anneli Jäätteenmäen vastakkainasetteluksi henkilöityneeseen SDP:n ja keskustan konfliktiin, pääministeriksi löytyi Matti Vanhanen, jolla tuskin muutoin olisi ollut nostetta pääministeriksi.

Toinen passiivinen *tertius gaudens* -tilanteen tyyppi syntyy Simmelin mukaan silloin, kun *tertius* saavuttaa etua konfliktikaksikon toisen osapuolen toiminnan ansiosta, eikä hänen tarvitse nytkään ottaa aloitetta. Toinen kiistakumppaneista saattaa tarjota kolmannelle jotakin etua vain ärsyttääkseen vastapuolta tai osoittaakseen tälle asemansa. Voidaan otaksua, että taannoisissa (vuosien 2000–2001) Suomen Pankin johtajanimityksistä käydyissä poliittisissa kamppailuissa presidentti halusi osoittaa eduskunnalle, kuka nimityksistä päättää, eikä valitun ehdokkaan tarvinnut olla aloitteellinen. Tosin presidentti Tarja Halosen ratkaisut voidaan selittää myös muilla syillä kuten pankin toiminnan järjeistämällä.

Edelliset tapaukset olivat siis siinä mielessä passiivisia asetelmia, etteivät ne välttämättä vaatineet *tertiukselta* oma-aloitteisuutta. Kolmas osallinen voi kuitenkin käyttää asemaansa hyväkseen myös aktiivisesti kääntymällä toisen kiistakumppanin puoleen suosien tai tukien häntä käytännöllisesti. Simmelin (1964, 155) mukaan tässä mallista on kaksi päämuunnelmaa. Ensinnäkin kaksi osapuolta voivat olla vihamielisiä toisiaan kohtaan ja suhteellista valtaansa lisätäkseen kilpailevat kolmannen suosiosta.

Tällainen kuvio muotoutui esimerkiksi Suomen eduskuntavaalien alla vuonna 2003. Anneli Jäätteenmäki nosti lehdistön kautta julkiseen keskusteluun Yhdysvalloissa järjestetyn Irakin tilannetta koskeneen tilaisuuden, johon Suomen suurlähetystön edustaja osallistui¹⁴.

¹⁴ Sitten Jäätteenmäki ilmoitti Suomen Tietotoimistolle pitävänsä ulkoministeriön salaisten paperien salaisten muistioiden vuodon tutkimista tärkeänä. Ulkoministeri Erkki Tuomioja myönsi, että asia on kiusallinen etenkin Suomen Yhdysvaltojen-suurlähetystön kannalta. (Ks. esim. Savon Sanomat 9.5.2003.)

Samoihin aikoihin ”Irak-vuodon” toisena juonteena herätti kohua – mahdollisesti Anneli Jäätteenmäen Irak-kortin käyttöön suoranaisesti liittymättä – nostatti ulkoasianministeriön salaisten muistioiden vuoto julkisuuteen. Kyse oli muun muassa silloisen pääministerin Paavo Lipposen ja Yhdysvaltain presidentin George W. Bushin Valkoisessa talossa käymistä keskusteluista Suomen eduskuntavaalien alla. Jäätteenmäki hyödynsi muistioiden sisältöä vaalikamppailussaan. Suomen suhde Yhdysvaltain Irak-politiikkaan nousikin kohta keskiöön vaalikeskusteluissa ja niiden ympärillä. Onkin kiistely siitä, ratkaisiko tämän teeman korostaminen haastajapuolue Suomen Keskustan niukan voiton suurimman puolueen asemasta ja lopulta hallituksen pääministerin mandaatista. Sittenminhän Jäätteenmäki erosi pääministerin tehtävistä julkisen kohun saattamana, ja asiakokonaisuuden ympärille ilmaantui yhä uusia sivujuonteita. Esimerkiksi lokakuussa 2003 oli journalistien kiinnostuksen kohteena muun muassa se, painostiko toinen päähallituspuolue SDP Jäätteenmäen jättämään pääministerin salkkunsaa hallitusyhteistyön kaatumisen uhalla. Tällainen asetelma, kahden päähallituspuolueen osin julkinen, osin kätkeyty, osin historiallinen mutta nykyhetkeen vahvasti jatkuva jännite tuo *tertiukselle* nautinnollisen aseman. Yhtenä teemana tuntuu olleen ja olevan, että skeptinen, ulkopuolinen journalismin instituutio on ainoa, jonka sanaan tulee luottaa.

Vaalikamppailussa ”kolmas” oli joukkoviestimien kautta tavoitettava potentiaalinen äänestäjäkunta, jolle haastajapuolue keskusta tarjoili Yhdysvaltain presidenttiin George W. Bushiin kriittisesti suhtautuvaa ”uutta” ulkopoliittikkaa. Oli sitten kyseisen tilaisuuden luonne ja siihen osallistumisen merkitys tosiasiallisesti mikä hyvänsä, oleellista oli se mielikuva, joka maan silloisen hallituksen ulkopoliittisesta linjauksesta luotiin. Taustalla oli mielipidemittauksiin pohjautuva käsitys siitä, ettei valtaosa potentiaalisesta äänestäjäkunnasta hyväksynyt Yhdysvaltain hyökkäystä Irakiin.

Ratkaisevassa asemassa oleva kolmas oli tässä tapauksessa siis potentiaalinen äänestäjäkunta, tosin lehdistöinstituution välityksellä. *Tertius* voikin olla varsin laaja entiteetti. Georg Simmel itse käyttää *tertiuksesta* laajimmillaan esimerkkinä ostavaa yleisöä vapaan kilpailun taloudessa. Kamppailu tavaroiden tai palvelujen tarjoajien kesken vapauttaa ostajan miltei täysin riippumattomaksi yksittäisestä tarjoajasta.

(Simmel 1964, 156.) Ostaja on kuitenkin riippuvainen heistä kokonaisuutena. Niinpä heidän liittymisensä yhteen voi tosiasiallisesti kääntää tilanteen vastakkaiseksi. Poliittisesti analoginen tilanne saattaa syntyä, jos jokin maa ajautuu sananmukaisesti tai käytännössä yksipuoluejärjestelmään.

Edellisessä kuviossa siis konfliktikaksikon kamppailuasetelma oli lähtökohta ja tertiuksen suosion kalastelu seuraus. Simmelin mukaan tilanne saattaa olla myös käänteinen: kaksi osapuolta kamppailee kolmannen osallisen suosiosta, ja tämä tilanne kiristää kilpailijoiden suhteen konfliktiin. Voidaan ajatella, että tällainen tilanne syntyi Suomen ja Italian kilpailussa EU:n elintarvikeviraston sijoituspaikasta, siis unionin suosiosta. Jos unioni olisi päätenyt Suomen kannalle, se olisi hyötynyt lisäämällä uskottavuuttaan koko alueensa tasapuolisena kehittäjänä. Lisäksi unionin muut suuret jäsenmaat olisivat pystyneet korostamaan lisäämään suhteellista painoarvoaan osoittamalla, että ne kykenevät olemaan alistumatta Italian vaatimuksiin.

Tilanne muuttui sitten paradoksaalisesti. Italia ja Suomi rakensivat kompromissin elintarvikeviraston osittamisesta keskenään. Yllättäen tämä asetelma kohtasi huomattavaa vastustusta unionin sisällä. Kiinnostavaa asetelman muuttumisessa on se, että triad muuttui dyad-asetelmaksi, jossa toisen koalition muodostivat elintarvikeviraston ositettua sijoittamista vastustavat unionin jäsenmaat ja toisen entiset keskinäiset kilpailijat Italia ja Suomi.

2.4.4 *Tertius* ylittää painoarvonsa tiukassa tasapainoasetelmassa

Kolmas osallinen saavuttaa suhteellisesti ylisuuren vallan jo minimaalisin resurssein siinä tapauksessa, että konfliktin osapuolet ovat tasavahvoja. Kuten Simmel (1964, 157) toteaa, tämä selittää pienten parlamentaaristen puolueiden vaikutusvaltaa. Ne eivät koskaan voi saavuttaa sitä oman merkityksensä nojalla, vaan siksi, että suuret puolueet ovat joltisessakin tasapainossa. Missä tahansa enemmistöt päättävät, eli missä ääritapauksessa kaikki riippuu yhdestä yksittäisestä äänestä, siellä muuten merkityksettömät puolueet voivat asettaa tuelleen rajujakin ehtoja.

Simmelin päättelylle löytyy tukea vaikka Suomen puoluepoliittisesta kentästä: muutaman prosentin kannatukseen jumittunut Ruotsalainen Kansapuolue on onnistunut yleensä pitämään ministerinsalkkuja hallussaan jo vuosikymmenien ajan ja varmistamaan kielivähemmistön etuja vaa'ankieliasemansa ansiosta.

Anneli Jäätteenmäen ja sittemmin Matti Vanhasen vuonna 2003 muodostamissa maan hallituksissa tilanne tosin on jo asetelmaltaan erilainen. Keskustalla ja SDP:llä on vahva enemmistö eduskunnassa, mutta uuteen hallitukseen haluttiin RKP ”apupuolueeksi” siitäkin huolimatta, että se sai neuvotelluksi itselleen kaksi ministerisalkkua kaikkiaan kahdeksastatoista, mikä on suhteellisesti huomattavasti enemmän kuin RKP:n kannatus vaalituloksen perusteella on. Jos päähallituspuolueiden välinen jännite on niin vahva kuin yleensä otaksutaan, RKP:n ehkä toivotaan toimivan *triad*-asetelmassa rauhantuomarina tai välittäjänä, koska sen toiminta on perinteisesti käynyt hyvin sekä SDP:n että keskustan pirtaan. Lisäksi hyvin ennakoitavissa oleva hallituskäyttäytyminen saattaa antaa hallitukselle vakautta isojen puolueiden mahdollisissa sisäisissä fragmentaatioissa: tällainen saattaa olla esimerkiksi suhtautuminen EU:n yhteisen puolustuspolitiikan linjauksiin.

Edellinen esimerkki on kiinnostavaa suhteuttaa Georg Simmelin väitteeseen, ettei *tertius gaudens* -tilannetta pääse välttämättä syntymään sellaisissa poliittisissa järjestelmissä, joissa suuret puolueet ovat määräävissä asemassa, niin objektiivisesti kuin suhteessa toisiinsa. Esimerkiksi puoluekentältään tosiasiallisesti polarisoituneessa Yhdysvalloissa vallassa ovat joko republikaanit tai demokraatit, eivätkä ne normaalisti tarvitse *tertiuksen* tukea. Jos keskustaa ja SDP:tä ajatellaan yhtenä tiiviinä koalition, ei RKP olisi tarpeen. Mutta koska Suomessa tilanne on mutkikkaampi, pyrkimyksenä lienee varautuminen moninaiisiin epävarmuustekijöihin. Lisäksi taustalla vaikuttavat luonnollisesti monet muut syyt kuten hallituksen muodostamisperinteet ja julkisen kuvan luominen suhtautumisessa pitkälti kielipuolueeksi mielletyn Ruotsalaisen Kansanpuolueen edustamaan vähemmistöön.

Kahden osapuolen konfliktin ei kuitenkaan tarvitse välttämättä realisoitua ehtona sille, että kolmas osapuoli saavuttaa merkittävän valta-aseman. Simmel (mt, 158)

väittää, että *tertiuksen* edut karttuvat sille pelkästä jännitteestä ja piilevästä vihamielisyydestä kahden muun välisessä suhteessa. Siten hyödyt juontavat pelkästä mahdollisuudesta päättää suosia yhtä tai toista, vaikka tilanne ei ajautuisikaan näin pitkälle. Niinpä vallasta kamppailevat poliitikot ja poliittiset ryhmittymät seuraavat tarkasti Suomessakin valtakunnan suurimman sanomalehden kannanottoja, linjauksia ja paljastuksia.

Lehdistöön pyritään myös määrätietoisesti vaikuttamaan. Helsingin Sanomien¹⁵ tuolloinen pääkirjoitustoimittaja Risto Uimonen (1992, 11) painottaakin, että nykyisin kyky pärjätä mediassa ja hallita tiedotusvälinejulkisuutta luetaan huippupoliitikon välttämättömiin ominaisuuksiin siinä missä puhe- ja kirjoitustaitokin. Moderni mediajulkisuus kuitenkin paljastaa kuplat ja seuloa jyvät akanoista (mt, 12). *Tertiuksen* position vahvuuden taustalla onkin se, että hän on vähemmän riippuvainen muista kahdesta kuin nämä keskenään. Kolmas on siksi domination-tyyppisessä valta-asemassa suhteessa muihin. Tällaisesta asetelmasta käy esimerkiksi edellä esitetty SDP:n ja keskustan Jätteenmäki-konflikti ja sen ”todellistaminen” lukija- ja äänestäjäkunnalle.

Tertiuksen edullinen asema katoaa yleensä silloin, jos kiistakumppanit yhdistyvät. Silloin kyseinen joukko tai kokonaiskenttä muuttuu kolmiosaisesta kaksiosaiseksi, ja *tertius* voi huomata olevansa asetelman toinen, häviäväkin osapuoli. Jos Suomessa kaksi suurta porvarillista puoluetta joskus päättäisivät yhdistyä, ne eivät enää tarvitsisi Ruotsalaista Kansanpuoluetta hallitukseensa. Yhtä hukassa RKP saattaisi olla myös siinä tapauksessa, että SDP ja keskusta löytäisivät entistä läheisemmin toisensa perinteisen oikeisto-vasemmisto-rajaviivan hävetessä. Simmel (1964, 160) näkee myös sen mahdollisuuden, että tilanne purkautuu arkisemmin. Vastakohtaisuuksien aihe voi lakata olemasta subjektiivisten vaatimusten konfliktinen kohde esimerkiksi ulkopuolisen sovittelun tai keskinäisen sopimushalun ansiosta. Viittaaan aikaisempaan esimerkkiin EU:n elintarvikevirastosta: Italia ja Suomi löysivät toisensa, ja EU:n jäsenvaltioiden joukosta löytyi nyt dyad-asetelman vastapooli.

¹⁵ Helsingin Sanomat on valtalehti, eikä pelkästään suomalaisittain. Vuonna 1998 se oli levikiltään suurin pohjoismainen päivälehti. Helsingin Sanomat on määrittänyt kantansa selvästi EU-myönteiseksi. Palaan aihepiiriin tuonnempana.

2.4.5 Kolmas hallitsee järjen ylemmyydellä

Tertiuksen position edullisuus ei Simmelin mielestä perustu pelkästään ”pelipoliittiseen” strategiseen asemaan. Siihen liittyy myös ”psykologisten energioiden erilaisuus” (Simmel 1964, 162). Hän tarkoittaa tällä sitä, että kolmas osallinen edustaa älyllisyyttä, kun taas konfliktin osapuolet edustavat tunnetta ja tahtoa.

Jos emootioiden rajoittavilta vaikutuksilta välttynyt puolueeton osallinen on *tertius gaudens* -positiossa, hän tosiasiallisesti on tuon tilanteen egoistisen riistäjän asemassa. ”Linnun silmin” avautuva rationaalinen maisema antaa hänelle älyllisesti dominoivan paikan. Se asettaa hänet valtaistuimelle ideologisessa korkeudessa. Hän pääsee nauttimaan ulkopuolisesta etulyöntiasemastaan, koska hänen tunteensa eivät ole sotkeutuneet tulehtuneeseen tilanteeseen, kuten edellä käsitellystä Suomen päähallituspuolueiden kiistastakin on pääteltävissä.

Pääkirjoitusinstituutiota voi ainakin riippumattomissa lehdissä pitää tuollaisena ”järjen ylemmyyden” foorumina. Pääkirjoittaja tarkasteli tavallaan lintuperspektiivistä vaikka Anneli Jäätteenmäen ja Paavo Lipposen kamppailua maan johtavan poliitikon asemasta vuoden 2003 alkupuolella. Tilannetta on helppo analysoida viileästi, kun itse ei ole sitoutunut asetelmaan emotionaalisesti, ”kätevä kuumana”.

2.4.6 Kolmas muiden osallisten hajottavana hallitsijana

Klassisen *divide et impera* -periaatteen Georg Simmel näkee soveltuvan *tertius gaudens* -teoriaan yhtenä sen erikoisilmentymänä, vaikkakaan se ei aina todellisuudessa erotu aiemmin käsitellyistä muista tyypeistä. Kuitenkin ainakin tarkastelukulma on tämän tutkielman kannalta varsin oleellinen:

”In diesen Kombinationen des Dreier-schemas handelt es sich um einen bestehenden oder entstehenden Zwist zweier Elemente, aus der dem dritte Vorteil zog; es ist nur

eine gesondert zu betrachtende, obgleich in der Wirklichkeit nicht immer gegen jene abzugrenzende Nuance, dass der Dritte jenen Zwist vorsätzlich stiftet, um eine beherrschende Situation zu gewinnen. (Simmel 1968, 89.)

Tässä gaudens-tapauksessa kolmas osallinen tarkoituksellisesti tuottaa konfliktin saavuttaakseen dominoivan aseman. Hän voi myös ruokkia jo syntynyttä konfliktitilannetta estääkseen kiistakumppaneita yhdistymästä häntä itseään vastaan. Kaksikko saattaa pitää toisiaan tasapainossa niin, että *tertius* puolueettomana voi pyrkiä yliotteeseen. Toinen mahdollisuus on se, että konfliktilla heikennetään kiistakumppaneiden valtaresursseja niin, ettei kumpikaan heistä voi vastustaa hänen ylemmyyttään.

Voitaneen esimerkiksi ajatella, että *tertiuksen* asemassa olevan sanomalehden pääkirjoituksessa kärjistetään ja pelkistetään monimutkaista kokonaistilannetta niin, että arvostelun kohteena olevista poliittisista toimijoista toinen sysää syyn edelleen kiistakumppanilleen. Tämä kuumentaa näiden suhteita ja kääntää huomion pois sanomalehden toiminnasta; yhtenä ulottuvuutena Simmelin ajattelussa onkin *tertiuksen* vallankäytön huomaamattomuus. Lisäksi lehti hyödyntää asemaansa vahvistamalla yleisön silmissä mielikuvaansa kriittisenä vallankäytön valvojana.

Simmel katsoo, että yksinkertaisin hajota ja hallitse -menettelyn tyyppi on se, että korkein osapuoli estää muiden osallisten yhdistymisen ennaltaehkäisevästi poistamalla jo periaatteessa sen mahdollisuuden. Tämä voidaan tehdä esimerkiksi lainsäädännön avulla. Simmelin mukaan tavallisesti ei ole täsmällisesti määritetty sitä uhkaa tai vaaraa, jonka yhdistyneet organisaatiot sellaisenaan voisivat aiheuttaa hallitseville voimille. Pikemminkin assosiaation muoto sellaisenaan koetaan uhkana, koska on olemassa mahdollisuus, että vahvistunut organisaatiomuoto yhdistyisi vaaralliseen sisältöön. (Simmel 1964, 163.)

Esimerkiksi tällaisesta mahdollisesta uhasta voitaneen nostaa äskettäinen maailman tietokoneohjelmistomarkkinoita hallitsevan Microsoftin ja Yhdysvaltojen poliittisen hallinnon kamppailu, jossa oli kyse muun muassa jättimäiseksi paisuneen konsernin organisatorisesta pilkkomisesta tosiasiallisesti lähes monopolisoituneessa markkinatilanteessa. Tosin tässä ei suinkaan ole kyseessä puhtaasti viranomaisten ennaltaehkäisevä pyrkimys, vaan vaikuttaminen myös nykytilanteeseen.

Mikä sitten tuo kolmannen tähän asetelmaan, miksi kyseessä ei ollut vain Microsoftin ja Yhdysvaltojen poliittisen hallinnon valtakamppailu dyadina? Vastausta voi etsiä simmeliläisen triad-ajattelun laaja-alaisuudesta, jonka pohjalta arvo- ja normimaailma ohjaavat Yhdysvalloissakin käyttäytymistä ehkä yllättävästikin. Yksilön ja ”vapaan amerikkalaisuuden” arvostus nousee ”kolmannen”, poliittisen ja oikeudellisen johdon ohjaajaksi.

Sivusin aikaisemmin Suomen niin sanottua Irak-skandaalia. Myös tässä tapauksessa on yhtymäkohtia Simmelin *divide et impera* -mallitukseen. Suomen lainsäädännössä lähdetään ennakoivasti siitä, että maiden päämiesten luottamuksellisesti käymistä keskusteluista laaditut muistiot ovat lähtökohtaisesti aina salaisia. Tämä sitoo siis virkamiehiä, jotka eivät saa ”vuotaa” tietoa julkisuuteen, vaikka tunnetusti näin kävi. Ennaltaehkäisy ei kuitenkaan ulotu lehdistöön, jota ei tällaisissa asioissa voi velvoittaa vaikenemaan.

Hajottamisen ja hallitsemisen välineinä voidaan Simmelin mukaan myös käyttää kateuden ja epäluulon luomista kahden muun osallisen välille. Kateuden tai ”mustasukkaisuuden” asetelma voidaan luoda vaikka siten kuin Yhdysvallat menettelee tarjotessaan sijoituksia ja erilaista apua Neuvostoliittoon kuuluneille Aasian puoleisille valtioille. Venäjä ei hyväksy menettelyä, jolloin sen ja avun vastaanottajan välit kiristyvät. Venäjä puolestaan voi kylvää epäluuloa etupiiriinsä kuuluneen pikkuvaltion ja Yhdysvaltojen suhteeseen väittämällä amerikkalaisten tosiasiallisesti murentavan toisen valtion taloudellisen ja poliittisen itsenäisyyden. Simmel pitääkin *divide et impera* -strategian käyttökelpoisina aseina kiihotusta, yllytystä, panettelua, ja imartelua, Machiavellin (1995) *Ruhtinaastakin* tuttuja, mutta siis tavallaan Perelmaninkin¹⁶ (1996) esittelemiä retorisen vaikuttamisen ja vakuuttamisen työkaluja.

Edellisissä esimerkeissä on oleellista se, että *tertius* kolmantena osapuolena voi vaihtua nopeastikin. *Tertiuksen* positiossa voi jopa olla eri toimijoita samanaikaisesti, koska todellisessa tilanteessa voi vallita mutkikas ja sekavakin erilaisten

¹⁶ Palaan tarkemmin Perelmaniin näkemyksiin retoriikasta analysoidessani pääkirjoituksia ja kolumneja.

vaikutuspyrkimysten kimppu, joissa saattaa muotoutua erilaisia triadeja osa-alueittain. Niin hyvin kuin *tertius gaudens* -teoria valaiseekin Georg Simmelin yhteiskunnallisen ajattelun yhtä osa-aluetta ja niin kiintoisaa kuin onkin löytää vaikkapa poliittisesta elämästä tällaisia asetelmia, *tertius* kuitenkin saattaa olla yhtä aikaa ilkamoija ja nurkkaan ahdistettu vasalli. Kun Anneli Jäätteenmäki ponnisti Suomen Keskustaa Irak-kortillaan maan suurimmaksi puolueeksi, samoihin aikoihin sen käytöstä oli jo nousemassa kohu, joka johti dramaattisen nopeasti Jäätteenmäen eroon pääministerin tehtävistä.

3 JOURNALISMI JA VALTA

Lainaan seuraavaksi laajasti toimittajien ammattiliiton Suomen Journalistiliiton asiamiehen ja Journalisti-lehden kolumnistin Jouni Tervon näkemyksiä lehdistön ja toimittajien positiosta suhteessa vallankäytön kenttään. Tämä on tarpeen siksi, että se nostaa esille koko joukon teemoja, jotka ovat tämän tutkielman keskiössä. Tervon kolumnin tarkastelu toimii tavallaan johdantona tälle luvulle, jonka tarkoituksen on osoittaa myös se, että vallankäytön arvostelijat samalla käyttävät valtaa ja ovat samalla osaltaan konstruoimassa julkisuutta ja sen kautta käytettävää, uudistettavaa, luotavaa ja tuhottavaa valtaa.

Seuraavaksi otteita Tervon teeseistä pitkäkhön kolumnin eri vaiheilta:

Vaalikampanja osoitti (...), missä on suomalaisen journalismin kaapin paikka. Se on ja pysyy porstuassa, vallan eteisessä. Siellä me toimittajat istumme kiltisti odottamassa lupaa uutisoida siitä, mitä meidän sallitaan kertoa.

Journalistin ohjeissa sanotaan, että journalistista päätösvaltaa ei saa luovuttaa toimituksen ulkopuolelle.(...) Media tyytyy nöyrästi peesaamaan, toimimaan vallan juoksupoikana. (...)

Eihän se demareiden vika ole, että he hallitsevat julkisuutta. Me journalistit olemme tehneet sen heille liian helpoksi. Meidän olisi syytä katsoa peiliin, jos kehtaisimme.

(...) toimittajat ovat aina olleet persoja vallalle. Hyvä toimittaja on sellainen, joka pääsee herrojen pöytään jakamaan salaisuuksia, joita ei voi kertoa kellekään. Kunnan journalisti ei keikuta venettä, sillä sellaisia ei paattiin huolita. Pitää olla kiltti ja nöyrä.

Ei tarvitse olla kepulainen huomatakseen, ettei mediakartelli uskalla käydä valtionhoitajaa vastaan. Valtamedian ja valtapuolueen intressit ovat kietoutuneet niin tiiviiksi, että napanuoran katkaiseminen tuntuu jo mahdottomalta. Suomalainen konsensus on lopullisesti läpäissyt koko yhteiskunnan[...]

(...) miksi politiikka tuntuu vaihtoehdottomalta, jos sen julkinen kuva sanellaan ylhäältä alas. (...) Jospa vika on yhteiskunnallisessa ilmapiirissä, jota flegmaattinen journalismi ruokkii? Missä on oma, itsenäinen vaikuttamisen halu? Onko kukaan kuullut kriittisestä journalismista?

Meiltä puuttuu lehdistö, joka kykenisi ottamaan etäisyyttä valtaeliitin päämääriin. (...) Tiedotusvälineet ovat poliitikkojen kanssa samalla tiellä etääntymässä kohderyhmästään. Ei ole ihme, että aliarvostuksessa poliitikot ja toimittajat ovat lähellä toisiaan.

(...) Tiedonvälityksellä on yhteiskunnassa oma roolinsa. Mediaväeltä se vain on päässyt unohtumaan. Nyt se nöyristelee vahvempaa ja lyö heikompa. Valtaeliitti on päässyt tavoitteeseensa ja on siitä kiitollinen. (Jouni Tervo kolumnissaan *Journalisti-Journalisten*-lehdessä 21.3.2003.)

Tervon kolumnissa esiintyy sana ”valta” usein, mutta vallan käsite on haettavissa moneen kertaan myös implisiittisesti hänen kirjoituksestaan. Reinhardt Koselleckin (1989) mukaan semasiologisessa, tässä tapauksessa eksplisiittisesti esiintyvän valta-termin käytön analyysissa huomio olisi termin saamissa vaihtelevissa merkityksissä. Onomasiologisessa metodissa huomio kohdistuu myös muuhun valtaa kuvaavaan sanastoon, siis vallalle annettuihin eri nimiin. Onomasiologisen metodin lähestymismenetelmänä on siis valtaan liittyvä kielenkäyttö, ei vain se, mitä suoraan vallaksi sanotaan. Valtakonnotaatioita voivat ilmaista esimerkiksi määrääminen, mahdollisuus, oikeus, ”ratkaisut ovat käsissä” tai rajoittamiseen tai tietyn tuloksen saavuttamiseen liittyvä terminologia, samoin valtaan liittyvät toiminnan kuvaukset. (Koselleck 1989; Räsänen 1997, 16–17.)

Eryteisesti onomasiologisen tarkastelun apuna voi käyttää retoriikan tutkimuksen välineistöä. Tässä yhteydessä kiinnitän huomioni Tervon kirjoituksessa esiintyvään metaforiikkaan, koska sitä purkamalla on mahdollista ”lukea ulos” niitä jäsennyksiä, joilla kuvaa yhteiskunnasta jäsennetään ja konstruoidaan.

Käytän jatkossa avukseni Iina Hellstenin varioimaa mutta paljolti George Lakoffin ja Mark Johnsonin ajattelulle pohjautuvaa metaforanäkemyksiä. Sitä ennen on syytä esitellä tämän tutkielman kannalta keskeisiä lähtökohtia kognitiivisen metaforateorian perustajien Lakoffin ja Johnsonin ajattelusta. Heidän mielestään metaforiikka kattaa lähes kaiken tiedollisen ja jopa toiminnallisen hahmotuksemme:

Our ordinary conceptual system, in terms of which we both think and act, is fundamentally metaphorical in nature. (...) If we are right in suggesting that our conceptual system is largely metaphorical, then the way we think, what we experience, and what we do every day is very much a matter of metaphor.

Since communication is based on the same conceptual system that we use in thinking and acting, language is an important source of evidence for what that system is like. (Lakoff & Johnson 1980, 3.)

Lakoffin ja Johnsonin mielestä käsitteemme strukturoivat sen, mitä hahmotamme, kuinka pääsemme tarttumaan maailmaan ja kuinka suhtaudumme toisiin ihmisiin. Käsitejärjestelmämme olisi siten keskeinen määrittäessään jokapäiväisiä todellisuuksiamme. Tämän tutkielman kannalta on kiinnostavaa kielen ja viestinnän painotus ajattelu- ja toimintajärjestelmämme ilmentäjinä.

Mikä sitten on Lakoffin ja Johnsonin ajattelussa metafora? ”The essence of metaphor is understanding and experiencing one kind of things in terms of terms of another.” (Mt, 5.) Chaïm Perelman¹⁷ (1996) varoittaa metaforien salakavaluudesta, mutta toista suuntausta edustavat Lakoff ja Johnson myös muistuttavat omalta näkökulmaltaan metaforien peittävydestä. Heidän mielestään se järjestelmällisyys, joka sallii meidän tajuta yhden käsitteen näkökulman toisen termeillä, kätkee välttämättä käsitteen muita aspekteja. Kun sallimme huomiomme kiinnittyvän yhteen aspektiin, metaforinen käsite voi estää meitä tarkentamasta katsettamme käsitteen muihin näkökulmiin, jotka ovat epäjohdonmukaisia metaforalle (Lakoff & Johnson 1980, 10).

Iina Hellsten määrittelee metaforan kahden ajatuksellisen kentän väliseksi vuorovaikutukseksi, jossa abstraktia/vaikeaa/arkaluontoista asiaan käsitellään tutun/konkreetin/jo tiedetyn kautta. Hän toteaa metaforien olevan osa sitä perustaa, jolle poliitikkojen, journalistien ja kansalaisten tapa käsitteellistää asioita perustuu. Tällaiseen yhteisyyden vahvistamiseen tai vallitsevan järjestyksen horjuttamiseen pyritään metaforien lisäksi myös poliittisten symbolien, myyttien ja rituaalien avulla. Tämän yhteisyyden mukaisesti koetaan metaforan legitimoimat puolet asiasta hallitseviksi ja asian kannalta keskeisiksi ja vastaavasti metaforan syrjään sysäävät piirteet koko asian kannalta marginaalisiksi.

Juuri tämä metaforien kaksoisrooli yhtäältä hallitsevaa määrittelyä tukevana ja toisaalta sitä kyseenalaistavina jäsennostapoina avaa journalismille mahdollisuuksia vaihtoehtoisten tulkintojen esittämiseen. Kuten Hellsten toteaa, metaforaan sisältyy mahdollisuus kyseenalaistavaan käyttöön. Hallitsevaa metaforaa voidaan horjuttaa vastametaforilla, jotka kuitenkin roikkuvat tiiviisti kiinni alkuperäisessä. Kokonaan

¹⁷ Perelmanin metaforakäsitys ei ole sama kuin Lakoffilla ja Johnsonilla. Palaan eroavuuteen tuonnempana.

vaihtoehtoisen metaforisen jäsenyyksen keksiminen vaatii käyttäjältä enemmän. (Hellsten 1996, 178–182.)

Hellsten pitää George Lakoffin ja Mark Johnsonin (1980) tavoin tärkeänä erottaa metaforajärjestelmät eli metaforan käsitteellisen tason metaforisista ilmauksista, jotka ovat edellisten yksittäisiä osia. Esimerkiksi ilmaus ”EU-neuvottelut ovat nyt loppusuoralla” on osa laajempaa tapaa hahmottaa politiikka pelinä ja useimmiten erityisesti urheiluna. Olettamus politiikasta pelinä toimii tässä siis käsitteellisenä tasona, ja toteamus EU-neuvottelujen olemisesta loppusuoralla on edellisen metaforinen ilmaus.

Hellsten jakaa metaforajärjestelmät neljään pääkategoriaan: kehollisiin, paikallisiin, strukturaalisiin ja historiallisiin. Tämä luokitus pohjautuu paljolti Lakoffin ja Johnsonin (esim. 1980) ajatteluun. Edellinen esimerkki kuuluu strukturaaliseen tyyppiin. Siinä yhdistettiin kaksi käsitteellistä kenttää: urheilukilpailut ja neuvotteluprosessi, jotka perustuvat inhimillisen toiminnan eri alueille. Hellstenin mukaan strukturaalisiin metaforiin kuuluu konventionalisoituneita mentaalisia kartastoja ja kulttuurisia skeemoja.

Kehollisten metaforajärjestelmien taustalla on kognitiivisen metaforateorian keskeisimpiin kuuluva oletus, jonka mukaan valtaosa ihmisten käsitejärjestelmästä perustuu kehollisiin kokemuksiin mielikuvituksen välityksellä. Kehollisten kokemusten metaforisia laajentumia käytetään maailman jäsentämisessä hallittavammaksi. Näihin kokemuksiin liittyvät vakiintuneet, käsitteellistämistä ohjaavat mielikuvaskaemat. Sisä- ja ulkopuolta sekä näiden rajaa korostavan säiliöskeeman taustalla on inhimillinen kokemus kehosta säiliönä ja asioina säiliössä. Metaforisesti sisällä oleminen on usein kuulumista ryhmään, ulkopuolisuus taas muukalaisuutta ja toiseutta. Tilallista kokemusta projisoidaan myös esimerkiksi kansainvälisten järjestöjen jäsentämisellä tilaksi. Hellstenin mukaan muita, yleisinhimillisiä kehollisuuden metaforisia laajentumia ovat tavat jäsentää maailmaan, muun muassa edessä/takana, ylhäällä/alhaalla, kuuma/kylmä-dikotomioina. Ylhäällä/alhaalla-jaotteluun kuuluu käsitys siitä, että pystyssä seisominen merkitsee terveyttä ja makaaminen sairautta. Pää ja siten myös järki on tavoiteltavaa. Taivas sijoitetaan metaforisesti ylös ja helvetti alas. Vastaavasti

metaforiikkaa sovelletaan myös sosiaaliryhmien jaossa ylä-, keski- ja alaluokkiin. Tulevaisuus jäsenetään usein eteen ja menneisyys taakse.

Keholliseen kokemukseen liittyvät metaforat hyödyntävät fyysikaalisen todellisuuden mielikuvaskemoja. Hellsten toteaa niiden olevan usein niin konventionalisoituneita, että niitä on vaikea tunnistaa metaforiksi. Itsestäänselvyyksiksi vakiintuneet metaforat kuitenkin vahvistavat ja legitimoivat käsityksiä asioista, vaikka ilmausten metaforisuuteen ei välttämättä osata edes kiinnittää huomiota. Vakiintuneisuutensa vuoksi niillä on merkittävä ideologinen, vallitsevaa käsitystä vahvistava ja pönkittävä merkityksensä journalismissa. EU-kysymyksessä keskeisiä kehollisia metaforia ovat olleet myös tilallistaminen ja asioiden henkilöiminen. (Hellsten 1996, 183–184; ks. myös Hellsten 1997, 88-89; ks. ja vrt. Lakoff & Johnson 1980, erit. 10–34.)

Uutta luoviin metaforiin Hellsten lukee strukturaalisten metaforien ohella historialliset. Toisaalta voidaan väittää, että koska metaforat luovat perspektiiviä asioihin, kaikki ovat jossakin vaiheessa olleet luomassa uutta. Historiallisilla metaforilla uutta tilannetta jäsenetään hallittavammaksi yksittäisen historiallisen tapahtuman tai myytin avulla. Vakiintumattomina ne ovat usein strukturaalisia metaforia innovatiivisempia ja polyseemisempia.

Kun historiallista metaforaa käytetään toistuvasti, se voi muuttua strukturaaliseksi, vakiintunutta rakenteellista skeemaa hyödyntäväksi. Hellstenin mukaan historiallisia metaforia käytetään usein nimeämään ihmisiä tai asioita kulttuurisesti tutun tapahtuman avulla: esimerkiksi israelilaislehdistöllä on tapana käsitellä ”terroristi-iskuja” juutalaisten joukkotuhon termein ja siten rinnastaen. Terroristit asemoidaan siten natseiksi. (Hellsten 1996, 185–186.)

3.1 Ulos kaapista, journalisti!

Jouni Tervon kolumnin otsikko oli ”Ulos kaapista”. Se on tarkoituksellisen metaforistinen, ja luettavissa tyypiltään kehollisiin metaforiin. Yhtäältä se viittaa kaapin pejoratiivisiin assosiaatioihin (esimerkiksi luuranko vaatekaapissa,

kaappijuoppo, kaappihomo) mutta toisaalta yhteiskunnalliseen sulkeutumiseen julkisuuden tilassa, jonka avaruutta sananvapauden ritarin tulisi suojella ja mieluiten laajentaa. Ilmausta voikin tulkita niin, että toimittajat tai sananvapauden instituutio on salamyhkäisesti jäänyt piileksimään kaappiin, vaikka missiona on murtaa kaapin ovia. Tätä tukee myös kehotus ”ulos”, siis täyttämään kutsumusta. Kaappi on yleensä myös pimeä, samoin Tervon myöhemmin käyttämä ”porstua” hämärä. Ehkä taustalla tahallisesti tai tahattomasti on Platonin luolametafora: ”Vaalikampanja osoitti jälleen, missä on suomalaisen journalismin kaapin paikka. Se on ja pysyy porstuassa, vallan eteisessä. Siellä me toimittajat kiltisti istumme odottamassa lupaa uutisoida sitä, mitä sallitaan kertoa”.

Aiemmin käsitelin Georg Simmelin valtakäsityksiä. Hänen mielestään siis ei ole olemassa vuorovaikutuksetonta alistamisvaltaa, vaan alistettu on myös asemansa valinnut vallankäyttäjä. Tervon näkemyksessä on tiettyä yhtäläisyyttä: hän käskää ulos kaapista, mikä alistetulle absoluuttisessa estämistilanteessa ei olisi mahdollista.

Ulos, porstua ja eteinen ovat kaikki ilmauksia, jotka kuuluvat kehollisuuden metaforiin. Käsitteellisellä tasolla niitä yhdistää talo, koti tai perhe. Rengin tai piian paikka on osoitettu journalismille, joka on alistunut ja myöntynyt liiallisen hyvänahkaisuutensa vuoksi alistettuun, nöyryyttäväänkin asemaan. Sinänsä ristiriitaista on se, että Tervo kehottaa ulos kaapista, mutta kolumninsa ensimmäisessä kappaleessa väittää suomalaisen journalismin olevan ja pysyvän vallan eteisessä. Edelleen hän väittää, että journalistit istuvat kiltisti odottamassa lupaa, kuten renki tai piika ikään.

Kehollisena metaforana istuminen ilmaisee alhaalla olemista, alemmuutta ja pysähtyneisyytensä vuoksi myös passiivisuutta. Niinpä kolumnin teema ”ulos” tarkoittaa tässä henkistä irtiottoa epäilyttävästä valtakeskittymästä. Uusi positio voisi ilmeisesti olla Simmelin tarkoittama aktiivinen objektiivinen asemoituminen tai liittoutuminen ”kansan” kanssa vastakohtana nöyristelylle, jonka päämääränä on pääsy herrojen pöytään jakamaan salaisuuksia. Salaisuuden, salatun tiedon hallinta tekee journalistisista piioista tai rengeistä jonkinasteisia herroja, mutta maksuna tästä he luopuvat henkisestä isänmaastaan, objektiivisuudesta ja kriittisyydestä. He ovat

Jouni Tervon tulkinnassa luopioita: ”Meidän olisi syytä katsoa peiliin, jos kehtaisimme.”

Äsken Tervo istutti toimittajat hämäärään ja hämäräperäiseen porstuaan, vallan eteiseen. Yllättäen siirrytään veneeseen, joka myös on tilallinen metafora: kunnan journalisti ei keikuta venettä, sillä sellaisia ei paattiin huolita. Pitää olla kiltti ja nöyrä. Venettä voidaan pitää strukturaalisen tyyppisenä matkan tai matkustamisen metaforana, keikuttamista taas johonkin päämäärään pyrkivän matkan estämisenä ainakin siinä mielessä, ettei matka toteutuisi vain yksisilmäisen kapteenin ehdoin. Käsitteellisellä tasolla Tervon matkametafora jää kuitenkin hieman ”tuuliajolle”, sillä määräsätama puuttuu. Selventääkseni tätä ajatusta lainaan Hellsteniä (1996, 192):

Puhe Suomen ’matkasta’ Eurooppaan ja tämän ’matkan’ eri vaiheiden yksityiskohtainen käsittely helpottaa abstraktin matkan jäsentämistä. Samalla se kuitenkin määrittelee Suomen Euroopan ulkopuoliseksi valtioksi ja luo kuvaa EU-jäsenyydestä itsestäänselvänä matkan päätepysäkkinä, jota kohti edetään vääjämättömästi.

Tervo suomii julkisen sanan tai journalismin instituutiota hampaattomuudesta, kriittisen tehtävänsä laiminlyömisestä. ”Mediakartelli” ei uskalla käydä valtionhoitajaa vastaan. Syyksi Tervo tarjoaa vallan epäpyhää allianssia: valtamedian ja valtapuolueen intressit ovat kietoutuneet peruttamattomasti yhteen, eikä napanuora tunnu voitavan enää katkaista. Tämä kehollinen elämänyhteyden metafora ilmeisesti korostaa tilanteen luonnottomuutta: normaalistihan napanuora aina joudutaan katkaisemaan.

Simmeliäläisittäin ajateltuna Tervon väittämä asetelma merkitsisi sitä, että journalismi olisi luopunut objektiivisen ”kolmannen” asemastaan valtapuolueen ja kansan välillä. Julkisen sanan instituutio ei ole ottanut sitä etäisyyttä, jota kolmas tarvitsee pystyäkseen turvatakseen valtapositionsa. Sen sijaan lehdistö on sitoutunut valtaeliitin päämääriin, ja triad-asetelma on näivettynyt dyadiksi.

Tervon hahmottama valtakenttä on hieman epälooginen. Kaapissa piileksivä journalisti olisikin lopulta osa eliittivaltaa tai ainakin sen ylin palvelija. Luulisi, että tällainen majoittuisi poliittiseen hotelliin mukavammin. Mistä ”eliittivallassa” siis on kyse? Vai onko lehdistöinstituutio muuntyyppinen vallankäyttäjä?

3.2 ”Valtiomahti” vai sananvapauden vahti?

Käsitykset lehdistöinstituution dispositionaalisesta ”mahdista” tai sen positionaalisemmasta ja aktiivisemmasta vallasta yhteiskunnassa hajoavat laajalle, vaikka esimerkiksi ”yhteiskunnasta” puhuttaisiin samoin painotuksin. Joka tapauksessa on syytä väittää, että journalismi entiteettinä kuuluu instituutioiden valtaeliittiin. Lehdistöä tai joukkoviestimien muodostamaa ”mediamaisemaa” voi pitää instituutiona, joka ammentaa voimansa ainakin ideologisella tasolla sananvapaudesta: vapaassa maassa on vapaa lehdistö. Eri asia tietenkin on, keillä se sananvapaus on ja missä määrin.

Joukkoviestimiä – tai lehdistöä on iät ajat sanottu neljänneksi valtiomahdiksi, millä viitataan klassiseen vallanjako-oppiin tai ehkä osuvammin yhteiskunnan institutionaalisten valtapoolien lisääntymiseen. Olenpa kuullut väitettävän, että on täydellistä vähättelyä kuvata lehdistöä neljänneksi valtiomahdiksi. Tämä saattaa hyvinkin pitää paikkansa etenkin nykyaikana, jota usein kuulee nimitettävän mediavallan kaudeksi; joukkotiedotusvälineet luovat normeja, konstruoivat ja merkityksellistävät todellisuutta. On väitetty, että lehdistö institutionaalisesti ymmärrettynä nostaa tuntemattomuuksia presidenteiksi ja pudottaa poliitikkoja vallan huipulta.

Lähestyn nyt tarkemmin lehdistöinstituution asemia ja rooleja pohjana Georg Simmelin teoria ”kolmen sosiologiasta, kun kaksi on konfliktissa”. *Tertius gaudens* -asetelman tyydytyksen tuo Andrew Arnon (1984) mukaan institutionaalisessakin kentässä median mahdollisuus omaksua tilanteittain sopivat, arvostustaan politiikan kentässä kulloinkin lisäävät institutionaaliset roolit. Tämä taas antaa liikkumavaraa laajemmin kuin pelkkään yhteiskunnallisen vallankäytön valvontaan, ”vahtikoiran” rooliin.

Instituution ja roolin suhdetta voi lähestyä esimerkiksi Talcott Parsonsin (1970, 39) tavoin. Hän määrittelee instituution institutionalisoituneiden roolien mutkikkaimiksi yhdistelmiksi, joilla on strategisesti rakenteellista merkitystä kyseissä sosiaalisessa järjestelmässä. Instituutio tulisi Parsonsin mukaan käsittää roolia korkeammaksi

sosiaalisen rakenteen elementiksi. Se muotoutuu toisistaan riippuvien roolimallien tai niiden komponenttien moninaisuudesta.¹⁸

Parsonsin käsitys instituutiosta on päälinjaukseltaan suhteellisen yleinen. Esimerkiksi Erik Allardt (1988, 220) katsoo, että normien ja roolien säätelemiä käyttäytymiskokemuksia, jotka ovat jokseenkin pysyviä ja jotka täyttävät yhteiskuntaelämän kannalta tärkeitä tehtäviä, sanotaan sosiaalisiksi laitoksiksi eli instituutioiksi. Tässä katsannossa siis lehdistökin olisi sosiaalinen laitos, toki laajasti ymmärrettynä.

Parsonsin näkemyksiä yhteiskunnallisesta järjestelmästä on arvosteltu laajasti moneltakin kannalta. Itsekin jälkiparsonsilaiseksi tunnustautuva Nicos Mouzelis (1995, 4-16) katsoo, että Parsonsin kehittämät käsitetyökalut laiminlyövät sosiaalisen elämän ulottuvuudet. Tämä on johtanut reifikoituneeseen, positivistiseen ja usein teleologiseen sosiaalisen elämän kohteluun. Toisin sanoen toiminnan ja toimijan ulottuvuus olisivat jääneet Parsonsilla rakenteen ja rooliposition varjoon. Enintään toimijat saavat sijansa järjestelmän passiivisina tuotoksina. Jälkiparsonsilaisista suuntauksistakin Mouzelis löytää vinoumia: hän arvostelee mikrososiologiaa dikotomiasta, koska vastakkain on asetettu makroyhteiskunta ja mikroyksilöllisyys. Instituutiot, roolit ja rakenteet olisivat siis makrotasoa, toiminta ja vuorovaikutus taas yksilöiden mikrotasoa.

Olen Mouzeliksen kanssa samaa mieltä siitä, että esimerkiksi korkean tason taloudelliset tai poliittiset päättäjät ovat nähtävissä tavallista vaikutusvaltaisempina toimijoina, koska he pystyvät poikkeuksellisen laajasti vaikuttamaan yhteiskunnan rakentumisen taloudellisiin, poliittisiin ja kulttuurisiin tekijöihin. Koska etenkin laajan yleisön tavoitettavia joukkoviestimiä voidaan myös pitää merkittävinä poliittisina vaikuttajina, ”valtatoimijoiden” luokkaan voidaan lukea myös pääkirjoittajat. Heidän roolinsa on kuitenkin erikoinen tavallaan sananvapauden vartijoina, politiikan ja toisaalta olettamansa kansan tuntojen tulkkeina ja erilaisen ideomaisen uusintajina mutta myös vallitsevan vahvistajina. Tämä antaa

¹⁸ Parsonsin mukaan: ”Thus when we speak of ‘institution of property’ in a social system we bring together those aspects of the roles of the component actors which have to do with the integration of action-expectations with the value-patterns governing the definition of rights in ‘possessions’ and obligations relative to them.” (Parsons 1970, 39.)

mahdollisuuden tarkastella asetelmaa simmeliläisen kolmanneuden näkökulmasta teorian eri variaatioissaan.

Ideomaisemalla tarkoitan Ullamaija Kivikurun (1996, 322–323; ks. myös mt, 58–59) tavoin kollektiivisia identiteettejä perustavaa ideologiaa. Yleensä ideologiaa kyseenalaistamattomia ”itsestäänselvyyksiä” ovat esimerkiksi arvolatautuneet käsitteet itsenäisyys, turvallisuus ja demokratia, joiden hyödyntäminen siis ovat tämänkin tutkielman tarkastelukohteita. Joukkotiedotusväline, esimerkiksi sanomalehti pääkirjoituksessaan pyrkii luomaan jatkuvan yhteyden potentiaaliseen lukijakuntaansa, siis rakentamaan abstraktin yhteisön. Tämä antaa pohjaa tertius gaudens -asetelmalle: kun ”kansaa” on takana, on vara tarrata poliitikon tahraiseen kaapuun.

Mouzeliksen linjoilla ovat tavallaan myös Peter L. Berger ja Thomas Luckmann (1994). Teoksessaan *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen* he käsittelevät laajasti kielen merkitystä muun muassa sosiaalistamisen ja todellisuuden jäsentämisen välineenä, joka samalla myös luo todellisuutta. Tämän työn kannalta pidän kiinnostavana käsitystä, jonka mukaan kieli on keskeinen myös legitimoinnissa ymmärrettynä vallitsevien yhteiskunnallisten instituutioiden ylläpitämiseen pyrkivänä toimintana. Periaatteessa mielestäni tosin voitaisiin ottaa käyttöön edellisen käsitteen negaatioksi vastalegitimointi, jolla tarkoitan pyrkimystä instituutioiden muuttamiseen tai purkamiseen.

Teoksessaan Berger ja Luckmann suhtautuvat Mouzeliksen tavoin kriittisesti reifikaatioon, instituutioiden kokemiseen ei-inhimillisinä, mahdollisesti yli-inhimillisinä ja ”omalakisina”, millä mielestäni on yhteneväisyyksiä weberiläiseen varoitukseen byrokratian muuttumisesta tavallaan hyvästä rengistä huonoksi isännäksi. Onko lehdistö entiteettinä sitten hyvä renki vai huono isäntä, tai päinvastoin? Voidaan myös kysyä, kenen renki tai isäntä lehdistö olisi: kansan vai lehdistön kanssa kamppailevien instituutioiden, jos hajanaista joukkotiedotuksen kenttää yrittää yleensä instituutiona pitää.

Instituutiot ja niiden valtaistamat toimijat ainakin järjestelmien korokkeella ovat yhtä ja erillään. Mouzeliksen ”makrotason” toimijana voidaan pitää vaikka suuren lehden

päätoimittajaa. Hän on puhaltajan roolissa instituution äänitorvessa. Se kuitenkin soi puhaltajansa äänellä. Tämä on syytä muistaa silloin, kun puhutaan lehdistön rooleista, vaikka puhujaa on usein vaikea personoida vaikkapa anonyymin pääkirjoituksen takaa. ”Makrotoimijan” ja tiedotusvälineen roolit saattavat ainakin näennäisesti kietoutua selvittämättömäksi vyyhdeksi.

3.3 Lehdistöinstituution toimintaympäristö

Johan Galtungin ja Mari Rugen (1981) mukaan ”todellisuuden” määrittelyn valtaan ja uutisten sosiaaliseen konstruktion vaikuttaa kaksi osatekijöiden rypästä. Yhdessä ja erikseen ne voivat johtaa siihen, että vaihtoehtoisia näkemyksiä systemaattisesti hylitään ja että mutkikkaita asiakokonaisuuksia ja ongelmia yksinkertaistetaan. Yhtäältä näitä olisivat institutionaaliset kehykset, joita säätelevät byrokratian ja organisaation asettamat reunaehdot.

Toisen ryppään muodostaisivat uutisvirran koostajan viitekehykset. Galtung ja Ruge puhuvat lähinnä uutisista. Silti ymmärtääkseni katsantoa voidaan huoletta avartaa esimerkiksi pääkirjoituksiin; niiden aihevalinnoissa ja toisten hylkäämisessä, painotuksissa ja vähättelyissä on itse asiassa suurempi liikkumavara kuin niin sanotuissa pakollisissa uutisissa, jotka kaikki tiedotusvälineet julkaisevat. Juuri tällä alueella painottuu mielestäni valtatoimijan, esimerkiksi päätoimittajan rooli. Hän noudattaa vaihtelevan joustavia institutionaalisia kehyksiä ja saattaa joskus rikkoa niitä. Moni ei kuitenkaan seiniä venyttele, vaan pikemminkin sävyttää omalla tavallaan kehysten sisälle jäävää tilaa.

Heikki Luostarinen (1994) tarkastelee julkisuuden hallintaa ja journalistisia vastastrategioita sotilaallisissa konflikteissa, mutta osa hänen näkemyksistään ovat käyttökelpoisia myös tässä yhteydessä. Ensinnäkin hän puhuu ”journalismin ja muiden valtakunnallisten instituutioiden suhteesta” (mt, 25), mikä on kiinnostavaa ”kolmanneusajattelun” kannalta. Toiseksi hän pitää journalismia yleisenä intressijulkisuutena, tilana joka mahdollistaa hyvin monien ja hyvin monimuotoisten ja eriytyneiden intressien nopean kokoontumisen. Hän toteaa, että se on ”diskurssien ja edunajajien alituisesti liikkeellä oleva vyyhti, jota ilman ei modernissa

yhteiskunnassa ole helppo muodostaa käsitystä toimintaympäristön muutoksista”.
(Mt, 28.)

3.4 Talouden puserruksessa

Lehdistö saa institutionaalisen valtansa hallitsemalla kieltä, laajasti ymmärrettynä. Kevin M. Carragee (1990, 4) väittää, että journalisteilla on hallussaan määrittelyn tärkeä valta. Tämä valta olisi asioiden ja ilmiöiden nimeämistä ja todellisuuden rakentamista ilman, että oletettu yleisö voi siihen ainakaan välittömästi ja suoranaisesti vaikuttaa. Se, miten ja miksi asioita määritellään, määräytyy moninaisten osatekijöiden ja joskus jopa tiedostamattomien taustavaikutusten tuloksena.

Risto Kunelius (1998, 192) tuo esille ”taloudellisen vallan ja journalismin liiton”. Koska kuka tahansa ei voi aloittaa suuria pääomia vaativaa joukkoviestintää, yrityksen aloittaminen sitoo taloudelliseen valtaan. Myös joukkoviestimien omistuskytkenät esimerkiksi monialayrityksissä sitovat joukkoviestinnän ”taloudelliseen eliittiin”, kuten Kunelius sanoo. Myös mainostulojen kannalta myötäsukaisuus talouseliitin intresseille on edullista.

Sara Douglas (1992) on Kuneliuksen kanssa samoilla linjoilla. Hän katsoo, että manipulatiivisen mallin mukaan mediayrityksen omistajat dominoivat työntekijöitään. Ilmeisesti suurin vaikutuskanava kulkee omistajilta päätoimittajin. Lisärajoja rakentuu muista alan omistuksellisista rakenteista, joita ovat erityisesti alan yritysten keskinäiset yhteydet, niiden suhde elinkeinoelämään, niiden riippuvuus mainostuloista sekä suhde poliittiseen ja viralliseen hallintoon.

Hieman yllättäen Kunelius kytkee taloudellisen vallan ja journalismin liittoon tehokkaat tietolähteet, elinkeinoelämän ohella myös politiikan alueelle tavallisesti luettavat, maan hallitusta myöten. Ne tuottavat tietoa tehokkaasti ja halvalla ja siten tarjoavat epäsuoraa informaatioavustusta joukkoviestimille. Siksi niiden näkemykset

pääsevät hallitsemaan keskustelua. Käsittelen tätä aihetta politiikan osalta tarkemmin myöhemmässä yhteydessä.

Rankaiseminen ja painostus saattavat olla lehdistön sananvapautta hillitseviä ehtoja potentiaalisina uhkina, jotka – kuten Kunelius (1998, 193) sanoo – eivät usein tule julki. Päätoimittajan vaihtaminen on periaatteessa viimeinen tapa valvoa julkisuuspolitiikkaa. Pienen lehden talouden saattaa romahduttaa raskas oikeudenkäynti, ja viimeaikaisten korvaustuomioiden¹⁹ perusteella myös isot Helsingin Sanomia myöten saattavat kiristää itsesensuuriaan.

Kuneliuksen mielestä joukkoviestinnän ja taloudellisen vallan suhteita pohdittaessa on oleellista erottaa toisistaan kaksi asiaa. Väitteet siitä, että joukkoviestintäyritysten omistussuhteet vaikuttavat viestinnän sisältöihin liittyvät usein juuri poliittisen taloustieteen näkökulmaan. ”Mutta enemmän kuin jonkinlaisesta syltityhdasteoriasta, jossa vääristäviin sanomiin syylliset tahot sopivat asioista kabineteissaan, poliittinen taloustiede kritisoi journalismia ja joukkoviestintää historiallisesti” (mt, 193). Kunelius toteaa, ettei joukkoviestintä niinkään tue tämän tai tuon kapitalistin niitä ja näitä ajatuksia, vaan pönkittää koko yhteiskuntajärjestelmää ja siinä vallitsevia valtasuhteita.

Kunelius on epäilemättä oikeassa tarkasteltaessa kokonaisuutta. Jälleen kannattaa kuitenkin muistaa joukkoviestinnän hajanaisuus, sen osasten sidonnaisuuden asteen vaihtelu niin ”kapitalisteihin” kuin esimerkiksi yhteiskunnan valtasuhteisiin. Kun Helsingin Sanomat ilmoittautui aikanaan puoltamaan maan hallituksen ajamaa Suomen EU-jäsenyyttä, sama ilmoitus unionin jäsenyyteen varsin kriittisesti suhtautuneelta Keski-suomalaiselta olisi ollut muissa lehdistä uutisoinnin ja niiden pääkirjoitussivulla ihmettelyn paikka. Kuitenkin joukkoviestimet ovat osa taloudellisia ja poliittisia valtakoneistoja, mutta samalla osa käyttäjiensä merkitystuotantoja (Lehtonen 1998, 54).

¹⁹ Helsingin Sanomat tuomittiin vuonna 2002 suomalaisen lehdistön historian suurimpiin korvauksiin ns. Nostokonejutussa, koska uutisoinnin katsottiin vahingoittaneen vakavasti uutisoinnin kohteena olleen yrityksen liiketoimintaa. Kiistaa on aiheuttanut myös se, että oikeus käytti tuomionsa perusteissa median ”kunniatuomioistuimen” Julkisen Sanan Neuvoston normistoa, vaikka JSN on perustettu alan eettiseksi itsesääätelyelimeksi. Sittenkin ylempi oikeusaste kumosi korvaustuomion.

3.5 Poliitiikan punoksessa

Michael Gurevitch ja Jay G. Blumler (1977) näkevät lehdistön olevan vahvasti poliittisen ja hallinnollisen eliitin ohjauksessa. He väittävät, että kaikki poliittiset järjestelmät kehittävät periaatteidensa pohjalta keinoja säädellä joukkotiedotusvälineiden roolia. Sääteilykeinoja ohjaavat periaatteet ovat vahvoja, koska joukkoviestinnän viestien seuraukset ovat liian tärkeitä jätettäväksi järjestelmän näkökulmasta sattuman varaan. Niinpä tiedonvälitysprosessit pyritään liittämään poliittisen auktoriteetin legitimointiin ja palvelemaan poliittisten päättäjien haluamaa artikulaatiota, mobilisaatiota ja kriisinhallintaa.

Gurevitch ja Blumler jopa väittävät, että joukkoviestimet ovat osittain vastuussa yhteiskunnassa heräävien poliittisten vaatimusten torjumisesta kokonaan tai ainakin niiden vaimentamisesta. Tämän ajattelun taustalla on näkemys, jonka mukaan joukkotiedotusvälineet ovat niin punoutuneet poliittiseen prosessiin, että niitä täytyy säädellä jollakin hyväksyttävällä tavalla. (Ks. Gurevitch & Blumler 1977, 282) Simmeliläisittäin: tertius-positio autonomisena vallankäytön instituutioon tai ainakin Simmelin tertiuksen gaudens -muunnelmana täytyy näivettää.

Joukkoviestinnän säätely-yritykset olisivat jäljitettävissä siihen, millaiset poliittisen kulttuurin opit ovat vallalla. Perimmäisenä tarkastelukulmana on se aste, millä ilmaisuvapautta vaalitaan poliittisena perusarvona tai päinvastoin: millaiset rajoitukset koetaan välttämättöminä ja sallittavina muiden poliittisten päämäärien vuoksi. Keskeinen aihe lehdistön ja (muiden) poliittisten instituutioiden suhteessa liittyy lehdistön autonomian suhteelliseen asteeseen; missä laajuudessa ja millä keinoin autonomiaa sallitaan rajoitettavan. Gurevitchin ja Blumlerin mukaan ainakin kolme rajoitustyyppiä alistaa lehdistön poliittisille instituutioille: legaali, normatiivinen ja strukturaalinen, tässä nimenomaisessa järjestyksessä.

Legaalit rajoitukset sisältävät kaikki ne säännöt ja säätelyt, jotka määrittävät ja pakottavat journalismin instituutioita. Nämä rajoitukset ovat valtiollisen toimeenpanovallan ja juridiikan työkaluja. Näistä tärkeimmän alueen muodostavat ilmaisunvapautteen liittyvä säännöstö, joka koskee esimerkiksi kunnianloukkauksia,

lailla suojattua yksityisyyttä, kansallista turvallisuutta ja poliittisen kommentoinnin rangaistavuutta²⁰.

Suomesta voi ottaa esimerkiksi legaaaleista rajoituksista ja samalla niiden ympärillä käytävistä kamppailuista oikeusministeriön tietoverkkorikostyöryhmän kesäkuussa 2003 jättämän mietinnön, jossa poliisille esitetään oikeutta kopioida toimitusten dataa. Toimittajien järjestölehti *Journalisti* reagoi esitykseen palattuaan kesätauolta:

Lähdesuojan²¹ osalta takavarikkosäännökset ovat jonkin verran epäselvät, mutta tällöinkin käytännön ongelmilta on yleensä vältytty. Harvat toimituksellisiin aineistoihin kohdistuneet takavarikon yrityksetkin ovat tyrehtyneet alkuunsa. Arvokkaan perusoikeutemme sananvapauden kulmakiviin kuuluva lähdesuoja on erityislainsäädäntöä, jonka tulee sivuuttaa pakkokeinolaki. (*Journalisti* 5.9.2003. Pääkirjoitus Takavarikko kopioimalla.)

Normatiiviset rajoitukset viittaavat lehdistöön kohdistuviin odotuksiin poliittisesta ja yleisöpalvelusta. Yleensä tämä ”palvelufunktio” luonteensa vuoksi säilyy suhteellisen vapaana joutumatta valtion tai esimerkiksi puolueiden suoraan kontrolliin. Taustalla on ajatus, jonka mukaan markkinamekanismin normaali toiminta on joko riittämätön palvelukseen hyväksyttäviä viestinnällisiä tavoitteita tai jopa toimii niitä vastaan.²²

Legaalien ja normatiivisten rajoitusten välimaastoon sijoittuu tavallaan journalistinen itsesääntely. Tätä edustavat Suomessa näkyvimmin Journalistin ohjeet, jotka muodostavat ainakin periaatteessa alan eettisen normiston. Oma-aloitteisesti joukkoviestinten toimintaa valvoo alan ”kunnia tuomioistuin”, Julkisen Sanan Neuvosto, joka myös käsittelee joukkotiedotusvälineissä itsensä väärin kohdelluksi unteneiden kanteluja. Jos neuvosto havaitsee joukkotiedotusvälineen toimineen

²⁰ Esimerkiksi Suomessa poliittinen kommentointi on suhteellisen laajasti sallittua myös siinä tapauksessa, että se kohdistuu poliitikon tai muun julkisuuden henkilön persoonaan. Poliitikon edellytetään yleensä sietävän kovempaa kohtelua kuin ns. tavallisten ihmisten.

²¹ Lähdesuoja on Suomessakin joukkoviestimille lailla taattu oikeus olla paljastamatta tietolähdettään, ellei kyse ole erityisen raskaasta rikoksesta. Jos tuomioistuin edellyttää tällöin lähdesuojan purkamista, oikeusjuttu on käsiteltävä suljetuin ovin.

²² Suomessa ensisijaisesti Yleisradion odotetaan toimittavan kansalaisten sivistyksellisiä tarpeita palvelevaa informaatiota, vaikka katselija- tai kuuntelijaluvut olisivat alhaisia. Tämä palvelufunktio koskee myös erityisryhmiä kuten aistivammaisia tai etnisiä vähemmistöjä.

hyvän journalistisen tavan vastaisesti, sanktiona joukkoviestimelle on velvoite julkaista langettava päätös lyhentämättömänä.

Neuvoston linjauksia on joissakin tapauksissa käytetty myös virallisten tuomioistuinten rikosoikeudellisten päätösten perusteluina, vaikka neuvosto on tiedotusvälineiden oma, hyvän journalistisen tavan noudattamista valvova elin. Tämä on herättänyt alalla runsaasti kritiikkiä. Esimerkiksi Savon Sanomat (14.9.2003) kiitteli pääkirjoituksessaan vastikään Julkisen sanan neuvoston uudeksi puheenjohtajaksi valitun Jacob Södermanin näkemystä:

Jacob Söderman ottaa tässä kysymyksessä – toisin kuin monet tuomioistuimissa toimivat juristit – aivan oikean kannan. Hän sanoi (...), että oikeuslaitoksen on ymmärrettävä JSN:n rooli. JSN ei ole mikään ”kvasituomioistuin”, vaan pyrkii ainoastaan edistämään hyvää lehtimiestapaa. ”jos ala haluaa kehittää omaa toimintaansa enemmän kuin laki edellyttää, eisen tietenkään pitäisi joutua siitä kärsimään”, Söderman alleviivaa.

Juuri näin asia tulee nähdä. Journalistien ohjeet on tarkoitettu vain joukkoviestimien omaan käyttöön ja niiden oman toiminnan sisäiseen ohjaamiseen. Tuomioistuimissa ratkaisut tehdään lakipykälien pohjalta. Muuten joudutaan kummalliselle tielle. (*Savon Sanomat* 14.9.2003. Pääkirjoitus ”Hyvä linjaus”.)

Strukturaalisilla rajoitteilla voidaan tarkoittaa muun muassa sitä, mitä ja miten muodollisia tai puolimuodollisia ”ketjuja” syntyy julkisen sanan ja (muiden) poliittisten instituutioiden välille. Esimerkiksi poliittiset puolueet voivat ujuttautua joukkoviestimien organisaatioihin vaikkapa omistusjärjestelyjen tai tiedotusvälineelle ohjattavan puoluetuen avulla. Gurevitch ja Blumler muistuttavat, että erillään näistä suorista rahoituslähteistä on toimintamalleja, joilla voidaan pyrkiä vaikuttamaan joukkoviestimiin epäsuorasti. Ensisijainen näistä on taloudellinen sanktio. Tämä ei koske vain kaupallista, mahdollisesti poliittisen mainonnan tuloista riippuvaista tiedotusvälinettä. Painostuksen kohteena voi olla myös epäkaupallinen yritys, jonka lupatulot tai avustukset voivat edellyttää hyväksymistä tai myötävaikuttamista poliittisen hallinnon ryhmittymiltä. (Mt, 282–284.)

3.6 Kolme aspektia journalismin vallasta

Journalismin vallasta, sen muodosta ja painoarvosta esiintyy erilaisia, ristiriitaisiakin käsityksiä. Yhtenä syynä lienee se, että julkisuuden kenttä jo Suomenkin tasolla muodostuu varsin erilaisista joukkoviestimistä, joiden yhteinen nimittäjä on sananvapauden korostaminen. Joukkoviestinten kesken siis valta eri ulottuvuuksissaan vaihtelee paljon: Helsingin Sanomien linjaus vaikka unionin yhteisvaluuttaan on painoarvoltaan aivan erilainen kuin jos Hankasalmen Sanomat julkistaisi kantansa.

Kauko Pietilän ja Klaus Sondermannin (1994) mielestä muuan yhteiskunta simmeliläisessä merkityksessä sijaitsee sanomalehdessä, joka käyttää valitsijan ja järjestelijän valtaa, ymmärtääkseni institutionaalisesti. Sanomalehden yhteiskuntaa lähinnä Helsingin Sanomien kautta tutkineet Pietilä ja Sondermann katsovat, että koska lehden sisällössä keskeisellä sijalla on muiden toimijoiden – kuten ”Suomen”, valtioneuvoston tai elinkeinoelämän järjestöjen – edesottamusten selostaminen, lehti jää vieraaksi omassa talossaan: se hallitsee vain vajaata kymmenesosaa julkisuustilastaan muun jäädessä ulkopuolisten hallintaan. He huomauttavat kuitenkin, ettei tosiasiallisesti julkisuuden hallinta itse asiassa jakaudu näin epätasaisesti lehden ja muiden kesken, sillä vaikka ulkopuoliset toimijat täyttävät julkisuuden sisällöllä, julkisuus on kuitenkin olennaisesti lehden ja vain lehden organisoima. Silti heidän mielestään lehti olisi julkisuutensa epäitsenäinen, lähes näkyvistä häipyvä osallinen. (Mt, 110.)

Pietilä ja Sondermann kiinnittävät huomiota siihen, että vaikka ulkopuoliset täyttävät julkisuuden sisällöllä, julkisuus on lehden organisoima. Ymmärtääkseni tässä on lehden institutionaalisen vallan ydin. Tosiasiallisesti lehti hallitsee koko toimituksellista tilaansa määräämällä agendan. Lehti pystyy valikoimaan sen, ketkä ulkopuoliset ”puhuvat” lehdessä ja millä painoarvolla, ketkä mykistetään tai keiden ääntä vaimennetaan. Toki on asioita, joita lehti ei voi jättää julkistamatta uskottavuuttaan menettämättä, mutta tietoa voidaan suodattaa, täydentää, painottaa ja sävyttää monin tavoin taitollisista ratkaisuksista taustakomentointiin saakka.

Tältä kannalta se, mitä Pietilä ja Sondermann (mt, 226) väittävät vetäytymiseksi sivustaseuraajan neutraaliin asemaan, saattaa olla joissakin yhteyksissä muutakin. Se voi olla harmaan eminenssin ja myös julkisuuden hallinnan tuomarin vähemmän

näkyvää, mutta perustavaa vallankäyttöä. Kirjoittajat katsovat, että lehden hallitessa vain pientä osaa julkisuustilaansa se ei siinäkään vähässä tee mitään, vaan valitsee aneemisen varovaisuuden. Toki varovaisuuttakin lienee strategian takana, mutta esimerkiksi pääkirjoituksissa taustalla lienee myös uskottavuuden ja vakuuttavuuden tavoittelu hillityn retorisen linjan avulla, siis poliittinen toiminta.

Miten sitten tämä lehden valta aiheiden valitsijana ja informaatiokokonaisuuden muokkaajana linjautuu Helsingin Sanomien tapauksessa? Pietilä ja Sondermann (mt, 216) päättelevät, että lehti on kokonaisuutta ylläpitävien ja reklamoivien positiivisten toimijoiden resurssi. Toiseksi lehti kytkeytyisi funktionaaliseen järjestelmään syrjäyttäen valtion kokonaisuuden muodostajan roolista ottamalla tuon roolin itselleen ja resursoiden vähän valtaa omaavia toimijoita juuri valtion suuntaan. Interaktiossa, jonka välineenä on lehti itse, lehti astuisi valtion paikalle ja lopulta valtion vastapainoksi, kirjoittajat uskovat. Tämä saattaa hyvinkin pitää paikkansa ainakin pyrkimyksellisesti; lehdistön yleväksi periaatteeksihan on perinteisesti nostettu vallanpitäjien valvonta ”kansan” puolesta.

Toisaalta kirjoittajien mukaan lehti on modernin, esineisen ja asiallisen, byrokraattisen yhteiskunnallistamisen vahva väline (mt, 218–219). Lehdellä olisi modernisaatiossa kaksipuolinen strategia edistäessään sekä itse modernisaatiota että sen kontrollia. Pietilän ja Sondermannin mukaan tavoitteeksi asettuu yhteiskunta, jossa on yhtäältä modernin rakenneytimen suuria koneistoja, toisaalta yksinäisiä kansalaisia ja yksilöitä, lehti itse välissä suurena kosketuspintana (mt, 222).

Pietilä ja Sondermann käyttävät Helsingin Sanomia ja sen toimintaympäristöä tarkastellessaan runsaasti pelimetaforia. Yksi näistä ovat siirrot, joilla he tarkoittavat esimerkiksi sitä, että jokin toimija kyseenalaistaa jonkin toteamuksen tai että toimija on omaehtoisesti aloitteellinen. Mielestäni siirrot ovat siis eräällä tavalla aiheiden politisoimista. Myös siirtometaforaä käyttäessään kirjoittajat korostavat lehden näivettävän aitoa yhteiskunnallista osallistumista, toisin sanoen depolitisoivan yhteiskuntaa.

Vaikka lehdellä on periaatteessa ja käytännössäkin viimeisen siirron mahdollisuus, käyttää se tilaisuutta mahdollisimman vaatimattomasti. Vaatimattomuus, kuten

tiedämme, kaunistaa, mutta Helsingin Sanomat ehostuu väärässä paikassa väärään aikaan. Mitä kuumempi sosiaalinen peli, sitä kylmemmäksi käy lehden suoritus (...). (Mt, 255)

Kirjoittajat tarkoittavat toteavia lainauksia, joita he itse kutsuvat ”Sorsa sanoi -journalismiksi”. He paheksuvatkin sitä, ettei lehdellä ole avointa sosiaalisen toiminnan roolia, siis että se kannattaisi yhteiskunnallistumisprosessia omilla siirroillaan. Edelleen he väittävät, että lehden siirrot todella päättävät prosessit, tavallaan lyövät pisteen loppuun. Lehden siirrot siis lopettavat prosessit siihen saakka, kunnes toimijat jälleen aktivoituvat. Pietilä ja Sondermann eivät innostu lainkaan BBC-tyyppisestä journalismista, jonka periaatteena on antaa ihmisille se väärentämätön informaatio, jonka he tarvitsevat muodostaakseen käsityksensä. (Vrt. mt, 256–257.) He väittävätkin, että yksi puoli lehden integriteettiä on, ettei se koskaan jää ymmälleen eikä kaipaa lisää tietoja tapahtumien kummallisissa kuvioissa, vaikka voisi olla juuri lehden tehtävä olla ymmällään ja aktivoida siten sosiaalista kenttää (mt, 260–261).

Lehden yhteiskunta on kirjoittajiensa mielestä enemmänkin hajoava kuin integroituva, tavallaan moderni Gesellschaft:

Mutta vaikka se repeilisi mitenkä pahasti toimijoiden kanssakäymisessä, lehti tuo sen koolle aina uudestaan, päivästä päivään. Lehti on modernin yhteiskunnan suuri ylläpitäjä... Moderni konfliktinen Gesellschaft hallitsee, Gemeinschaft-kitit ovat rapautuneet. Kuitenkin se pysyy koossa ja toimii; modernin Gesellschaftin siteet ovat keveitä, huomaamattomia magic wheeleja, helsingin sanomia vailla vahvoja yhteisöjä (...). Lehti suurena kaikkien katkerien ja riitaisten aina uusiutuvana kosketuspintana on jaloillaan seisovan modernin yhteiskunnan side (...). (Mt, 304)

Pohjimmiltaan lehdistön valta pohjautuu kielelliseen vaikuttamiseen suhteellisen laajaan yleisöön. Tämä asetelma luo valtapotentiaalia suhteessa muihin poliittisiinkin institutionaalisiin toimijoihin, koska ne joutuvat ottamaan huomioon muun muassa journalistiset tulkinnat niiden toiminnasta.

Erilaiset näkemykset lehdistön vallasta selittyvät silti myös erilaisilla näkökulmilla ja lähestymistraditioilla, olivat ne sitten enemmän tai vähemmän ”objektiivisia” tai tarkoitushakuisia. Tarkastelen seuraavaksi joitakin näkemystyyppisiä. En pyri tässä kattavuuteen. Tarkoitukseni on osoittaa, että hyvinkin erilaisista aspekteista on

löydettävissä sellaisia piirteitä, joita voidaan ymmärtää myös simmeliläisen ajattelun pohjalta; kyseessä siis on ”kolmanneus” hyvinkin erilaisissa variaatioissaan.

3.6.1 Journalismi autonomisena vallankäyttäjänä

Sivusin edellä legaalien ja normatiivisten rajoitusten välimaastoon sijoittuvaa, itsesääätelyä korostava näkökulmaa. Se korostaa sananvapauden instituution riippumattomuutta muista, muun muassa poliittisista instituutioista. Yleensäkin muun muassa suomalaisessa journalismissa on vallalla näkemys, jonka mukaan lehdistön tulee voida olla itsenäinen; sen tulee saada käyttää autonomista valtaa. Näillä vaatimuksillaan lehdistö on rakentamassa ja vahvistamassa ideomaisemaa (käsitteestä tarkemmin Kivikuru 1996), jonka yhtenä perustana on kyseenalaistamaton länsimaisen demokratian perusarvon sovellus: vapaassa maassa on vapaa lehdistö.

Georg Simmelin yhtenä tyyppityksenä on muukalainen: osittain omaehtoisesti muihin sitoutunut mutta silti erillinen ”kolmas”, joka voi katsella kokonaisuutta linnun silmin, mitä voidaan pitää kiteytyksenä Simmelin omintakeisesta objektiivisuuden käsitteestä. Tämä lienee varsin lähellä sitä ideaalia, jonka journalismi kokee ja jota se korostaa oikeudekseen ja missiökseen. Tällä asetelmalla on ymmärtääkseni tiettyä yhdenmukaisuutta Pekka Korhosen (1990, ks. erit. 147–150) autonomian aksioomaan²³. Tässä valtatyyppissä on kyse siitä, että on oman itsensä herra.

Korhonen toteaa, että edistäessämme autonomiaamme voimme osallistua muihin valtamuotoihin²⁴ kantaen vastuuta toimistamme, käytimme sitten valtaa tai hyväksyimme sen käytön yllämme. Lehdistön tapauksessa esimerkiksi legaalit rajoitukset on helpompi hyväksyä, kun toisella tasolla on oma autonominen valtakulttuuri, johon nivoutuvat omaehtoiset eettiset normit. Tähän tematiikkaan

²³ Korhonen summaa vallan geometrian näkökulmat neljään aksioomaan. Autonomian ohella perusolettamukset ovat: valta on sitä, että jotkut ovat toisten yläpuolella; valta on sitä, että, joku käyttää sitä; ja valta on sitä, että joku tottelee sitä. Näiden pohjalta Korhonen tarkastelee muun muassa valtasuhteiden muotoutumisen ja toimivuuden edellytyksiä. (Ks. Korhonen 1990.)

²⁴ Kolmella muulla vallan muodolla Korhonen tarkoittaa Johan Galtungin kehittämää valtatyyppitystä luontaiseen, resurssi- ja strukturaaliseen valtaan. (Ks. Korhonen 1990, erit. 147.)

liittyy mielestäni myös Korhosen näkemys, jonka mukaan autonomia edellyttää kolmen vahvuuden näköalan kehittämistä. Nämä ovat luottamus itseen, käytännöllisiin kykyihin ja unelmiin. Esimerkiksi journalismin ”kunniautuomioistuin” Julkisen sanan neuvosto, joka halutaan pitää erillään virallisesta oikeudenkäytöstä, voidaan nähdä myös symbolina professionille rakentuvasta itseluottamuksesta ja rohkean mutta eettisen sananvapauden ihanteesta.

Gurevitchin ja Blumlerin (1977) mukaan toimittajat tavallaan polveutuisivat ammattitaidollisesta autonomiastaan. Tällainen käsitys on ristiriidassa verrattuna poliitikkojen yleiseen käsitykseen, jonka mukaan joukkoviestimien henkilöstön tulisi toimia välittävänä viestinkantajana poliittisessa prosessissa. Kuten kirjoittajat huomauttavat, tämä ristiriita aktivoituu, kun ”kohti poliittisen totuuden ideologisempaa arvostelupohjaa kohti taivutetut” poliitikot asetetaan vastakkain toimittajien pysyvään pyrkimykseen tarttua kiinni empiirisempään, skeptisempään ja monipuolisempaan kuvaukseen poliittisesta todellisuudesta. Kirjoittajat toteavat vielä, että kaikki tämä tuo esiin oleellisen ristiriidan poliitikkojen ja toimittajien hyväksymissä koodistoissa, kumpikin jättää kunnioittamatta toisen osapuolen korkeiksi koettuja periaatteita. (Mt, 281.)

Lehdistön julkisen vallankäytön valvojana tulee kyseenalaistaa koko ajan ja eri tasoilla poliitikkojen periaatteet ja niiden soveltaminen. Tämä ei välttämättä johda politiikan ja journalismin dyadiin, koska puoluepolitiikan kenttä sisältää vastakkainasetteluja. Esimerkiksi Suomessa hallituspuolueiden ja sen opposition muodostaman jännitteen kautta lehdistö voi tarkkailla kokonaistilannetta ja osoitella maamerkkejäkin ”linnun silmin”. Tärkeää kuitenkin on, että se tehdään näkyvästi: ei piilovaikuttamalla ”neutraalin” uutisoinnin kautta vaan ottamalla selkeästi kantaa esimerkiksi pääkirjoituksissa.

Journalismin missiota voi lähestyä soveltamalla Max Weberin (1994, 309–369) ajatuksia politiikasta ”mahdottoman taitona”, sillä hän piti journalistejakin tavallaan poliittisina vaikuttajina. Weberille politiikka merkitsi hidasta, vahvaa porautumista kovien tasojen läpi intohimon ja arvostelukyvyn yhdistelmänä. Poliitikon tulisi yhtäältä elää täydestä sielustaan politiikalle, toisaalta hänen tulisi pystyä säilyttämään välimatka asioihin ja ihmisiin pystyäkseen harkitsemaan realiteetteja objektiivisesti.

Samalla hänen tulee voittaa yleisinhimillinen turhamaisuutensa, joka olisi tuhoisaa asialle (*Sache*) omistautumiselle ja välimatkan säilyttämiselle, tässä tapauksessa välimatkan pitämisessä omaan itseensä. (Ks. erit. mt, 353.)

Jos tässä yhteydessä ohitetaan uutisjournalismin neutraalisen objektiivisuuden lähtökohtaisuus, simmeliläisen objektiivisuuden idea valikoivassa osallisuudessaan saattaisi olla lähellä sitä, mitä pääkirjoittajalta voisi weberiläisittäin toivoa: elää sielustaan politiikalle mutta samalla säilyttää välimatka asioihin ja ihmisiin, jotta realiteetit näyttäytyisivät oikeissa suhteissaan. Luultavasti esimerkiksi Suomen tilanteessa puolueista riippumattomien lehtien pääkirjoittajien tilanne on tällä sektorilla helpompi kuin lehtien avoimen puoluesidonnaisuuden aikaan.

Toisaalta taloudelliset reunaehdot eivät suosi tiettyjen aihepiirien valintaa ainakaan aloitteellisesti. Jos esimerkiksi jonkin kaupallisen sähköisen joukkoviestimen tai lehden mainostulojen kannalta tärkeä kauppaketju toimisi ”paheksuttavasti”, siihen todennäköisesti otettaisiin kantaa selkeästi vasta sen jälkeen, kun asia on tullut muuta kautta julki, ja asiaan on ”pakko” reagoida. Jälleen kannattaa kuitenkin muistaa joukkoviestimien kentän heterogeisuus; uutisherkkyyks ja laajemminkin reagointi vaihtelee.

3.6.2 Instituutioiden verkossa – eliittivaltaa?

Oikeushistorian professori Jukka Kekkonen (2002) väittää, että valtarakenne ja media ehkäisevät keskustelua. Seuraavassa lainaus kirjoituksen keskivaiheilta:

Kaksi tekijää näyttäisi nousevan yli muiden suomalaisen yhteiskunnan valtarakenteiden analyysissä. Ensinnäkin suomalaisen yhteiskunnan valtarakenne on edelleen varsin keskittynyt ja eri sektorien edut kietoutuvat yhteen. Varsinkin silloin, kun on tehty kansallisesti merkittäviä ulko- tai yhteiskuntapoliittisia ratkaisuja, on niiden taakse rakennettu laajaa konsensusta. Tällöin poikkeavien mielipiteiden esittäjät on milloin leimattu ”veneen keinuttajiksi”, ”maan ulkopoliittista etua tajuamattomiksi häiriköiksi” tai ”kansansuosiota kalasteleviksi populisteiksi”. Vaatii melkoista siviilirohkeutta käydä tällaisessa ilmapiirissä aitoa ja avointa yhteiskuntakeskustelua.

Toiseksi median rooli on viimeisten vuosikymmenten aikana voimistunut siihen mittaani, että potentiaalinen kriitikko voi saada tänään aikaisempaan verrattuna moninkertaisen kielteisen julkisuuden niskoilleen. Media laatii tänään pitkälti julkisen keskustelun esityslistan ja ”palkitsee” sekä ”rankaisee”²⁵. (Kekkonen alioartikkelissaan Savon Sanomissa 8.2.2002.)

Kiinnostavaa Kekkonen väittämissä on tämän tutkielman kannalta se, että hän näkee niin ”yhteenkietoutuneet valtarakenteet” kuin ”median” vahvasti strukturoituneina, sisäisesti homogeenisina entiteetteinä, mitä ilmeisimmin provosoidakseen keskustelua; ainakin näin laajahkon kirjoituksen kokonaisuudesta on pääteltävissä. Kekkonen näkemys tuntuu olevan samantyyppinen kuin Jouni Tervolla, jonka ajatuksia käsittelin aiemmin. Joka tapauksessa ”valtarakenne” ja media olisivat rinnan ehkäisemässä keskustelua. Tilanne vaikuttaa vähintäänkin oudolta ainakin journalismin korostaman sananvapauden mission kannalta: media olisikin sensori, ja ”keskustelu”, demokraattinen sananvapaus alistettu kolmas. Tosin simmeliläisittäin pohjimmiltaan alistetussa valtasuhteessakin kyse olisi vallan relativistisesta vuorovaikutuksellisuudesta, kuten Simmelin valtapositioita käsiteltäessä ilmeni.

Vaikka nykyaikainen poliittinen yhteiskunta ei yksinkertaisesti voi toimia ilman joukkotiedotusta, journalismi ja joukkoviestinnän teollisuus toisaalta elävät ainakin osittain sidoksistaan poliittisiin instituutioihin. Gurevitch ja Blumler (1977, 279) katsovatkin, että poliittinen kommunikaatio edellyttää poliittisten toimijoiden ja median edustajien toisiinsa kietoutuvaa mutta samalla jännitteistä vuorovaikutusta. Toisaalta tämä toimii instituutioiden rajayhteyksien ylläpidossa ja toisaalta tiedontuotannossa. Esimerkiksi puolueen johto ja lehden päätoimittaja voivat ylläpitää kahdenkeskisiä suhteita pitääkseen yllä molemmille tarpeellista toimintaa, mikä mahdollistaa esimerkiksi konfliktien joustavan purkamisen.

Tämä näkemys saa tavallaan tukea Kauppalehden päätoimittajan Lauri Helven 60-vuotishaastattelusta (Purovirta 2003):

Alle kolmikymppisestä Helve on liikkunut palisanterikerroksissa ja käynyt herrojen kanssa marjassa.

– Minulla on poikkeuksellisen hyvät ja läheiset kontaktit päättäjiin ja yritysjohtajiin.

²⁵ Kekkonen väitteissä median positiosta on paitsi eliittivallan tyytymystä myös sävyjä, jotka vihjaavat tyrannia-tyyppiseen vallankäyttöön. Palaan myöhemmin näkemykseen mediasta tyrannina.

Jotkut pitävät tätä arveluttavana päätoimittajan työn kannalta ja sitä Helve ei ymmärrä.

– Eihän päätoimittaja voi tietää mitä maassa tapahtuu ja minne ollaan menossa, jos hän ei itse kuule asioita hevosten suusta, 14 vuotta Kauppalehteä luotsannut Helve sanoo.

Helven mukaan päätoimittaja ei enää ole klassinen uutistoimittaja, joka herrojen kanssa ollessaan koko ajan on nyhtämässä uutista. Hän vain varmistaa olevansa sisällä asioissa ja maailman megatrendeissä.

Kuitenkin pääosa tiedonvälityksen ammattilaisten ja poliitikkojen vuorovaikutuksesta painottuu alemmalle tasolle. Poliitikot ja toimittajat tapaavat lehdistökonferensseissa, tiedotus- ja haastattelutilaisuuksissa mutta myös epämuodollisissa tilanteissa, mikä mahdollistaa luottamuksellisen taustatietojen vaihdon. Gurevitch ja Blumler (1977) toteavat, etteivät näiden vuorovaikutustilanteiden tulokset muodostu vain spesifisten tietojen virtaan pohjautuvista päivän ongelmista, jolloin politiikan toimintaperiaatteet muotoutuvat puoltavista tai vastustavista argumenteista, vaihtoehtoisista asetelmista, persoonallisuuksien asettamisesta vastakkain ja niin edelleen. Oleellisia ovat myös kestävämmät perussäännöt, jotka muovaavat ne pohjimmaiset muodot, joiden kautta informaatio esitetään yleisölle.

Vuorovaikutuksen osapuolet kummallakin tasolla on viritetty jännitteeseen yhteisen sovittelun ja erilaisten konfliktilähteiden välillä. Ilman edes minimaalista sovittelua ja mukautumista kommunikaatio saisi vain vähän tilaa, jos ollenkaan. Silloin kummankaan instituution tavoitteet eivät toteutuisi. Silti konfliktifunktiot varmistavat, että mukautumisen ja asetelman sovittautumisen ehdot ovat jatkuvasti avoinna uudistamiselle ja uudelleenarvioinnille. (Mt, 279.) Ajatus on lähellä sitä simmeliläistä katsantoa, jonka mukaan konflikti on lopulta tärkeä yhteiskunnan, siis vuorovaikutuksellisen kontekstin uudistumiselle.

Edellinen asetelma unohtaa kuitenkin muuten ”kolminaisuuden”: yleisö on aina tällaisessa kommunikaatiotilanteessa läsnä, todellisesti tai potentiaalisesti. Gurevitch ja Blumler jättävät tämän huomiotta, samoin sen, että erilaiset poliittiset tahot ovat usein jo ajautuneet konfliktiasetelmaan, joko ilmeiseen tai piilevään. Tällainen

tilannehan varjosti esimerkiksi Anneli Jäätteenmäen lyhytikäiseksi jäänyttä hallitusta, kun pääministerin niin sanotun Irak-kortin käyttö tulehdutti päähallituspuolueiden SDP:n ja Suomen Keskustan välit. Näin erilaisia triadeja syntyy ja konfliktien purkautuessa kuolee; usein ”triangelidraamoja” näytellään samanaikaisesti eri kombinaatioissa ja eri tasoilla.

Lehdistön ja muiden poliittisen kentän institutionaalisten toimijoiden muodostamaa asetelmaa voidaan tarkastella myös puheavaruus-käsitteen kannalta. Pertti Alasuutarin (1996, 245) mukaan puheavaruudet tarkoittavat kulloinkin vallitsevia totuuksia, realiteetteja ja arvolähtökohtia, joiden puitteissa olosuhteista ja niiden muuttumisesta keskustellaan. Puheavaruudessa on kyse kullekin ajanjaksoille ominaisista asioiden tarkastelukehyksistä ja argumentaatorakenteista, jotka toteutuvat yhteiskunnallisina käytäntöinä ja instituutioina²⁶. Puheavaruudet muokkaavat samalla toimijoiden asemia toiminnan osapuolille. Ymmärtääkseni virallisten instituutioiden ja lehdistön edustajien vuorovaikutus uusintaa yhteiskunnallisten instituutioiden suhdetta, muokkaa sosiaalisesti konstruoituneita totuuksia (ks. myös mt, 74). Oleellinen seikka tässä kuitenkin on, keiden intressit puheavaruuden muotoilussa painavat.

Dan Lattimore ja Oguz B. Nayman (1974) korostavat tutkimusraportissaan uuden toimittajapolven tuloa. Korkeasti koulutettuina uuden polven toimittajat haluavat uusia haasteita eivätkä välttämättä halua sitoutua perinteisiin kaavoihin. He haluavat myös arvostusta journalistin ammatilliseen statukseen. Osittain edellisiin tukeutuvat Gurevitch ja Blumler (1977) toteavat, että ammatillisten normien vaikutusta toimintaan voidaan pitää tiedonvälittäjillä vahvempina kuin poliitikoilla. Legitimiteetin perusta eroaisi näiden kahden toimija-asetelman kesken. Siinä missä poliitikot saavat legitimiteettinsä omaksumiensa asioiden tuomasta auktoriteetista, konsensuksen asteesta heidän artikuloimiensa intressien joukossa ja valitsijoidensa hyväksymisestä näiden intressien edustajaksi, lehdistön henkilöstö saisi oikeutuksensa ensisijaisesti soveltuvuudestaan ammatillisiin vaatimuksiin. Edelleen

²⁶ Alasuutari käyttää instituution sijasta käsitettä organisaatio. Asiatyhteydessään sillä on kuitenkin ymmärtääkseni instituutioon viittaava merkitys. Puheavaruus on lähellä diskurssin käsitettä, mutta käsittääkseni puheavaruudessa korostuu voimakkaammin institutionaalinen painotus: Tilannesidonnainen kiistely näkökohtineen, asemineen ja osapuoliseen muodostaa puheavaruuden, joka kauan jatkuessaan saa institutionaaliset muotonsa muun muassa järjestörakenteina ja neuvottelumekanismeina.

toimittajien käyttäytymistä heijastaisi heidän yleinen väitteensä palvella yleisön jäseniä heidän oikeudessaan tietää ja saada tietoa erotuksena poliitikon ensisijaisesta kiinnostuksesta taivuttaa heidät myöntyväisiksi poliittisille ja ”puoluepukareiden” päämäärille. Tässä näen yhtymäkohdan Simmelin *tertius gaudens* -asetelman ”intellektuaalisvariaatioon”: kolmas hallitsee järjen ylemmyydellä, kun tunteet eivät sumenna kokonaisuuden hahmottamista ja hallintaa.

Tavallaan kyse on siis siitä, kenen kieltä ja kenen ehdoilla puhutaan. Kyösti Pekonen toteaa, että henkinen poliittinen valta ja henkinen poliittinen johtajuus (hegemonia) on poliittisilla voimilla: kenen kieltä puhutaan, keiden määritelmä tilanteesta ja todellisuudesta tietyinä tulkintakoodina ja merkitysten järjestelmänä on vallitseva. (Pekonen 1991, 47.) Jos yhteiskunta on ”medialisoitumassa” ja jos tämän kehityksen myötä lehdistöllä on yhä enemmän valtaa tehdä nuo määritykset, on pohjaa Kalevi Sorsan ensiksi esittämään ja sittemmin yleistyneeseen väitteeseen, jonka mukaan olemme siirtyneet infokratian aikaan. Tällöin journalismi siis olisi johtava poliittinen toimija, jolla olisi ylivoimaiset resurssit vaikkapa kolmanneuden *divide et impera* -strategian käyttämiseen.

Tyystin erilaisiakin näkemyksiä on tarjolla viljalti. Muuan kiintoisan lähtökohdan tarjosi Kauppalehden pitkäaikainen päätoimittaja Lauri Helven 60-vuotishaastattelussaan Savon Sanomissa (Purovirta 2003).

Median asema neljäntenä valtiomahtina on Helven mukaan suhteellisesti vähentynyt. Neljännen valtiomahdin rinnalle on tullut kolme uutta epävirallista valtiomahtia: ay-liike, markkinavoimat ja kansalaisjärjestöt.

Pitkän linjan talousjournalistia arveluttaa joidenkin medioiden tapa ottaa toimeenpano- ja tuomiovaltaa itselleen.

– Pahin journalismin ongelma kuitenkin on missiojournalismi, jossa toimittaja tai media katsoo olevansa niin hyvällä asialla, että voi oikoa totuutta ja olla yksipuolinen, valtion tiedonjulkistamispalkinnon pari vuotta sitten saanut Helve sanoo. (Purovirta 2003.)

Helven näkemys ei siis näytä tukevan hypoteesia median kuulumisesta Suomen poliittisen vallankäytön ”kärkikolmikkoon”. Lehdistön asema jopa olisi heikkenemässä jokseenkin karsintasarjaan. Toisaalta lehdistöllä tuntuisi olevan

vahva valtapotentiaali, koska Helve väittää joidenkin joukkoviestinten pystyvän omimaan toimeenpano- ja tuomiovaltaa. Viittaus missiojournalismiin sisältää yhteyksiä edellä esiteltyyn näkemykseen lehdistöstä autonomisena vallankäyttäjänä.

3.6.3 Journalismi valtaeliitin joukossa ja jatkeena

C. Wright Mills katsoo varauksin joukkotiedotusvälineiden johdon saattavan kuulua valtaeliittiin, joskin hän teoksessaan *The Power Elite* (1956) rakentaa ajattelunsa poliittisen, taloudellisen ja sotilaallisen eliitin ”epäpyhään” allianssiin²⁷. Toisaalta joukkotiedotusväline tavallisesti on liikeyritys, ja eritoten sitä usein voidaan pitää poliittisena toimijana. Jos lehdistöä tai journalismia ajatellaan redusoiden yhtenäisenä instituutiona, sillä on ylivoimaiset sekä taloudelliset että henkiset resurssit ainakin verrattuna sananvaltaa vastaanottavaan yleisöön, soveltaakseni Korhosen ajattelua (ks. Korhonen 1990, erit. 176–178).

Mills uskoo, että yhteiskunnallista valtaa käyttävät viime kädessä valtaeliitin jäsenet. Valtaeliitti koostuisi ihmisistä, joiden asemat antavat mahdollisuuden ylittää tavallisten ihmisten toimintaympäristöt (Mills 1956, 3). Heidän asemansa antavat heille mahdollisuuksia tehdä sellaisia päätöksiä, joilla on tärkeitä, laajalle ulottuvia vaikutuksia. Mills (mt, 4) väittää, että on vähemmän tärkeää, tekevätkö he todella näitä tärkeitä ratkaisuja kuin että he pitävät hallussaan näitä keskeisiä asemia. Hän jopa pitää vallankäyttöön liittyvän toiminnan laiminlyöntiä tai epäonnistumista sinänsä suurempana ja kauaskantoisempia seurauksia aiheuttavana kuin eliitin todellista päätöksentekoa.

Tällaisesta laiminlyönnistä saattaa olla kyse esimerkiksi Afganistanin kriisin kehittämisessä. Jos asetelmaa haluaa tarkastella kyynisesti, Yhdysvallat koulutettuaan taleban-taistelijoita laiminlöi aikanaan tilanteen ”jälkihoidon” ja päätyi sittemmin kamppailemaan ”opetuslapsiaan” vastaan. Voidaan otaksua, että Yhdysvallat pakeni paljolti laajan julkisuuden saattaleman poliittisen paineen edessä

²⁷ Millsin ajattelua hallitsee laajemminkin käsitys, jonka mukaan valta keskittyy salamyhkäisesti eliitille, jonka rajoittamattoman voiman käänteispuolena on vastarinnan puuttuminen. Eristäytyneet yksilöt olisivat sulautuneet tahdottomaksi massayhteiskunnaksi, jolta puuttuu moraalinen koodisto ja joka siksi olisi suistunut anomiaan.

tähän dramatiikkaan World Trade Centerin tuhon jälkeen. Tosiasiallisesti Yhdysvallat entiteettinä ei kuitenkaan tee päätöksiä, vaan niiden takana ovat instituutioihin haarniskoituneet ja keskenään verkottuneet toimijat, millsiläisittäin valtaeliitti.

Millsin ajattelussa tärkeä valta olisi struktuurista ja dispositionaalista ”mahtia”. Valtaeliitti ei kuitenkaan ole homogeeninen möhkäle, vaan valtaa käyttävät toimijat tekevät eri tavoin aloitteita ja reagoivat niihin. Vaikka lehdistöä pidetään institutionaalisenakin toimijana, sen valtaa voidaan mielestäni pitää positionaalisena ja nopeasti reagoivana. Se suuntautuu usein vastaamaan nopeasti yhteiskunnallisiin ärsykeisiin ja jopa tekemään aloitteita – joista kirjoittaja ei tosin joudu tavanomaisessa mielessä kantamaan poliittista vastuuta. Sen sijaan poliittiset päättäjät heiluttavat usein journalismin toimintarajoitusten varoituslippua: esimerkiksi lehdistön toimintaan suivaantunut puhemies Paavo Lipponen rajoitti uudessa roolissaan vuonna 2003 miltei alkutöikseen toimittajien ja kuvaajien liikkumisoikeutta eduskuntatalolla. Olipa sitten Lipposen perustelu työrauhan turvaamisesta todella ensisijainen syy tai ei, lehdistö tulkitsi yleisesti Lipposen määräyksen sananvapauden rajoituksena: lehdistöllä ei ollut mahdollisuutta toteuttaa entiseen tapaan missiotaan päättäjien valvojana kansan oletetulla valtakirjalla.

Simmelin triad-ympäristössä voi olla erityyppisiä toimijoita: jähmeillä instituutioilla on jossakin tapauksissa enemmän strukturaalista, esimerkiksi legaalista valtaa. Toisaalta lehdistö on – joskin vailla virallista valtaa ja sen siteitä – ripeäliikkeisempi suhtautumisessaan muihin yhteiskunnallisiin instituutioihin ja etenkin sen personoitumiin. Esimerkiksi voi ottaa tutkivan journalismin kenties tunnetuimman tapauksen 1970-luvulta. Tuolloin *Washington Postin* kaksi toimittajaa, Bob Woodward ja Carl Bernstein pystyivät paljastamaan republikaanien asentaneen demokraattien keskusvaalitoimistoon salakuuntelulaitteet. Paljastus johti Yhdysvaltain presidentin Richard Nixonin eroon.

3.7 Julkisen sanan tyrannia?

Julkisen sanan instituution asemasta ja vallankäytöstä on esitetty vielä jyrkempiä näkemyksiä kuin tulkinnat lehdistöstä eliittivallan haltijana tai jatkeena. Ignacio Ramonet²⁸ (2001) katsoo, että median harjoittamasta kommunikaatiosta on tullut kaikenkattava, ahdistava ideologia. Tämä joukkoviestinnän valta olisi levittäytynyt kaikille yhteiskunnallisen, taloudellisen ja kulttuurielämän aloille todellisen tyrannin tavoin.

Sinänsä Ramonet pitää tiedotusvälineitä korvaamattomina demokraattisessa yhteiskunnassa. ”Tiedonvälitys on olennainen osa yhteiskunnan tehokasta toimintaa, eikä demokratia ole mahdollista ilman toimiva tiedonvälitystä ja maksimaalista vapaata tiedonsaantia. (...) juuri tiedotusvälineiden ansiosta ihminen voi elää vapaana olentona, ja silti tiedotusvälineiden ristinä on ihmisten niitä kohtaan tuntema epäluulo.” (Mt, 29–30.)

Keskeisenä syynä tuon epäluulon syntymiselle Ramonet pitää television kasvavaa asemaa, joka kumpuaa reaaliaikaisesta mutta väritetystä ja valikoivasta tapahtumien välittämisestä ja tulkinnasta. Ramonet katsoo, että televisio elävän kuvan monopolinsa ansiosta pakottaa muut tiedotusvälineet jäljittelemään itseään tai ajautumaan kauemmaksi, ja joka tapauksessa määrittelemään itsensä suhteessa televisioon. Jos sanomalehdet, radio ja televisio kertovat jonkin asian olevan totta, se saa totuuden arvon, vaikka tieto olisi vääräkin. Se mitä tiedotusvälineet yhdessä pitävät totena, muuttuu todeksi, Ramonet väittää. Hän pitää huolestuttavana sitä, että tiedonvälitysjärjestelmä on vähä vähältä ryhtynyt lähestymään sitä näkemystä, että tärkeitä joukkoviestinnän arvoja ovat ajallinen välittömyys ja massalevitys. Vähemmän tärkeisiin, toisin sanoen vähemmän myyviin arvoihin kuuluisi taas totuus. ”Uutisesta on tullut kauppatavaraa, ja sillä on yhä vähemmän yhteiskunnallista arvoa.” (Mt, 59–102.)

Erilaisissa mielipidemittauksissa lähes suomalaisuuden symbolin aseman saavuttanut TV 1:n uutisankkuri Arvi Lind²⁹ on tunnettu Suomen luotettavimpana miehenä. Kun Lind jäi eläkkeelle 15.10.2003, hän sanoi Radio Suomen lähtiäishaastattelussa

²⁸ Ignacio Ramonet on ranskalainen professori ja Le Monde Diplomatique -lehden päätoimittaja. Hän on yksi globalisaation haittavaikutuksia kritisoivan Attac-liikkeen perustajista.

²⁹ Televisioutisoinnin ”näkyvätöntä” aluetta tarkastelee epätotunnaisistakin kulumista Veikko Pietilä (1995). Siinä esimerkiksi juontajan asema esittäytyy toisessa valossa. Tämän tutkielman kannalta

samana päivänä, että ”olemme olleet katsojien kanssa kavereita melkein neljäkymmentä vuotta”. Lindin saavuttama suosio ja luottamus kertovat siis toista kuin Ramonet väittää. Toki Lindin suosion taustalla on osittain se kuva, Lindistä luotu ”totuus”, jota media rakentaa. Silti se yleistys, jonka Ramonet median luotettavuuden romahduksesta esittää, on liian yksisilmäinen, ja mahdollisesti tarkoitettukin provosoimaan debattia.

Kaikkiaan Ramonet näkee median pettäneen sille eettisesti uskotun tehtävän välittää tietoa niiden totuudellisuuden ja todellisen painoarvon mukaan. Päivälehdet ovat joutuneet ”roskalehtien” ja television vanaveteen pystyäkseen selviytymään taloudellisesti. Näin esimerkiksi Watergate-skandaalin myötä sankarin sädekehän saaneiden journalistien arvostus on romahtanut, ja journalismin instituutiosta olisi tullut jonkinlainen weberiläisen autoritaarisen byrokratiakoneiston kaltainen itseään ruokkiva, yksilön ja kansalaisyhteiskunnan musertaja.

Tavallaan Ramonet’n näkemyksille muusta joukkoviestinnän kentästä ”ylityrannin” television seuraajana löytyy tukea Suomestakin, jossa niin sanotut laatulehdet ovat osittain muuttaneet toimituspolitiikkaansa: esimerkiksi Helsingin Sanomat kosiskelee nuorehkoja lukijoita Nyt-liitteellään. Sen formaatti ja sisältö ovat emolehden kokonaiskontekstiin nähden yllättävän radikaaleja ja viihteellisiä. Ramonet’n väite television muille tiedotusvälineille luomasta pakosta saavat tässä esimerkissä osittain tukea jo siinä, että Nyt-liitteen sisällöstä huomattava osa on televisio-ohjelmien esittelyä ja arviointia. Toisaalta liite on omaperäinen, kriittinen ja tuo Helsingin Sanomien kokonaisuuteen uutta ulottuvuutta – ja mahdollisesti lehdelle uusia ilmoitusasiakkaita ja tilaajia.

Toisaalta on nähtävissä se, että esimerkiksi päivälehdet etsivät itselleen lisäarvoa lukijoiden silmissä taustoittamalla ja syventämällä niitä aiheita, jotka ovat syöksähtäneet yleisön tietoisuuteen reaaliaikaisina mutta pinnallisina sähköisten joukkotiedotusvälineiden kautta. Esimerkkejä tällaisesta löytyy esimerkiksi *Helsingin Sanomien* ja Väli-Suomen sanomalehtien yhteisen *Sunnuntaisuomalaisen* lukupaketeista.

Ehkä lehdistöinstituutio, journalismi tai joukkotiedotuksen kirjo ei ole Ramonet'n tarkoittama yhtenäinen institutionaalinen tyrannia, vaan sen piiristäkin löytyy erilaisia aineksia ”totuuden” ja ”todellisuuden” rakentamiseen. Päinvastaisestakin suuntauksesta esimerkkejä löytyy esimerkiksi australialaisen Rupert Murdochin joukkoviestinnän imperiumista. Ramonet listaa popularistiselle linjalle päämäärätietoisesti ja taloudellisesti menestyksekkäästi suuntautuneen ”mediamogulin” omistusta: kotimaassaan satakunta lehteä sekä useita televisio- ja radiokanavia, kolmannes Britannian päivälehdistä, muun muassa levikiltään nelimiljoonainen *The Sun*, ”aikanaan arvovaltainen” *The Times* ja sunnuntaisin ilmestyvät *News of the World* ja *The Sunday Times*.

Ramonet huomauttaa, että tämä on silti vain pieni osa News Corporationin kokonaisomistuksesta, sillä Britanniassa yhtiö hallitsee huomattavasti myös sähköistä joukkoviestintää. Murdochin vaikutusvalta ulottuu erilaisin järjestelyin myös Yhdysvaltoihin, Italiaan, Ranskaan, Saksaan ja Japaniin niin journalistisessa kuin varsinaisessa viihdeteollisuudessa. (Ks. Ramonet 2001, 167–170.) Voisikin otaksua, että ainakin Australiassa ja Britanniassa Murdoch välillisesti viitoittaa kansalaisten todellisuuden rakentumista. Kuitenkin esimerkiksi Britanniassa vaikuttaa yhä vahvana muukin journalismi lippulaivanaan tiedonvälityksen kansallisinstituutio BBC, joka uskaltaa toimia suhteellisen riippumattomasti niin parlamentin, hallituksen kuin vaikkapa Murdochin imperiumin suuntaan.

3.8 Valtiomahdi vai ilkamoija?

3.8.1 Neljäs valtiomahdi

Ramonet (2001) katsoo, että lehdistön ja ”valtakoneiston” välinen konflikti on ollut ongelma jo sadan vuoden ajan. Hänen mielestään konflikti kuitenkin nyt saa sen ulottuvuuden, jota sillä ei ole aiemmin ollut:

Koska vallalla ei enää ymmärretä ainoastaan poliittista valtaa (jonka etuoikeuksia nakertavat lisäksi taloudellisten tekijöiden ja sijoitustoiminnan merkityksen kasvu), ja koska lehdistö ja muut tiedotusvälineet eivät enää ole automaattisesti riippuvaisia poliittisista piireistä – tilanne on usein päinvastainen. Voi jopa väittää, että valta on enemmän kommunikointia kuin toimintaa. (Mt, 51.)

Hieman hämäästi³⁰ Ramonet sanoo, ettei vallasta voi puhua ottamatta huomioon kriisiä, erästä 1900-luvun tunnusmerkeistä, jonka kohteena valta sanan laajassa merkityksessä on. Osittain väite saa selityksensä seuraavasta: ”Vertikaalisesta, hierarkkisesta ja autoritäärisestä valtarakenteesta olemme siirtymässä horisontaaliseen, verkkomaiseen ja yksimieliseen valtarakenteeseen, jonka yksimielisyys on saavutettu nimenomaan tiedotusvälineiden kautta toteutetun manipuloinnin avulla. Valta on kriisissä, hajaantunut ja hajautunut, ja enää vaivoin paikannettavissa.” (Mt, 51–52.) Jos Ramonet on ”oikeassa”, vallan haltija on sanan eikä toiminnan – vaikka merkityksessä toimeenpanovallan – käyttöä ohjaava instituutio, tai lopulta sateenvarjona sen yllä leijuva valta-kerrostuma. Tätä tulkintaa tukee ainakin Ramonet’n seuraava argumentointi, jossa hän kyseenalaistaa ”neljännen valtiomahdin” kansalaisvelvollisuuden (ilmeisesti kansalaisvelvollisuudella tarkoitetaan tässä sananvapauden ja kansan puolustamisen missiota, JH) arvioida ja punnita kolmen muun toimintaa. (Ks. mt, 52.)

Ramonet heittää ajatuksen lehdistöstä toisena valtiomahtina. Hän pohjustaa argumenttiaan väittämällä, että tärkeimpien tiedotusvälineiden ja poliittisten voimien kesken vallitsee sekasorto, joka saa ihmiset epäilemään, täytyvätkö ”neljännen valtiomahdin” kriittisen toiminnan edellytykset.

Toiseksi, jotta voitaisiin puhua ’neljännestä’ valtiomahdista edellyttäisi se, että kolme muuta on olemassa ja että se hierarkia, johon Montesquieun luokittelu perustui on yhä voimassa. Tosiassassa ensimmäinen valtiomahti on nykyisin selkeästi taloudellisten voimien hallinnassa. Toinen, jonka limittyminen ensimmäiseen vaikuttaa hyvin voimakkaalta, on varmasti viestinnällinen – se on kiistaton

³⁰ Ramonet ei tässä määrittele, mitä hän tarkoittaa *kriisillä*, vaikka kyseessä on varsin monitulkintainen käsite.

vaikutusmahdollisuus, toimintakanava ja päätöksentekoväline – joten poliittinen valta on vasta kolmannella sijalla. (Mt, 52–53.)

Joka tapauksessa journalismin tärkeimpänä tehtävänä ainakin ideologisessa mielessä voidaan pitää julkisen vallankäytön valvontaa kansalaisten puolesta, mikä ainakin joissakin tapauksissa sävyttää ilmausta neljänestä – vastakohtana viralliselle kolmelle – valtiomahdista. Yksi näkökohta on myös se, että lehdistö täydentää muita valtainsstituutioita ja tekee niiden toiminnan nyky-yhteiskunnassa mahdolliseksi. Kuten esimerkiksi Jan Magnus Jansson (1990, 198) toteaa, poliittiset voimat – joihin hän lukee joukkotiedotusvälineet – mobilisoivat ja kanavoivat poliittisia mielipiteitä. Ilman näitä voimia ei osallistumiseen perustuva nykyaikainen yhteiskunta voisi toimia.

Toisaalta jatkoksi Janssonin ajatuksille voi kysyä, onko ”neljäs valtiomahti” onnistunut tehtävässään mobilisoida osallistumista, onko siihen riittävästi edes pyritty ja missä aihepiireissä. Joskus saattaa olla kyse jopa aihepiirien depolitisoinnista yhteiskunnan konsensusilmapiirin rakentamiseksi, uusintamiseksi tai säilyttämiseksi. Esimerkiksi Kauko Pietilä ja Klaus Sondermann (1994, 310) päättelevät Suomen suurimman ja mahtavamman sanomalehden Helsingin Sanomien välttävän modernin yhteiskunnan konfliktista kenttää ja suuntaavan huomiota vietteiden vaarattomalle alueelle.

Myös Risto Kunelius (1998, 177–182) katsoo, että journalismin asema valtiomahtina tarkoittaa sitä, että se valvoo kolmen muun valtiomahdin toimintaa: lakien järkevyyttä, hallinnon tehokkuutta ja tuomioiden oikeudenmukaisuutta ja riippumattomuutta. Sen uskottavuus puolestaan riippuu siitä, että se on ”vapaa” valtiosta. Niinpä Kunelius pitää journalismia nyky-yhteiskunnan kannalta tarpeellisena instituutiona siinä määrin, kun journalismi tätä valvontatehtävää noudattaa. Toisaalta julkisuuden merkityksen kasvaessa julkisen sanan instituutiosta on tullut entistä tärkeämpi toimintakenttä muille yhteiskunnallisille instituutioille.

Mielestäni kuitenkin on eri asia, missä valossa ja missä muodossa muut instituutiot saavat viestinsä läpi. Esimerkiksi pääkirjoituksissa ainakin periaatteessa pyritään usein arvioimaan kriittisesti vaikkapa maan hallituksen päätöksiä tai suunnitelmia.

Toki asiaan vaikuttaa oleellisesti myös niin sanottu journalistinen genre, juttulajityyppi. Uutisissa asioista ainakin periaatteessa pyritään välittämään objektiivista tietoa, joskin käytännössä erilaiset valinnat pakostakin tai tarkoituksellisesti tuovat subjektiivisia painotuksia, ajatellaanpa vaikka poliittisten päättäjien puheiden referointia.

Veikko Pietilä (1995, esim. 96-108) tarkastelee uutistoiminnan analyttistä jäsenystä teoksessaan *Kertomuksia uutisista, uutisia kertomuksista*. Vaikka uutisgenre ei ole tarkasteluni keskiössä, seuraavaa voidaan suhteuttaa myös pääkirjoitteluun:

Koska uutiset ovat esittämäänsä tietyllä tavalla merkityksellistäviä tekstejä, niiden perustana on asioiden tietynlainen merkityksellistämistapa. (...) Se on sisäänrakentunut niihin ammatillisiin sisäänkoodausoperaatioihin³¹, joita soveltaen uutisjuttuja rakennetaan. Vaikka näistäkään kaikki eivät ole erityisiä uutisgenreille, ne ovat myös osa sitä. (Mt, 97.)

Norman Fairclough (1997) toteaa tiedotusvälineiden diskurssin ideologiaa vaikutuksia käsittelevissä tutkimuksissa esitetyn, että tiedotusvälineiden ja hallitsevien yhteiskuntaluokkien ja -ryhmien välillä on tietty kytkös.

Tätä ei kuitenkaan tulisi olettaa, vaan pikemminkin pitäisi tapaus tapaukselta tarkastella erikseen, onko tällaista kytköstä olemassa, ja minkälaisia sen mahdolliset ilmenemismuodot ovat. Tiedotusvälineet voivat joskus näyttää pelkiltä vallan välineiltä, mutta kokonaisuudessaan median suhde valtaan on monitahoinen ja muuntuvainen. Joskus valtavirtamedian ja valtion tai tiedotusvälineiden ja pääoman välillä voi jopa nähdä selkeän konfliktin ja joka tapauksessa mainittu kytkös voi saada hyvinkin erilaisia muotoja. Joissakin tapauksissa mediamogulit (kuten Rupert Murdoch, Robert Maxwell tai Conrad Black) selkeästi manipuloivat omistamiaan tiedotuskanavia edistääkseen omia päämääriään. (Mt, 64.)

Faircloughin näkemys joukkoviestinnän kentän heterogeenisuudesta ja suhteiden moninaisuudesta kannattaa muistaa, kun lukee esimerkiksi Risto Kuneliuksen reduktiota. Kunelius (1998, 179) kirjoittaa, että journalismi ja muut yhteiskunnalliset instituutiot ovat varsin intiimissä vuorovaikutuksessa. Kun journalismi selostaa kyynisesti politiikkaa ja vallankäyttöä, se tulee helposti mukaan tuohon

³¹ Veikko Pietilän (1995, 98) mukaan merkityksellistämistapa ja sisäänkoodausoperaatiot voivat tuottaa uutisissa todellisuusvaikutelmaa vain sen ansiosta, että ne joko vetäytyvät uutisjutusta näkymättömiin tai eivät siinä näkyvinäkään tee numeroa toiminnastaan. Mielestäni sen sijaan pääkirjoituksilta edellytetään jo lähtökohtaisesti kannanottoa.

”arvottomaan peliin”. Esimerkiksi Yhdysvalloissa minkään muun yhteiskunnallisen instituution uskottavuus ja arvostus eivät ole heikentyneet yhtä nopeasti kuin journalismin.³² Simmelin ajatteluun suhteuttaen journalismi silloin tarvelisi silloin sille uskotun leiviskän, tertiukselle osoitetun objektiivisuuden. Objektiivisuuden käsitettä käytän tässä Simmelin tarkoittamassa mielessä. Toisaalta Faircloughin ajattelu tukee näkemystäni siitä, että tertius-asetelmat voivat toimia moniulotteisina, kontekstisidonnaisina ja nopeastikin muuttuvina. Joukkotiedotuksen on myös hyvin hajanainen, minkä Fairclough yhdistää osuvasti tähän aihepiiriin: ”Vaikka voidaan sanoa, että tiedotusvälineet muodostavat vaikutusvaltaisen ideologisen toimintakoneiston, mediaa ei kokonaisuutena ole välttämättä alistettu avoimelle poliittiselle manipuloinnille.” (Fairclough 1997, 65.)

Andrew Arno (1984, 233) katsoo, että autonomia – illusiona ellei faktana – on tärkeää journalismin terhakkuudelle. Hänen mielestään mediaa vapaana toimijana voidaan tarkastella katsomalla sitä sen ”kolmannen osapuolen” position kautta. Arnonkin ajattelun pohjana on Georg Simmelin teoria ”kolmen sosiologiasta, kun kaksi on konfliktissa”. Arno itse käyttää myös ilmausta ”kolmansien osapuolten rakenteellinen logiikka”. Tässä ajattelussa siis korostuu mahdollisen sovittelijan, ”kolmannen” keskellä sijaitseva asema.

Arnon ajattelun pohjalla on oletus, jonka mukaan lehdistöinstituutio tarvitsee yhteiskunnallisia konflikteja toimiakseen. Joukkotiedotusvälineet siis hyötyvät jännitteisestä tilanteesta: on varaa juhlia tai ilkamoida. Jos muiden valtasuhde olisi vakaampi, tilanne tässä asetelmassa lisäisi myös niiden valtaa. Arno ei jää näkemyksessään yksin. Esimerkiksi Roderick P. Hart (1997, 201) toteaa, että uutisten retoriikka on tavallaan arvovallan retoriikkaa. Uutisinstituutiot tavoittelevat jatkuvasti oletettujen yleisöjensä arvostusta, mikä heijastuu niiden tapaan selostaa politiikkaa. Lehdistö on enenevästi huomannut soveltuvuutensa poliittisen myllerryksen hahmottamiseen. Hart pitää tätä institutionaalisesti käyttökelpoisena valintana, koska se sallii lehdistön muovata itsestään mielikuvaa poliittisesti neutraalina instituutiona ja toimijoiden tasolla ”hieman parempana” ammattikuntana.

³² Kunelius perustaa väitteensä muun muassa seuraavaan lähteeseen: Fallows, J. (1995): *Breaking the news. How media undermine American democracy*. New York: Pantheon.

Ymmärtääkseni Hart tarkoittaa tällä sitä, että neutraalin tasapainoisina esittäytyvät journalistit luovat itsestään vaikutelmaa kypsempinä toimijoina kuin ”tempoilevat” poliitikot, jotka näyttäytyvät journalistisissa tulkinnoissa usein kielteisissä yhteyksissä. Tähän on yhdistettävissä Georg Simmelin *tertius*-mallituksissaan esittämä ajatus tertiuksen painoarvon lisäämisestä turvautumalla järjen ylemmyyteen: lehdistö tai journalismi voi luoda vaikutelman avarakatseisesta toimimisesta vailla emootioiden rasitteita ja tällöin tosiasiallisesti olla tuon tilanteen egoistinen riistäjä.

”Kolmannen ilkamoijan” asetelma on varsin poliittinen, ainakin jos sitä suhteuttaa Kari Palosen (1988, 19–20) ajatteluun. Hän toteaa, että tavanomaisen politiikkapuheen sisäinen ristiriitaisuus näyttäytyy ehkä selvimmin vastakohtaisuudessa, jota voisi kutsua harmonia- ja konfliktiperspektiivien väliseksi. Palonen ilmoittaa sitoutuvansa jälkimmäiseen, koska se merkitsee kriittistä etäisyydenottoa vallitsevaan legitimointi-ideologiaan ja toisaalta korostaa politiikasta puhumisen erityistä tulkinnanvaraisuutta sillä perusteella, että toimintaa on arvioitava suhteessa konfliktitilanteen osapuoliin ja heidän politiikkoihinsa. Iisa Räsänen (1997, 130) mukaan oppikirjamainen ”yhteisiä asioita hoitava” politiikka nähdään Suomessa ihannoituna vastakohtana konfliktiselle ”likaiselle pelaamiselle”.

3.8.2 Lehdistön vaihtuvat roolit

Yhtä kulunut kuin sanonta lehdistöstä neljäntenä valtiomahtina on hokema sen roolista vallanpitäjien vahtikoirana. Näihin ilmauksiin lisäksi sisältyy yhtäältä reduktion ja toisaalta ylidramatisoinnin vaara. Osittain tähän liittyen huomionarvoinen on Kuneliuksen esittämä näkökanta:

Keskustelu siitä, onko lehdistö vahtikoira (valvoo vallanpitäjiä), sylikoira (vallanpitäjien palvelija), rakkikoira (yleisen kyynisyyden lisääjä) vaiko kenties sirkuskoira (joka kiinnittää huomion epäolennaisuuksiin ja antaa näin vallanpitäjien jatkaa toimiaan) velloo voimakkaana juuri siksi, että käsitykset siitä, millainen yhteiskunta voi ja millainen sen pitäisi olla, eroavat toisistaan. (Kunelius 1998, 179.)

Tämä rooliluettelo ei kuitenkaan ole ymmärtääkseni läheskään kattava. Voidaan esimerkiksi ajatella, että päätoimittaja makrotoimijana lähtee hieman Perelmanin (1996, 16–49) tarkoittamalla tavalla etsimään yhteisymmärryksen alueita olettamansa yleisön kanssa. Pertti Hemánus näkee sen jopa eräänlaisena oletetun mielipideilmaston myötäilyä:

Pääkirjoitusten laatijat ja valmiita tekstejä pääkirjoituksiksi kelpuuttavat ”portinvartijat” itse asiassa vain reagoivat yhteiskunnan ideologiseen tilanteeseen propagandistisella tavalla. Erityisesti on korostettava tämän koskevan niin puolueiden äänenkannattajia kuin sitoutumattomia lehtiä, vaikka pääkirjoitusten syntytausta näissä kahdessa lehtityypissä osittain eroakin toisistaan. (Hemánus 1975, 40.)

Tämä varsin epäpoliittiselta vaikuttava toiminta saattaa johtua institutionaaliseen varovaisuuteen pohjautuvasta myötäsukaisuudesta aseman varmistamiseksi: parhaimmillaanhan viestin uskottavuus perustuu reetorin ja yleisön yhteisin peruskokemuksiin (ks. Keränen 1998, 113).

3.8.3 Oikeuttaja ja vasalli

Sara Douglas³³ (1992, 254) toteaa, että medialle määritellään usein legitimoijan rooli; media myöntäisi oikeutuksen instituutioille, neuvottelijoille ja käsiteltäville aihepiireille. Vaikka medialla on tähän valta³⁴, hän kysyy silti, toimiiko media todella niin. Kysymyksen taustalla on Douglasin näkemys, jonka mukaan usein legitimitietin ovat jo myöntäneet korkeammat auktoriteettilähteet tai vaikuttajapiirit, jotka tulkitsevat poliittisiksi tai taloudellisiksi instituutioiksi.

Douglasin ajattelun mukaan lehdistön rooli juontuisi pikemminkin legitimoitujen vallanpitäjien roolista ennemmin kuin lehdistön oman ensisijaisen legitimoijan roolista. Valtionhallinnon säätelyelimiä voidaan Douglasin mielestä pitää

³³ Douglas toimii Illinoisin yliopiston professorina, joka on erikoistunut joukkoviestinnän kysymyksiin. Hänen esittämänsä argumentit ovat silti kiinnostavia pohdittaessa myös suomalaisten instituutioiden roolisuuhteita, koska väittämät pysyttelevät yleisellä tasolla.

³⁴ Douglas käyttää tässä yhteydessä valtailmausta ”power to”, joka implisoi valtaa mahdollistavana, myönteisenä ”resurssina”.

päeesimerkkeinä legitimoituista instituutioista, koska yleisö pitää niitä neutraaleina. Nämä orgaanit puolestaan ponnistelevat pitääkseen tämän käsityksen yllä.

Lehdistölle tyypillistä on luottaa valikoituihin lähteisiin, ja tätä pidetään jopa välttämättömänä artikkelien luotettavuuden varmistamiseksi. Lisäksi lähteet ovat keskeisiä siinä mielessä, että useimmissa artikkeleissa selostetaan, mitä joku sanoo ilmenneen, eikä sitä, mitä todella tapahtui. Douglas muistuttaa, että lähdepolitiikalla on vaikutusta myös institutionaalisen vallan kasvattamiseen. Erityisen tunnetut ja vaikutusvaltaiset lähteet voivat lisätä artikkelin legitimitettä. Mielestäni jatkuvana strategiana tämä on omiaan lisäksi lisäämään joukkoviestinnän yrityksen auktoriteettia ja vahvistamaan legitimoijaroolin uskottavuutta.

Tavallaan legitimoijan roolin negaationa voidaan pitää Douglassin (mt, 256) mainitsemaa portinvartijan ja agendan määrääjän roolia. Sen seurauksena joitakin aiheita tai asioita otetaan mukaan, joitakin torjutaan ja joitakin ei. Douglas myöntää, että medialla on valtaa kontrollointiin.³⁵ Hän uskoo sen kuitenkin hajaantuvan järjestelmän mutkikkuuteen. Douglassin mukaan sellainen uskomus, että tällainen valta iskostuu mediaan järjestelmän lopullisena kontrolloijana, vaikuttaa epäuskottavalta. Hän huomauttaa, että tuollainen käsitys jättää huomiotta sen yhtä kunnioitusta herättävän vallan, joka muilla instituutioilla on.

3.8.4 Koirasta tuomariin

Yhteiskunnallisissa konflikteissa lehdistöinstituutio käyttää Sara U. Douglassin (1992, 250–272) mielestä varsin laajaa roolikirjoa. Tiedotusväline voi olla niin konfliktin osapuoli, kiinnostunut sivustaseuraaja, puolestapuhuja, legitimoija, sovittelija, riidanratkaisija, yhteiskunnallisen kiistan rakentaja, vallankumouksellinen, viestikanava, totuuden etsijä, agendan määrittäjä, vahtikoira tai suojelukoira. Douglas (mt, 266) huomauttaa, että epäilemättä luetteloon voidaan lisätä muitakin rooleja.

³⁵ Vaikka kyse on kontrolloinnista, Douglas käyttää tässäkin yhteydessä power to -ilmausta, siis tavallaan mahdollisuutta kontrollointiin.

Douglasin lista saattaa toimia tässä yhteydessä paremmin, ei niinkään siksi, että se olisi kuvaavampi kuin Kuneliuksen, vaan siksi että se on hienosyisempi ja soveltunee erityisesti tiedotusvälineen tarkasteluun institutionalisoituneena poliittisena toimijana. Ainakin pääkirjoitusten ja yliöartikkelien analysointia ajatellen Douglasin listaus antaa mielestäni enemmän lähtökohtia kuin Kuneliuksen luokittelu, joka näyttää luottavan roolimetaforissaan huomattavasti enemmän koiriin (vahtikoira, sylikoira, rakkikoira ja sirkuskoira; ks. Kunelius 1998, 179). Kunelius ja Douglas löytävät roolimäärityksissään toisensa ainoastaan vahtikoiran (valvoo vallanpitäjiä) kohdalla. Suojelukoiralla Douglas ilmeisesti tarkoittaa valtainstituutioiden suojelemista oletettujakin uhkia vastaan.

Sanomalehden poliittinen ulottuvuus on selkeimmillään pääkirjoitussivulla: siellä politikoidaan, siellä politisoidaan, depolitisoidaan ja niin edelleen. Pääkirjoittelussa kirjoittaja saattaa olla kiinnostunut sivustaseuraaja. Hän voi olla konfliktin osapuolikin esimerkiksi puoluelehdessä, vaikkapa maakunnan puolestapuhuja Helsinki-keskeisyyttä vastaan tai rakentamassa tältä kannalta yhteiskunnallista kiistaa. Varsinaisesti vallankumouksellista roolia laajalevikkiset lehdet tuskin Suomessa ottavat yleisön oletetun heterogeenisuuden ja ennen kaikkea mainostulojen jatkuvuuden turvaamisen vuoksi, vain muutamia syitä mainitakseni. Sen sijaan sovittelijan tai riidanratkaisijan rooli on suosittu ja kiitollinen ”kolmannen juhlijan” kannalta. Institutionaalisen painoarvon ja roolin vakuuttavuuden vuoksi on myös tarkoituksenmukaista pyrkiä määrittämään agenda. Vastaväittäjiä ei pääkirjoitussivuilla ole.

Douglas (1992, 267) toteaa, että hänen esittämistään rooleista osa on passiivisia, esimerkiksi kiinnostunut sivustaseuraaja tai viestikanava. Tämä pitäneen paikkansa etenkin uutisissa, mutta esimerkiksi pääkirjoituksissa kuuluisi periaatteessa ottaa kantaa mitäänsanomattoman asioiden pyörittelyn sijasta. Useimmat roolityypeistä ilmentävät aktiivisia asetelmia. Näitä ovat erityisesti osallisuus konfliktiin, puolestapuhuja, legitimoija, sovittelija, rauhantuomari, asiamies, totuudenpuhujia, agendan määrittäjä, vallankumouksellinen, vahtikoira tai suojelukoira. Osa rooleista sisältää asenteellisuutta tai ennakkoluuloa tai intressiä johonkin suuntaan: osallisuus

konfliktiin, puolestapuhuja, legitimoija, asiamies, agendan määrittäjä, vallankumouksellinen, vahtikoira ja suojelukoira.

Voidaan myös ajatella, että osa rooleista jonkinlaista puolueettomuutta, esimerkiksi kiinnostunut sivustaseuraaja, sovittelija, rauhantuomari tai totuudenetsijä. Simmeliä soveltaakseni sivustaseuraaja ei olisi varsinainen kolmas, jolta ”objektiivisena” muukalaisena odotetaan näkemyksellisyyttä. Sen sijaan sovittelijan, rauhantuomarin tai totuudenetsijän roolit soveltuvat hyvin Simmelin ajattelukehikon *tertius*-mallituksen ”epäegoistiseen” ryhmään. Osallisuus konfliktiin on mahdollista tulkita egoistisen ja opportunistisen *tertius gaudens* -ryhmän ilmentymänä. Konfliktitilannetta voi joissakin asetelmissa hyödyntää esimerkiksi *divide et impera* -tyyppisesti.

Useimmat roolit joka tapauksessa olettavat journalismin riippumattomaksi eikä muiden kontrollin alaiseksi. Kuitenkin viestintäkanavan rooli ja esimerkiksi suojelukoiran tehtävä vielä ilmeisemmin ovat poikkeuksia. Näissä tapauksissa journalismi olisi menettänyt tyystin autonomiansa ja alistunut eliittivallan jatkeeksi.

Douglasin rooliluokittelu osoittaa tavallaan sitä tasotulkintojen liikkumavaraa, joka vallitsee esimerkiksi Simmelin numeraalisen sosiologian valtapositioiden mallinnusten ja Parsonsin instituutioita ”alemmiksi” mieltämien roolien kesken. Douglasin roolityypityksistä moni sopii joka tapauksessa simmeliläiseen *tertius*- ja osa jopa *tertius gaudens* -ajatteluun, vaikka Douglas ei eksplikoi Simmelin tavoin ”kolmanneutta”.

4 ”KOLMANTENA” EURON KYNNYKSELLÄ

Minä suren sinua, Suomen Markka

Minä olen ollut vaiti. Suomalaiset ovat olleet vaiti, tunteet syvällä piilossa. Veretön vallankaappaus: markka syrjään, euro valtaan.

(...) Miljoonia markkoja tuhlaten olemme kepeästi poistamassa tämän oman valtiomme rahayksikön kaikkialta Suomen maasta muistuttamasta meitä historiastamme: itsenäisyytemme vuoksi käydyistä sodista, isiemme hiki otsassa tienaamista markoista perheensä hyväksi ja äitiemme tarkan markan taloudesta, kun maata sotien jäljiltä uudelleen rakennettiin ja markkoja säästyivät myös pankkiin tilille korkoa kasvamaan.

Minä suren sinua Suomen Markka. Olisin halunnut sinun voivan hyvin itsenäisen Suomen rahayksikkönä, maan, joka kuuluu Eurooppaan muiden itsenäisten maiden rinnalla, omaa ja toista kunnioittaen. Olisin halunnut opettaa markan kanssa asiointia lapsilleni. Olisimme olleet ylpeitä omasta rahayksiköstämme, oman itsenäisyytemme vertauskuvana.

(...) Seuraavaksi meiltä varmaan viedään suomen kieli. Siihenkin suostutaan, kun vaan johtajamme pääsevät eurooppalaisiin tv- ja valokuviin.

(...) Minä suren sinua Suomen Markka. Häpeän omaa ja suomalaista voimattomuutta taistella sinun puolestasi. Sinä olet ollut minua lähellä koko elämäni, suuri iloni, joskus suruni, väliin uit ja taas kelluit pitkään, mutta aina nousit ja edustit kunnialla Suomea ja suomalaisuutta. Nyt sinut kuopataan vaivihkaa hautaan isiemme seuraksi ja jotenkin on tuntu, että osa itsenäisyyttä, omaa tahtoa ja päätäntävaltaa haudataan tiedostamatta tai tarkoituksella kanssasi.

Sillä suomalaiset ovat rehellisiä, tunnollisia ja tottelevaisia. (Paula Urrio yleisönosastokirjoituksessaan Keskisuomalaisessa 17.11.2001.)

Äskeinen lainaus markan muistopuheesta toimikoon johdantona tälle luvulle, joka painottuu sanomalehtien pääkirjoittelun tarkasteluun euron kynnyksellä joulukuussa 1998. Ennen tätä analyysia tarkastelen lähemmin Urrion näkemyksiä ja sen jälkeen asetan euroon siirtymistä historialliseen kontekstiinsa.

Koska tämän tutkielman keskiössä ei ole Euroopan integraatio sinänsä, en pyri tässä kontekstoinnissa kattavaan esitykseen. Tarkoitukseni on asemoida joulukuun 1998 tilanne integraatioprosessin ketjuun.

Urrion kirjoituksessa esiintyy perimmiltään kolme entiteettiä. Isänmaa symboloituu³⁶ Suomen kansallisvaluuttana, jonka pyhyyttä korostetaan toistuvasti kirjoittamalla ”Suomen Markka”.

Markka henkilöidään sinuttelemalla ja sen merkitystä korostetaan vahvan retorisesti rinnastamalla markan menetys sen vaivihkaiseen hautaamiseen ”isien seuraksi”. Isänmaata uhkaa Euroopan integraatio, jonka Urrio symboloi euroksi. Suomalaiset, erityisesti poliittinen johto, ovat maansa myyviä pettureita salliessaan väytymäisesti markan tuhoamisen.

Urrion asetelmassa isänmaa ja sen symboli markka ovat passiivisia objekteja, jotka eivät itsenäisesti voi vaikuttaa tilanteeseen. Niinpä Simmelin tarkoittamaa *triad*-asetelmaa tässä ei synny siinä mielessä, että jokaisella kolmioasetelman osallisella olisi ainakin periaatteellinen potentiaali toimia. Niinpä kuvio on pikemminkin hahmotettavissa *dyad*-asetelmana, jossa ”suomalaiset” saamattomuuttaan menettävät identiteettinsä ja joutuvat unionin sulatusuuniin kuin markka ikään.

Urrio symboloi retoriikkaa uhkuvassa kirjoituksessaan isänmaan, Suomen itsenäisyyden ja niiden menettämisen niin vahvasti Suomen markkaan, että lukija saattaa jopa katsoa kirjoituksen ironiaksi. Ellei tästä ole kyse, purkaus kansallisvaluutan puolesta on harvinaisen vahvasti latautunut. Rahayksikkö kansallisen identiteetin symbolina on nähtävissä myös ristiriitaisena.

Kansallisvaltion lippu on väkevä ja selkeä kansallisen yhteisöllisyyden symboli. Se nimiin vannotaan, sen puolesta halutaan ”elää ja kuolla”. Rahayksiköllä symbolina on myös tärkeä, joskaan tavallisesti ei yhtä juhlallinen merkityslataus. Niinpä suhtautuminen markan väistymiseen euron tieltä on erilaista, vaikka markkaa laskettiin äskeisessä lainauksessakin puolitankoon. Silti ”oma markka” symboloi

³⁶ Tässä alaluvussa pidän markkaa symbolina, tunne- ja arvolataukseltaan voimakkaana kiteytymänä. Toisaalta sitä voitaisiin ymmärtääkseni tarkastella myös metaforana tai metonymiana kognitiivisen metaforateorian aspekteissa. George Lakoff ja Mark Johnson (1980, 40) puhuvat symbolisista metonymioista, jotka ovat kriittisiä lenkkejä jokapäiväisen kokemuksen ja koossa pysyvien metaforisten järjestelmien (uskonnot ja kulttuurit) välillä. Esimerkiksi kyyhkynen symboloi kristinuskossa metonymisesti Pyhää henkeä.

Suomen valtiota, suomalaisten kansallisyhteisöä ja suomalaista talouselämää makrotasolta kansalaisen rahapussiin asti. Samaa markkaa käytti niin vuorineuvos kuin työtön.

4.1 Kansallisvaluutta symbolina

Markan kiiltoa symbolina himmentäne se, että raha yhtäältä koetaan likaiseksi. Siihen yhdistetään mammona, oman voiton tavoittelu ja ahneus. Toisaalta raha koetaan välttämättömänä ja tarpeellisena arjen työvälineenä. Aristoteles epäilemättä katsoisi, että markan ”ympäristö” on *oikos*. Kuitenkin juhlaraha saatetaan nostaa samettialustallaan maan pienoislipun viereen itsenäisyyden symboliksi. Kuten Urrion kirjoitus osoitti, markan menetys merkitsi tavallaan itsenäisyyden katoamista, kansallisen ja yksilöllisen identiteetin hukkaamista. Toisaalta integraation puhemiesten kuulee usein väittävän, että euron myötä ollaan liittymässä ”yhteiseen eurooppalaiseen perheeseen”, kansainvälistymässä ja lähtemässä raukoilta rajoilta sivistyskansojen kärkijoukkoon, suoraan EU:n kovaan ytimeen.

Symbolin olemusta hahmottaa kuvaavasti Kyösti Pekonen. Hän toteaa, että symbolien avulla yhteiskunnan jäsenet voivat kokea maan, valtion, politiikan, poliittiset johtajat ja niin edelleen jonakin enempänä kuin sattumana. Tässä kokemuksessa kansalaiset voivat osallistua kokonaisuuteen, joka ylittää erillisen, yksityisen käpertyneen olemassaolon. Osallistuva voi periaatteessa kokea elämän – ainakin hetkellisesti – jonakin yhteiskunnallisesti tärkeänä ja merkittävänä. (Pekonen 1991, 32.) Tämän yksityiseen käpertyneisyyden ylittämisen voinee siirtää myös makrotasolle: pyrkimykseen suomalaisuudesta eurooppalaisuuteen, markasta euroon.

Klaus Sondermann (1997, 128–142) näkee kansallissymboliikan vaikutuksen jossakin määrin erilaisena analysoidessaan kolmea kansallishymniä, Saksan, Itävallan ja Suomen kansallislauluja lukemalla niitä poliittisesti. Hän päätyy väittämään, jonka mukaan kansallishymnit ovat eräänlaisia tekstuaalisia ikoneja. Ymmärtääkseni perusolettamuksena on tämän laulettu, luetun ja kuunnellun

kansallissymbolin vakauttava, turvallisuutta vahvistava vaikutus ajankohtaisten tapahtumien myllerryksessä. Jos tulkitsen oikein, Sondermann näkee hymnien kaltaisten symbolien myös luovan kuvitteellista yhteisöä, missä lienee samantyyppistä näkemystä kuin durkheimilaisessa ajattelussa uskonnollisten riittien pohjimmaisesta merkityksestä yhteisöllisyyden palveluna, uusintamisena ja vahvistamisena. Symboli saa vahvan ja pyhän latauksen, joka yhdistävät sen ympärille kokoontuneet. Samalla symboli depolitisoi potentiaalisen politisoitumisen tilan harmonisoinnin paineellaan.

Joka tapauksessa symbolin ja siihen tiivistyneiden arjen merkityksen ylittävien merkitysten katoaminen tai muuttuminen politisoivat tilannetta. Esimerkiksi Suomen markan vaihtuminen Euroopan unionin yhteisvaluuttaan euroon avaa tietä kyseenalaistamiselle, kiistelylle ja kritiikille. Kannattaa kuitenkin muistaa, että vaikka Suomen markkaa pidettiin yleisesti arvostettuna kansallisvaltion itsenäisyyden piirteenä ja jonkinlaisena symbolinakin, enemmistö suomalaisista tuskin koki sen suoranaisesti kansallisuuden ikoniksi. Tuskin kukaan olisi halunnut elää ja kuolla markan puolesta. Euron puolesta sankarikuolemaa tuskin kukaan edes harkitsisi; onhan siinä lopultakin kyse vaikeasti hahmotettavan ja ristiriitaisenkin poliittisen konstruktion jonkinlaisesta työrunkasesta.

Oleellista tässäkin tapauksessa on, että tilanne ja lähtökohta määrittelee tulkintaa. Kuten Pekonen toteaa, tilanteiden muuntuminen ja muuttaminen merkityksiksi on symbolisen näkökulmasta tärkein poliittinen prosessi. Symbolin aktuaalinen merkitys syntyy menneisyyden ja konkreettisen tapahtuman erityisyyden välisessä yhteentörmäyksessä. (Pekonen 1991, 18.) Näin kävi myös markan korvautuessa eurolla, jonka vastustajien joukossa markka kohosi arvoon arvaamattomaan, mutta toisaalta unionin puolustajien viesteissä euro sai kantaakseen eurooppalaistumisen merkityksen. Kummassakin tapauksessa oltiin muuttuvassa tilanteessa uusintamassa yhteisöllisyyttä, muovaamassa poliittista aluetta. Esimerkiksi Hannah Arendt (1998, 197–198) katsoo, että poliittinen alue nousee toimimisesta yhdessä, sanojen ja tekojen jakamisesta. Toisaalta ”markkalaisten nationalistien” ja ”eurolaisten unionistien” välinen kamppailu on mielestäni poliittista esimerkiksi politisoinnin ja politikoinnin merkityksissä.

Symboleja voidaan pitää retoriikan ilmausten, kenties erityisesti metaforien kiteytyminä. Pekonen toteaa, että symbolit voivat olla välineitä pyrittäessä johonkin uuteen. Tässä mielessä symbolit voidaan ymmärtää retoriikaksi, jossa yritetään kertoa ja perustella sellaista, mitä tarkkaan ottaen ei ole olemassa, mutta jota on ”pakko” tavoitella. (Pekonen 1991, 33.) Näin luodaan uutta, muunnetaan entistä tai kyseenalaistetaan entistä, siis merkityksellistetään todellisuutta, konstruoidaan ”totuuksia”. Jos Simmelin triad-ajattelua haluaa tulkita laajasti, ”kolmas” usein on juuri uuden ”totuuden” tunkeutuminen muodossa tai toisessa käsitysmailmaan Hegeliltä ja Marxilta tutun teesi-antiteesi-synteesi -”prosessin” muodossa. Tosin synteesiajattelu ei noudata Simmelin peruslähtökohtaa: jatkuvaa vuorovaikutusta, joka kärjistäen sanottuna on Simmelin yhteiskunta.

Kamppailua ”uudesta totuudesta” käydään koko ajan, sillä mielipiteet eurooppalaisuudesta tai nationalistisuudesta ovat usein polarisoituneet. Toisaalta esimerkiksi eurooppalaisen kansalaisuuden käsitettä voidaan tarkastella muutenkin kuin stereotyyppisesti. Esimerkiksi Pekka Kosonen (1995, 105–106) olettaa, että eurooppalainen kansalainen voidaan nähdä myös vahvan kansallisvaltion kautta, koska kansalaisen idea on laajentunut tätä tietä: ihmiset eivät ole vain alamaiskansalaisia vaan oikeuksia omaavia subjekteja. Toisaalta tarkasteltaessa eurooppalaista kansalaisuutta poliittisten oikeuksien aspektista, yhdistävänä tekijänä on tavallaan niiden puuttuminen. EU on kansallisvaltioita edustavien hallitusten välinen järjestö, johon kansalainen voi vaikuttaa vain puutteellisesti jos käytännössä ollenkaan. Voidaan jopa sanoa, että kansallisvaltiollisen demokratisoitumisen vastapainona EU:n tasolla päätöksenteko on keskittymässä uudelle valtaeliitille. (Ks. mt, 121.)

Toisaalta esimerkiksi Elisabeth Meehan (1993) muokkaa valoisampaa uutta totuutta. Hän väittää, että uudenlainen kansalaisuus (citizenship) nousee olematta kansallinen tai kosmopoliittinen. Tuo kansalaisuus olisi siinä mielessä moninkertainen, että se tavallaan ilmaantuisi läpi yhä monimutkaistuvan yhteisön instituutioiden, kansallisen ja ylikansallisen yhdistystoiminnan, alueiden ja alueliittoutumien. Meehanin visiossa kansalaiset liittoutuvat tilanteen ja intressien mukaan joustaviin alliansseihin, jotka korvaavat perinteisten demokraattisten vaikutuskanavien puutteen. (Mt, 1–159.) Kuitenkin Meehanin usko dynaamiseen uskansalaisuuteen vaikuttaa epärealistiselta

siinä mielessä, että lopultakin huomattava osa kansalaisista ja heidän muodostamista usein symbolisista intressiryhmistä lienee etujensa ajamisessa passiivisia. Mielestäni saattaa jopa olla olemassa vaara, että eurooppalainen kansalaisuus jakaantuu vahvoihin organisoituihin liittoumiin ja ”nukkujiin”. Esimerkiksi työttömien järjestäytyminen kansainväliseksi painostusliittoumaksi vaikuttaa epätodennäköiseltä.

4.2 Matkalla euroon

Suomen markan (1860–2002) historia juontaa Suomen valtion syntyä edeltävälle ajalle. Osin siitä saattaa johtua valuutan kansallisen identiteetin korostus. Toisaalta pitkästä historiasta saattavat juontua syvät pettymyksen tunteet kansallisvaluutasta luovuttaessa, vieläpä ainoana Pohjoismaana.

Aloitteen kansallisvaluutasta teki Venäjän vallan aikana senaattori J. V. Snellman muiden suomenmielisten tuella. Ehdolla rahayksikön nimeksi olivat myös muun muassa orava, suomio, valio, julkio, kauni, sataikko, helja ja helkko. Tietävästi Elias Lönnrot lausui painavan sanansa markan puolesta. Markkaa puolsi nimen perinne Ruotsi-Suomen ajalta. Esimerkiksi Saksa otti markan rahayksikkönsä nimeksi Suomea myöhemmin.

Eräänlaisena esiaskeleena kohti Euroopan unionin yhteisvaluuttaa voidaan pitää vuoden 1991 kesäkuussa tehtyä päätöstä sitoa Suomen markan ulkoinen arvo ecuun, joka oli tuolloin unionin laskennallinen rahayksikkö. Saman vuoden marraskuussa Suomi joutui kuitenkin taipumaan devalvoitipaineiden edessä, ja markka kytkettiin kohta devalvoinnin jälkeen ecuun heikommalla kurssilla. Devalvointi ei kuitenkaan riittänyt, ja vuonna 1992 markka päästettiin kellumaan. Käytännössä tämä johti Suomen markan toiseen devalvoitumiseen lyhyessä ajassa. Vuonna 1993 Suomi ja EU sopivat, että Suomi liittyy Emuun, Euroopan talous- ja rahaliittoon³⁷ vuoden

³⁷ Virallisesti Emu-prosessi oli kolmivaiheinen. Ensimmäinen alkoi jo ennen kuin ”vanhat” EY-maat allekirjoittivat unionin muodostavan Maastrichtin sopimuksen heinäkuussa 1990. Valuuttaliikkeet vapautettiin jäsenvaltioiden ja kolmansien maiden väliltä joitakin ajallisia siirtymiä lukuun ottamatta. Toinen vaihe alkoi vuoden 1994 alusta. Emun 3. vaiheeseen siirryttiin 1.1.1999.

1999 alusta. Vuonna 1995 Suomi liittyi Euroopan unioniin. Saman vuoden lopulla unionin huippukokous päätti nimetä yhteisen rahan euroksi. Seuraavana vuonna markka kytkettiin EU:n valuuttakurssijärjestelmään, joten markan kellutus loppui.

Suomen jäsenyys talous- ja rahaliitossa Emussa varmistui vuonna 1998, kun eduskunta päätti liittymisestä. Asiasta ei järjestetty kansanäänestystä. Liittymistä kannattivat käytännössä kaikki puolueet paitsi Suomen Keskusta, joka asettui vastustamaan Emun jäsenyyttä. Rahaliittoon lähtivät alussa Suomen lisäksi Belgia, Espanja, Hollanti, Irlanti, Italia, Itävalta, Luxemburg, Portugali, Ranska ja Saksa; Kreikka liittyi Emuun myöhemmin. Suomi on ainoa Emuun liittynyt Pohjoismaa, koska Tanska ja Ruotsi ovat toistaiseksi jättäytyneet pois. Norja ja Islanti eivät kuulu lainkaan Euroopan unioniin.

Vuoden 1999 alusta euro otettiin Suomessakin käyttöön. Markka ei ollut enää itsenäinen valuutta, sillä Euroopan Keskuspankki EKP otti johtoonsa Emu-alueen rahapolitiikan. Euro tuli käyttöön tässä vaiheessa ensisijaisesti tilivaluuttana, ja markka säilyi vielä kansalaisten maksuvälineenä. Vuoden 2002 alusta euro tuli maksuvälineeksi myös suomalaisten arkipäivän käytännöissä ja ainoaksi lailliseksi maksuvälineeksi saman vuoden maaliskuun alusta.

4.3 Pääkirjoittelu todellisuuden rakentajana

Analysoin seuraavaksi metaforatutkimuksen keinoin viiden suomalaisen päivälehdien pääkirjoittelua kolmanneuden aspektista. Tarkasteluajankohtana on joulukuu 1998, siis kynnyskuukausi ennen Suomen astumista Euroopan raha- ja talousliiton Emun kolmanteen vaiheeseen. Pääkirjoittelulla tarkoitan siis lehtien pääkirjoitusten ohella selkeästi päätoimittajien kirjoittamiksi tunnistettavia kolumneja, jotka on sijoitettu pääkirjoitussivulle.

Euroopan unioniin eksplisiittisesti liittyvien artikkeleiden ohella olen ottanut mukaan ne kirjoitukset, jotka koskettelevat turvallisuuspoliittista keskustelua. Tämä on

perusteltavissa sillä, että keskeisimpiä syitä Suomen liittymiseen unioniin ja ”kiirettä” sen taloudelliseen ytimeen taustoitti halu hakea turvallisuuspoliittista selkänojaa läntiseltä Euroopalta. Tähän aiheeseen limittyi osin keskustelu suhtautumisesta Suomen mahdolliseen Nato-jäsenyyteen, kuten edempänä ilmenee.

Päätoimittajia voidaan pitää erityistä vaikutusvaltaa omaavina henkilöinä, mutta myös institutionaalisina toimijoina, koska he linjaavat lehden toimintapolitiikkaa. Olisi varsin poikkeuksellista, jos perinteisesti anonyymeina laaditut pääkirjoitukset olisivat ristiriidassa päätoimittajien kolumnien kanssa. Pääkirjoituksia laativat päätoimittajien ohella yleensä pääkirjoitustoimittajat ja erikoisaloiltaan yleensä ajankohtaista aihetta lähestyvät muut toimittajat.

Olen valinnut analyysiini lehtien juttutyypeistä pääkirjoittelun, koska sillä on esimerkiksi uutisiin ja reportaaseihin verrattuna erilainen funktio. Pääkirjoitusgenre, ”juttulajityyppi”, lähtee ottamaan kantaa, julistamaan lehden mielipidettä, kun taas esimerkiksi uutisissa pyritään ainakin periaatteessa ja traditionaalisesti objektiivisuuteen neutraaliuden ja tasapuolisuuden merkityksessä. Tämä pääkirjoituksen ja osittain myös laajemmin pääkirjoittelun asemointi tekee lehdestä institutionaalisen toimijan. Usein kyse saattaa olla kamppailusta siitä, edustaako lehti tai lehdistö vai edustuksellisen demokratian eliitti ”kansaa”.

Syynä metaforien runsauteen pääkirjoittelussa lienee se, että äkkiseltään kuivilta ja etäisiltä vaikuttavia aiheita pyritään tuomaan lähemmäksi tavallista lukijaa värittämällä ja popularisoimalla niitä. Tarkasteltavat laajat ja monimutkaiset, esimerkiksi talouselämään tai politiikkaan liittyvät prosessit, täytyy pystyä käsittelemään suhteellisen lyhyessä tekstissä. Aiheet ovat monelle lukijalle vieraita, jopa tuntemattomia, ja metafora on tällöin käyttökelpoinen työkalu, koska se pystyy usein jäsentämään abstrakteja asioita tutumman kautta.

Asiakokonaisuus tiivistyy kirjoittajan suunnatessa metaforien avulla huomion aiheen joihinkin aspekteihin. Toisaalta kirjoitettu tiivistyessään yksipuolistuu muiden aspektien jäädessä näkymättömiin.

Pääkirjoittelua voidaan pitää metaforisen tarkastelun kannalta viljavana sarkana sanomalehden journalistisella peltoaukealla. Kuten Hellsten (1997, 95) toteaa, sanomalehdessä toimittajat käyttävät metaforia kehystämään pääkirjoituksissa, kolumneissa ja artikkeleissa esitettyjä tulkintoja. Uutisissa metaforat taas esiintyvät useimmiten otsikoissa ja ingresseissä eli jutun kärkikappaleissa.

Asioita tiivistetään ja popularisoidaan kuitenkin jo pääkirjoittelun otsikoinnissa, usein jopa muuta tekstiä näkyvämmiin:

Emu-startti käynnistää markan saattohoidon. (Keskisuomalaisen 1. pääkirjoitus 31.12.1998.)

Turhaa tyhjäkäyntiä EU-huippukokouksessa. (Keskisuomalaisen 1. pääkirjoitus 15.12.1998.)

Norja hakee paikkaansa Euroopan unionin varjossa. (Helsingin Sanomien 1. pääkirjoitus 21.12.1998.)

Laiska huippukokous väisti hankalia päätöksiä. (Helsingin Sanomien 1. pääkirjoitus 14.12.1998.)

Umpihangessa ei voi kahlata. (Helsingin Sanomien päätoimittajan Janne Virkkusen kolumni pääkirjoitussivulla 6.12.1998)

Iina Hellsten (1997, 70) toteaa, että vaikka viestimet pääpiirteissään käyttävätkin metaforia samaan tapaan, viestimen luonne asettaa omat rajansa metaforien käytölle. Sanomalehdissä metaforat ovat useimmiten verbaalisia, mutta joskus myös kuvallisia (valokuvat ja piirroksat). Tarkastelemassani aineistossa kuvalliset metaforat olivat harvinaisia, joten keskityn verbaalisiin. Verbaalisia metaforia viljellään usein kommentoivissa juttutyypeissä eli pääkirjoituksissa, kolumneissa ja pakinoissa, joissa pyritään myös kiteyttämään ajankohtaisia, jo uutisoituja asioita, hallittavampaan muotoon. Metaforia käytetään pääkirjoituksissa huomattavasti uutisia useammin.

Hellsten on tutkinut paljon muun muassa Helsingin Sanomissa viljeltyä metaforiikkaa. Hän toteaa, että pääkirjoituksissa ja artikkeleissa³⁸ lehti rakentaa EU-linjaansa johdonmukaisesti valitusta metaforisesta jäsennystavasta käsin. ”Myös kolumnisteista osa käyttää värikästä kieltä. Uutisissa ja reportaaseissa sen sijaan on usein kyse toimittajan kyseenalaistamattomasta tavasta käyttää metaforaa tai lähteen metaforiikan suorasta lainauksesta.” (Hellsten 1997, 70.)

Yhteiskunnallista todellisuutta rakentaessaan lehdistöinstituutio ja erityisesti sen institutionalisoitunein osa, pääkirjoitukset – tai laajennettuna pääkirjoittelu – on poikkeuksellinen poliittinen tila. Neutraalin objektiivisuuden tavoittelusta pyritään irtaantumaan, tarkoituksenahan on ottaa kantaa kypsän pohdinnan jälkeen tukevoituneella vakaumuksen syvällä rintaäänellä. Metaforisesti tällainen genre luo sanomalehden uutispainottuneessa kokonaisuudessa poikkeuksellisen tilan, jonka tehtävänä on rakentaa lehdistön kolmannen positiota institutionaalisessa poliittisessa kentässä. Kolmanneudella en tarkoita tässä niinkään institutionaalisten vallankäyttäjien lukumäärää, vaan sitä, mihin lehdistökentän muodostavat mutta sen sisällä fragmentoituneet osat yleispiirteittäin haluavat asemoitua. Simmeliläisittäin pyrkimys lienee ”muukalaisiksi”, jotka ovat yhtä aikaa lähellä ja kaukana muihin poliittisiin instituutioihin nähden.

Pääkirjoitussivulla ei ole vastaväittäjiä todellisesti läsnä, mutta toisaalta heidät joudutaan periaatteessa voittamaan. Niinpä pääkirjoituksissa käydään usein sisäistä debattia ”haamusparraajien” kanssa. Simmeliläisittäin kyse on siitä, että päästään *tertius gaudens* –positioon, joko suhteessa kansaan ja poliittiseen herravaltaan, tai intellektuaalisesti tulkitsemaan kansalle tilannetta, joka on konfliktoitunut poliittisten entiteettien, esimerkiksi hallitus- ja oppositiopuolueiden kesken – tai joka halutaan sellaisessa valossa esittää.

George Lakoff ja Mark Johnson (1980, 87–89) toteavat, että käsite argumentti omaa eriytyneitä aspekteja, jotka määräytyvät tiettyjen alakulttuurien tai tilanteiden mukaan. Esimerkiksi akateemisessa tai juridisessa maailmassa argumentilla

³⁸ Hellstenin jaottelu ”pääkirjoituksiin ja artikkeleihin” jää hieman epäselväksi. Useinhan katsotaan, että ensimmäinen pääkirjoitus on ensimmäinen artikkeli jne. Todennäköisesti Hellsten tarkoittaa pääkirjoituksilla ja artikkeleilla jokseenkin sitä, mitä nimitän pääkirjoitteluksi. Tosin pääkirjoitussivulla voi vieraila myös lehden ulkopuolisia kirjoittajia.

tarkoitetaan rationaalista argumenttia, joka siten irrotetaan arkipuheisesta ”irrationaalista argumentista”. Rationaalisisessa argumentoinnissa taktiikka perustuu premissien esittämiseen, niitä tukevan aineiston lainaamiseen ja loogisiin päätelmiin.

Eriyisen kiinnostava pääkirjoitusten luennan kannalta on Lakoffin ja Johnsonin näkemys eriyymisestä rationaalisen argumenttirakennelman sisällä. He toteavat, että koska kirjoitetut diskurssisäännöt dialogista kuuluvat luonnostaan kahden osanottajan argumentteihin, on kehitetty yksipuolisen argumentin (one-party rational argument) muoto. Käytän jatkossa tästä ilmausta yksiääninen argumentti, koska se mielestäni ilmentää paremmin ilmauksen luonnetta.

Yksiäänisessä argumentissa puheesta tulee tyypillisesti kirjoitusta. Kirjoittaja kohdistaa sanansa itselleen, ei todellisille vastustajille. Samalla hän kuitenkin osoittaa sanomansa tavallaan joukolle oletettuja vastustajia tai todellisille vastustajille, jotka eivät ole läsnä puolustaakseen itseään, vastahyökkäykselle ja niin edelleen.

Lakoff ja Johnson pitävät yksiäänistä argumenttia yleisen rationaalisen argumenttikäsitteen erikoishaarana, jolla on monia erityisrajoituksia. Koska todellista vastustajaa ei ole läsnä, idealisoitu vastustaja täytyy olettaa. Jos pyrkimyksenä on pysyvä voittoasema, voitto täytyy saavuttaa idealisoidusta vastustajasta, joka ei ole läsnä puolustamassa itseään. Ainoa tapa taata voitto on kyetä ennakoiden voittamaan kaikki mahdolliset vastustajat ja saamaan kaikki puolueettomat osalliset puolelleen. Voiton saavuttaakseen argumentoijan täytyy ennakoida mahdolliset vastalauseet, puolustukset ja hyökkäykset. Tämä kaikki täytyy ottaa huomioon argumenttikokonaisuutta rakennettaessa. Lakoff ja Johnson muistuttavat, että kaikki askelet ovat tarpeen. Kyse ei ole vain voittamisesta vaan korkeamman ymmärryksen tavoittelusta. Tällä korkeammalla ymmärryksen tavoittelulla he tarkoittanevat eräänlaista teesi-antiteesi-synteesi-prosessia; ”ideaalitapauksessa argumentin voittamisen tarkoituksen nähdään palvelevan ymmärtämisen korkeampaa tarkoitusta” (mt, 87).

Pääkirjoittelun ja laajemmin kolmannen position rakentamisen kannalta on kiintoisaa myös se, että Lakoff ja Johnson eriyttävät koko joukon edellytyksiä, joista yksiaänisen argumentaation onnistuminen heidän mielestään lähtee:

Sisällön kannalta kirjoittajan tulee omata riittävästi painavaa evidenssiä. On sanottava tarpeeksi oikeita asioita argumentin tai argumenttien todistamiseen ja mahdollisten vastaväitteiden kumoamiseen. *Etenemisessä* täytyy aloittaa yleisesti hyväksytyillä premiseilla ja edetä suoraviivaisesti kohti jotakin johtopäätöstä. *Rakenteen* kannalta on pyrittävä siihen, että rationaalinen argumentaatio luo tarkoituksenmukaiset ja loogiset yhteydet eri osien välille. *Vahvuudessa* on kyse siitä, että argumentaation pystyvyys hyökkäysten puolustamisen riippuu evidenssin voimasta ja loogisten yhteyksien tiivyydestä. *Perustan* tulee olla kunnossa: Joistakin väitteistä on tärkeämpää pitää kiinni kuin vähemmän tärkeistä. Jatkuvan argumentaation tulee perustua ensisijaisille argumenteille. *Ilmeisyys* on myös otettava huomioon: Jokaisessa argumentaatiossa on asioita, jotka eivät ole ilmeisiä tai itsestäänselviä. Ne on syytä tunnistaa ja kaivaa esille riittävän yksityiskohtaisestikin. *Peittelemättömyyden* kannalta argumentin voima voi riippua siitä, kuinka kiertelemättömästi liikutaan premiseista johtopäätöksiin. *Havainnollisuuden* näkökulmasta kyse on siitä, mitä väitetään ja mitä yhteyksiä väitteiden välillä on. Näiden on selkiydettävä lukijalle tullakseen ymmärretyiksi.

Johnsonin ja Lakoffin teeseissä on kiinnostavia yhtymäkohtia ja variaatioita suhteessa perelmanilaiseen ajatteluun. Perelman korostaa, että puhujan tulee sovittaa esityksensä yleisön mukaan saavuttaakseen haluamansa vaikutuksen saavuttaakseen ”henkien kohtaamisen”, yhteisymmärryksen alueen. Perelmanilaisittain yleisön muodostavat kaikki ne, joihin reetori haluaa vaikuttaa. Laajimmillaan ideaalina on universaaliyleisö, ”ihmiskunnan kaikki pätevät ja järjelliset jäsenet”, ja suppeimmillaan tilanteen mukaan määrittävä erityisyleisö³⁹. (Ks. Perelman 1996, 7-21.) Ymmärtääkseni perelmanilainen yleisökäsitys onkin nimenomaan yhteisymmärryksen alue, jossa reetori puhuu vastaanottajien hyväksymää kieltä sekä arvojen että faktojen muodostamassa puheavaruudessa. Argumentaatiolla ei

³⁹ Perelman lienee tarkoittanut universaaliyleisön eräänlaiseksi malliksi, koska käytännössä sitä on mahdoton saavuttaa. Sen sijaan erityisyleisön – suppeimmillaan yksi vastaanottaja – potentiaalinen luominen on huomattavasti helpompaa.

pyritäkään todistamaan johtopäätöksiä, vaan siirtämään premisseille osoitettu hyväksyntä faktisin ja arvojohdatelmin koskemaan myös johtopäätöksiä.

Tässä työssä en tarkastele ensisijaisesti pääkirjoitusten ja kolumnien argumentaation kokonaisuksia vaan sitä, kuinka kolmannen positiota rakennetaan retorisiin, erityisesti metaforisiin ilmauksiin. Lakoffin ja Johnsonin esittämät yksiaänisen rationaalisen argumentoinnin edellytykset samoin kuin Perelmanin arvopohjaisen argumentoinnin ja yleisön universaalisuuden astetta koskevat näkemykset on kuitenkin hyvä pitää mielessä yhtäältä siksi, että ne muodostavat tavallaan näkemyksellisen kontekstin metaforille, ja toisaalta siksi, että nuo edellytykset luovat yhden aspektin pääkirjoittelulle asetettavista vaatimuksista.

Tarkastelen kohdeaineiston pääkirjoittelua seuraavassa ensisijaisesti kognitiivisen metaforateorian avulla, mutta monipuolistan katsantoa Chaïm Perelmanin (ks. esim. 1996) retoriikan näkemyksellä. George Lakoffin ja Mark Johnsonin kehittämä kognitiivinen teoria perustuu laajaan metaforakäsitykseen: metaforat ovat heille enemmän ajatuksellisia kuin pelkkiä kielikuvioita. Hellsten (1997, 22–23) toteaa, että kognitiivinen teoria painottaa metaforan kognitiivista merkitystä ja arkikielisyttä. Metaforista ilmausta ei voida kääntää kirjaimellisesti tai toisinpäin ilman kognitiivisen arvon katoamista. Itsekin kognitiivisen metaforateorian pohjalta ponnistava Hellsten toteaa tämän teorian olettan, että metaforat ovat kehollisten kokemusten projisointia abstraktimmille käsitteistyksen alueille. Tärkeänä hän pitää sitä, että metaforisuuden ja ei-metaforisuuden raja on häilyvä ja käyttöyhteydestä riippuva, siis eräällä tavalla kontekstisidonnainen.

Ehkä tällä osin selittyy se, että selostavissa uutisissa pyritään ei-metaforiseen objektiivisuuteen (neutraalisuuden merkityksessä), koska esimerkiksi autokolariin liittyvät faktat eivät edellytä metaforista siirtoa konkreetista abstraktiin. Lisäksi ymmärtääkseni metaforisissa ilmauksissa on implisiittisesti kyse kannanotoista, joidenkin aspektien korostamisesta ja samalla joidenkin häivyttämisestä enemmän tai vähemmän tarkoituksellisesti, mitä uutisteksteissä ainakin näkyvästi halutaan välttää. Sen sijaan pääkirjoittelu on tarkoituksellisen subjektiivista; sillä halutaan näkyvästi profiloida sanomalehteä ja sitä kautta osaltaan lehdistöinstituutiota *tertius*-tyyppisenä vallankäyttäjänä.

Perelmanin osin aristoteelinen metaforakäsitys on kognitiivista metaforateoriaa suppeampi – ainakin näennäisesti. Toisin kuin Hellsten (1997, erit. 8–18) katson, että perelmanilainenkin ajattelu antaa mahdollisuuksia ”kognitiiviselle funktiolle tai luovuudelle”. Toki Perelman pitää metaforia analogian tiivistyminä ja pettävimpinäkin sellaisissa tapauksissa, joissa analoginen suhde ”oikaistaan” ja siten jopa pettävästi sulautetaan identifikaatioksi (ks. tarkemmin Perelman 1996, 129–141). Kyse lienee silti kategorisoinnista⁴⁰, sillä Perelman korostaa myös luovuuden merkitystä, mitä osoittaa seuraava lainaus:

Oli sitten kyse elävistä tai kuolleista ja valvovista tai uinuvista metaforista, varmaa on, ettei filosofinen tai kenties ylipäättään mikään luova ajattelu voi tulla toimeen ilman niitä. (Perelman, 1996, 140.)

4.4. Nato-flirtin sietämätön keveys

”Nato-flirtin sietämätön keveys”, otsikoi *Kansan Uutiset* pääkirjoituksensa 29.12.1998, vain muutamaa päivää ennen Suomen siirtymistä virallisesti unionin yhteisvaluutan käyttäjäksi. Suomen turvallisuuspoliittisen aseman tulevaisuudesta koettu epävarmuus on tunnetusti yksi pääsyy siihen, että suomalaiset kansanäänestyksessä suhteellisen selkeästi ilmoittivat halunsa liittyä Euroopan Unioniin. Suomi siirtyi myös ainoana Pohjoismaana eurovaluuttaan vuoden 1999 alusta; ja ainakin osittain taustalla oli pyrkimys päästä EU:n kovaan, turvalliseksi koettuun ytimeen. Muut pohjoismaiset unionin jäsenet Ruotsi ja Tanska pitäytyivät kansallisissa valuutoissaan.

Vuoden 1998 joulukuussa joukkoviestimet olivat annetun tilanteen edessä. Siirtyminen kansallisvaluutasta yhteisvaluuttaan, Suomen tapauksessa markasta euroon oli väistämätön. Vaikka muutos ei heti tulisi näkymään tavallisen suomalaisen ruisleivän, maitopurkin ja keskioluen ostossa, tilanne oli historiallinen:

⁴⁰ Perelman (esim. 1996) ammentaa ajatteluunsa paljolti Aristoteleen perinnöstä. Hellstenin (1977, 14) mukaan Aristoteles ei tee selvää eroa metaforan ja muiden trooppien välille ja metaforinen käsitys olisi näin laaja, Perelmanin taas suppea. Kuitenkin Perelman ilmeisesti ”taksonomiallaan” pyrki havainnollistamaan uuden retoriikan ilmenemismuotoja, ei niinkään kiistämään metaforan laaja-alaista vaikutusta (ks. Perelman 1996, erit. 140).

oli aika jättää alustavat mutta vääjäämättömät hyvästit yhdelle kansallissymboleista. Tilanne ei ollut pääkirjoittelua ajatellen helppo: euroon siirtymisen väistämättömyyttä ei voinut kiistää ja siksi aiemmin tehdyn Emu-ratkaisun rankka kritisointi olisi vaikuttanut tässä vaiheessa jälkijättöiseltä. Toisaalta tärkeää historiallista askelta ei lehdistö voi luontevasti ohittaakaan, jos se pyrkii säilyttämään ja vahvistamaan kolmannen positiotaan uskottavana yhteiskunnallisen todellisuuden rakentajana ja tulkkina.

Hieman yleisemmin tätäkin tilannetta voi lähestyä vaikka Heikki Luostarisen (1994, 33) avulla. Hän toteaa, että riskiyhteiskuntaa koskevissa keskusteluissa on viitattu siihen, että journalismi aikaperspektiivi on ”kääntymässä nurin”. Journalismin keskeistä ainesta eivät olekaan enää menneisyyden tapahtumien kuvaukset, vaan tulevaisuutta käsittelevät ennusteet, pelot, uhkat ja mahdollisuudet. Jos Luostarisen ajattelua soveltaa ”euron kynnykseen”, tarvittiin – tai ainakin näin tarkasteltavissa sanomalehdissä otaksuttiin – tulkintoja tulevan eurotodellisuuden vaikutuksista tavallisen lukijan elämään.

Aiemmassa Euroopan unionin jäsenyysdebatissa julkisuus, myös sanomalehdet, oli suhtautunut integraatioon vaihtelevasti. Tarkastelen seuraavaksi sitä, kuinka tarkasteltavat viisi sanomalehteä linjasivat pääkirjoittelussaan sitä tilannetta, josta käytännössä ei ollut paluuta: kohta koittavaa vaiheittaista Suomen markan korvautumista eurolla. Kuten pääkirjoittelusta ilmenee, tilannetta ei koettu erilliseksi talouspoliittiseksi muutokseksi vaan osaksi laaja-alaista integraation syvenemistä, johon liittyivät myös turvallisuus- ja sotilaspoliittiset aspektit. Siksi tarkastelussani ovat myös näitä aihepiirejä koskevat kirjoitukset.

4.5 Metaforisten ilmausten yleisyys

Yleiskuvan saamiseksi luokittelin tarkasteltavien lehtien pääkirjoituksissa ja päätoimittajien kirjoittamissa pääkirjoitussivun yliartikkeleissa esiintyneet

metaforat niiden tyyppin mukaan⁴¹. Päätyypeinä ovat kognitiivisen metaforateorian idean pohjalta keholliset, strukturaaliset ja historialliset metaforat. Pääluokitus on jaettu alatyyppeihin: keholliset tilallistaviin, henkilöiviin sekä ”ruumiillisesti” kehoon ja terveyteen liittyviin skeemoihin. Strukturaaliset metaforat liittyvät skemaattisesti matkaan, peliin ja urheiluun, sotaan, kaupankäyntiin, teatteriin ja koneeseen tai koneistoon. Historiallisten metaforien ryhmässä ovat Venäjän uhkaan ja kristinuskoon liittyvät skeemat. Viimeisimpään ryhmään liittyvät ilmaukset olivat osittain vastoin esioletustani satunnaisia ja lähinnä muuta metaforiikkaa tukevia, joten en tarkastele niitä lähemmin. Lisäksi ilmaukset olivat tarkoituksellisen monitulkintaisia, mihin metaforien käyttö suokin oivan mahdollisuuden.

Pääkirjoittelussa samaa tai miltei samaa metaforista ilmausta käytetään yleisesti samassa kirjoituksessa useamman kerran. Tällaisissa tapauksissa olen koodannut ilmauksen vain kerran.

	Dem. 8 art.		HS 6 art.		KS 5 art.		KU 9 art.		L-S 2 art.	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
KEHOLLISET	32	65,5	20	30	31	57	56	53	14	58,5
Tilallistaminen	19	39	6	9	19	35	29	27,5	5	21
Henkilöinti	8	16,5	9	13,5	6	11	15	14	7	29
Keho ja terveys	5	10	5	7,5	6	11	12	11,5	2	8,5
STRUKTUR.	17	34,5	47	70	22	41	49	46	9	37,5
Matka	7	14,5	21	31	10	18,5	19	18	5	21
Peli ja urheilu	5	10	6	9	8	15	18	17	1	4
Sota	4	8	14	21	1	2	7	6,5	2	8,5
Kaupankäynti			6	9			1	1		
Teatteri							1	1		
Kone	1	2			3	5,5	3	2,5	1	4
HISTORIA					1	2	1	1	1	4
Venäjän uhka									1	4
Kristinuskko					1	2	1	1		
YHTEENSÄ	49	100	67	100	54	100	106	100	24	100

⁴¹ Luokittelun pohjana olen käyttänyt Hellstenin noudattamaan jaottelua. Olen kuitenkin muokannut kategorisointia sellaiseksi, että se mielestäni vastaa paremmin tätä tutkimusaineistoa ja sen tarkastelukulmaa. (Vrt. Hellsten 1997, erit. 119.)

Taulukko 2. Metaforiset ilmaukset kognitiiviseen metaforateoriaan perustuvassa luokituksessa pää- ja alatyypeineen viiden suomalaisen sanomalehden pääkirjoittelussa joulukuussa 1998. Dem. = Demari, HS = Helsingin Sanomat, KS = Keski-suomalainen, KU = Kansan Uutiset, L-S = Länsi-Savo. Suhteelliset jakaumat yhden prosenttiyksikön tasolla on karkeasti pyöristetty, sillä tarkoituksena on luoda laadullista analyysia tukeva suunta-antava yleiskuva.

Tällainen luokittelu on jossakin määrin keinotekoinen, sillä esimerkiksi pelin, kilpailun tai pelin skeemoihin liittyvät ilmaukset kuten kamppailu tai hyökkäys saattavat liittyä näistä mihin tahansa. Olen pyrkinyt tällöin tekemään luokittelussa ratkaisun tekstin kokonaiskontekstin perusteella, esimerkiksi päättelemällä, missä sävyssä ilmausta käytetään. Lisäksi olen jättänyt huomiotta sellaiset ilmaukset, joilla metaforinen lataus on vähäinen ja jotka siksi ovat lähellä uinuvia tai kuolleita metaforia. Esimerkiksi ”korkojen lasku” on varsin vakiintunut ilmaus siitä huolimatta, että se kognitiivisen metaforateorian mukaan voitaisiin lukea keholliseen päätyyppiin.

Kuten Hellsten (1997, 119) toteaa, määrällisen metafora-analyysin ongelmana on se, että metaforiset ilmaukset esitetään siinä täysin kontekstista riippumatta. Tämä oli havaittavissa myös nyt analysoidussa aineistossa. Niinpä luokitukselta ei ilmene, onko esimerkiksi matka-metaforaa käytetty myönteisessä vai kielteisessä tarkoituksessa. Esitetyt luvut eivät myöskään ole absoluuttisia, sillä kuten Hellsten (mt, 118) huomauttaa, metaforien ja kirjaimellisen ilmaisun rajankäynti on aina sidoksissa tulkitsijan kokemuksiin. Tarkoitukseni onkin lähinnä hahmottaa yleiskuvaa erityyppisten metaforien yleisyydestä pohjaksi laadulliselle analyysille.

Tässä tutkielmassa tarkasteltavaan aihekokonaisuuteen liittyviä pääkirjoituksia ja päätoimittajien kolumneja joulukuussa 1998 oli eniten Kansan Uutisissa, joka nosti tulevaan rahayksikköön, turvallisuuspolitiikkaan tai unioniin liittyviä asioita ”agendalleen” yhdeksässä artikkelissa.

Demari käsitteli aihepiiriä kahdeksassa, Helsingin Sanomat kuudessa, Keski-suomalainen viidessä ja Länsi-Savo vain kahdessa artikkelissa.

Tarkasteltujen metaforien esiintymistiheys artikkeleita kohti oli suhteellisen tasainen eri lehdissä: Länsi-Savolla 12, Kansan Uutisilla 11,8, Helsingin Sanomilla 11,2 ja Keski-suomalaisella 10,8. Tähän tasoon nähden Demari turvautui yllättävän harvoin soveltamani kognitiivisen teorian mukaisiin metaforisiin ilmauksiin; niitä oli keskimäärin vain 6,1 artikkelia kohti⁴². Tosiasiallisesti metaforia käytettiin huomattavasti enemmän. Samana tai lähes samana yksittäisessä artikkelissa esiintyvä metafora on laskettu taulukossa vain yhdeksi. Lisäksi aktiivisten ja uinuvien ja jopa kuolleiden metaforien erottelu on osin subjektiivisen tulkinnan varassa.

Kuitenkin käyttämäni jaottelu antaa viitteitä siitä, että metaforista jäsennostapaa voidaan pitää suhteellisen yleisenä pääkirjoittelun genressä. Kuten aiemmin totesin, genrellä tarkoitan tässä yhteydessä ”juttulajityyppiä”, joka on erilainen esimerkiksi uutisilla, reportaaseilla ja pääkirjoituksilla. Toisaalta genre on esimerkiksi sanomalehdessä se kontekstoitu tila, jonka merkityksen lukijan oletetaan ymmärtävän. Jos pääkirjoituspalstalle tullaan kuin juhlasaliin, joku lukija saattaa lähestyä juorupalstaa kuin viihteellisiä markkinoita.

Tämän on sinänsä loogista, sillä pääkirjoituksissa käsitellään usein vaikeasti hahmotettavia ja pitkäkestoisia prosesseja, jotka suhteellisen lyhyesti joudutaan pelkistämään lukijoille. Pääkirjoittaja olettaa, että mutkikas Emu-prosessi selkeytyy ja että siihen saa tulkintavaltaa metaforien avulla. Kun lehden itsenäisyyttä ja riippumattomuutta halutaan korostaa, pääkirjoittaja on tavallaan poliittisista vallankäyttäjistä riippumaton kolmas, joka katsoo simmeliläisittäin ”linnun silmin” kokonaisuutta ja kertoo sen niin, että oletettu yleisö sen pystyy ymmärtämään. Vaikeatajuista tilannetta, jossa euro tulee virallisesti käyttöön mutta ei kuitenkaan vielä lukijan maksuvälineeksi, on helpompi käsitellä ottamalla avuksi tutun ja tuntemattoman alueen yhdistäviä metaforisia siirtoja. Metaforinen kieli on myös populistisempää, ”myyvämpää” ja värikkäämpää kuin virallisempi asian käsittelytapa.

⁴² Jos aineiston tarkastelussa mukaan laskettaisiin saman tai miltei samanlaisen metaforan sekä uinuvien tai kuolleiden metaforien esiintyminen, frekvenssi olisi huomattavasti suurempi. Tarkoitukseni on kuitenkin ensisijaisesti tarkastella laadullisesti sitä, millaisin aktiivisin metaforin tarkasteltavassa pääkirjoittelussa lehdet rakensivat positioitaan.

Negaationa tämän aselman havaitsee vähiten metaforia käyttäneen Demarin tyyliin. Siitä saattoi saada byrokraattisen ja mitänsanomattoman vaikutelman, kuten jo seuraavista otsikoista huomaa: ”EU:n budjetti ministeritasolle”⁴³ (Demari 23.12.1998), ”Uskottavuudesta huolehdittava” (Demari 29.12.1998) ja ”Vakautta myös vuodelle 1999” (Demari 31.12.1998). Lehden pääkirjoitukset kokonaissisältöineenkin vaikuttivat hyvin varovaisilta ja liturgisilta, miltei pravdamaisilta. Voisiko syynä olla se, ettei päähallituspuolueen virallisesta linjasta haluttu vahingossakaan poiketa? Kokonaisvaikutelmaksi joka tapauksessa jäi, ettei Demari pyrkinyt aktiivisesti ottamaan kolmannen valtaosittia tai muukalaisen asemaa simmeliläisessä mielessä.

Aineistossa Demarin kyseenalaistamattoman myötäsukaisesta linjasta poikkesi selvimminkin alkujaankin Euroopan integraatioon kriittisesti suhtautunut Keski-suomalainen, joskin sekin joutui sekin ottamaan Emu-asetelman ”annettuna”. Silti toisin kuin muut lehdet pääkirjoittelussaan se näki euron ja Euroopan unionin jonkinlaisena välivaiheena – oli sitten kyse retorisesti aiempien asemien puolustamisesta tai pääkirjoittajan vakaumuksesta unionin rappeutuneisuudesta. Keski-suomalainen julisti itsenäisyyspäivänä 1998:

Päättäjien etäännyttymisen symboliksi kelpaa Euroopan unioni, jonka komissaarien ja muiden isojen viskaalien nimellisveroiset edut ovat käsittämättömän korkeat. Tämän tosiasian voi kirjata EU:n moraalisen ja lopulta sen hajoamiseen päättyvän rapautumisen käynnistymisenä. (Keski-suomalainen 6.12.2004.)

Euroopan unioni siis ”symboloi”⁴⁴ päättäjien etäännyttymistä. Pääkirjoittaja ei edes mainitse subsidiariteetti-periaatetta, jonka mukaan valtaa siirretään lähemmäksi niitä, joita päätökset koskevat. Artikkelissa ei suoraan sanota, että päättäjien etäännyttymisen symboliksi kelpaavat viskaalien käsittämättömän korkeat nimellisedut. Sen sijaan väliin nostettu EU on syntipukki, mitä argumentoidaan retorisesti väittämällä, etteivät viskaalien edut ole moraalisesti oikeutettuja. Ilmaan jää vielä kysymys, ovatko nuo edut edes legaalieja. Retorisesti viestiä oivasti vahvistava, ehkä monelle

⁴³ Pääkirjoituksen otsikko pääkirjoittelun genressä on mielestäni epäonnistunut myös sen vuoksi, että se on tyypillisesti toteava uutisotsikko. Pääkirjoitus on kuitenkin jälkiartikkeli, jossa tavallisesti kommentoidaan jo uutisoitua. Vasta artikkelin jälkiosasta ilmenee, että itse asiassa kyse on komissaari Erkki Liikasen (sd.) ehdotuksesta.

⁴⁴ Mielestäni pääkirjoittajan ”symboli” ei tässä toimi, ehkä kyse on metaforasta tai laajemmin ottaen retorisesti ilmauksesta.

huomaamaton argumentti on lainauksen toisen virkkeen aloittava, itsestäänselvyydeksi naamioitu maininta ”tosiasiasta”, joka ”kirjataan” unionin lopun aluksi.

Muut tarkastellut lehdet asettuivat pääkirjoittelussaan Emu- ja laajemmin integraatiokysymyksissä hallituksen virallista kantaa kyseenalaistamattomasti myötäilevän Demarin ja Keskisuomalaisen osittain vastavirtaan ponnistavan linjan väliin. Tämä ei suinkaan tarkoita sitä, etteivät Helsingin Sanomat, Kansan Uutiset ja Länsi-Savo olisi ottaneet kantaa, mutta ne tekivät sen vähemmän aggressiivisesti kuin Keskisuomalainen. Toisaalta vaikka kaikkien näiden kolmen lehden linjaus syvempään integraatioon ja sen osana yhteisvaluuttaan oli pohjimmiltaan myönteinen, ne puhuivat Demarista poiketen omaäänisesti argumentoiden, siis simmeliläisittäin puolustaen ja uusintaen *tertiuksen* valtapositiotaan. Kyse on poliittisesta vallankäytöstä ja vallan tavoittelusta politisoinnin ja myös politikoinnin painotuksella vaikkapa kohoamalla yli ympäripyöreyttään mitäänsanomattoman poliittisen liturgian. Esimerkiksi seuraavassa Helsingin Sanomat asemoituu siksi kolmanneksi, joka asettuu kansalaisten tuntojen kokoajaksi, tulkiksi ja edustajaksi suhteessa abstraktia retoriikkaa harjoittaville integraation ajajille.

Yhteisvaluutta on tärkeä tekijä myös EU:n olemassaolon oikeutuksen todistamisessa. Kansalaisille ei enää riitä perinteinen yleisluontoinen rauhaan ja hyvinvointiin vetoaminen, vaan he vaativat kouriintuntuvia tuloksia. (Helsingin Sanomat 31.12.1998.)

Helsingin Sanomat huomaa poliittisessa ”pelikentässä” aukon, jota se *tertiuksena* lähtee hyödyntämään. Paitsi että se vahvistaa omaa asemaansa kolmantena lukijoihin nähden se haastaa muut poliittiset toimijat osoittamalla EU-liturgian harjoittajille paikkansa. Se kokee omaavansa tähän kompetenssia; onhan se joukkoviestinnän mahtava osaaja. Koska Helsingin Sanomat kannattaa omankin linjauksensa mukaisesti integraatiota, kyse lienee ensisijaisesti oman merkityksen rakentamisesta kolmantena.

Kansan Uutisten Euroopan yhdentymiskehitystä suosivaa lähestymiskulmaa kuvastaa puolestaan seuraava:

Federalismilla on turha pelotella senkään vuoksi, että EU on joka tapauksessa hyvää vauhtia kulkemassa kohti jonkinlaista federalismia. [...] Emu kasvattaa jäsenmaiden tarvetta samansuuntaistaa yhä enemmän myös talouspolitiikkaa. (Kansan Uutiset 2.12.1998.)

Helsingin Sanomat ja Kansan Uutiset ovat linjauksissaan eräällä tavalla löytäneet toisensa. Puoluepoliittista keskustelua oiotaan asiantuntijan pätevyydellä, jota luodaan käyttämällä unionista ja Emusta itsestäänselvyyksinä subjektien roolitusta. Myös Länsi-Savo piti Emu-jäsenyyttä tärkeänä, sillä pääkirjoittaja näki ”linnun silmin” edessä avautuvan maiseman. Asiantuntijana se katsoi aiheelliseksi ankkuroida Emu-jäsenyyden ehkä erityisesti itäsuomalaisia kiinnostavaan kehukseen:

Suomen kannalta merkittävä asia on myös se, että rahaliiton jäsenyys suojelee meitä paitsi taloudellisesti myös poliittisesti. Euroalueeseen kuuluva Suomi on entistä kiinteämmin osa suurta Euroopan unionia. Se ei enää ole yksin kohtaamassa maailman uhkia. (Länsi-Savo 31.12.1998.)

Olen valinnut edelliset esimerkit siksi, että ne mielestäni kuvastavat tyypillisesti kunkin lehden omaksumaa linjausta. Seuraavaksi pyrin avaamaan tekstejä ja luomaan kognitiivisen metaforateorian avulla yhden näkökulman siihen, millaisena lehdistön asemoituminen näyttäytyi pääkirjoittelun metaforististen valintojen pohjalta.

4.6 Yhdentymisen ydin vai unionin hajoaminen?

Metaforiikkaa kehollisesti

Kognitiivisen metaforateorian yksi pääkategoria ovat keholliset ja ontologiset metaforat, joita tarkastelen nyt tässä kokonaisuutena. Ne ovat tässä tarkastelukulmassa niin lähellä toisiaan, että käsittelen niitä yhdessä kehollisten metaforien nimikkeellä; ovathan ne kognitiivisen teorian mukaan kumpikin tavallaan kehollisuuden metaforisia laajentumia. Alaluokituksiksi olen kategorisoinut tilallistamisen, henkilöinnin sekä kehon ja terveyden. Muita käyttämiäni pääluokituksia ovat strukturaaliset ja historialliset metaforat. Koska tällainen mallintaminen pääluokituksessaankin on redusointi ja siten käytännölle vieras, samat

esimerkit soveltuvat joissakin tapauksissa useampaan luokitukseen. Kun vielä muistaa sen, ettei pääkirjoittaja etukäteen ole huomannut kirjoittaa tekstiään tämän luokituksen mukaan, samassa yhteydessä saattaa esiintyä kognitiivisen teorian tämänkin sovelluksen kannalta outojakin yhteenliittymiä. Tarkastelen vielä uudestaan äskeistä lainausta:

Päättäjien etäännyttämisen symboliksi kelpaa Euroopan unioni, jonka komissaarien ja muiden isojen viskaalien nimellisveroiset edut ovat käsittämättömän korkeat. Tämän tosiasian voi kirjata EU:n moraalisen ja lopulta sen hajoamiseen päättyvän rapautumisen käynnistymisenä. (Keskisuomalainen 6.12.2004.)

Edellisessä lainauksessa henkii Keskisuomalaisen integraatiota kohtaan linjaama kriittisyys. Euro on pakko hyväksyä – mutta vain välivaiheena. Lehden EU-integraatioon ottaman linjauksen kasvot pelastetaan väittämällä itsestäänselvyytenä unionin huippuvirkamiehiä etuuskien kahmijoiksi meidän – siis lukijoiden ja implisiittisemmin ”kansalaisten” – kustannuksella. Lehti asemoituu moraalisesti ylemmäksi ”kolmanneksi”, joka älyllisellä ylivoimallaan tietää unionin hajoavan, ja tarjoaa intellektuaalista kättään herrojen syrjään sysäämille suomalaisille.

Unioni esittäytyy näennäiskotina, kielteisenä metaforisena ilmauksena, joka siis tässä tapauksessa on tilallistamisen totutusta käytöstä poikkeava vastametafora. Kotitalo ei kestä, sillä sen moraaliset tukirakenteet vain odottavat rapautumistaan. Syynä on se, että vastuuttomat herrat, talon isännät ovat individualistisia opportunisteja – elleivät suorastaan roistoja. Kahteen virkkeeseen on samalla mahduttettu pienoisharrastus, jossa on jopa opettavaisen sadun tavoin kerrottu, miten pahuus voi saada aikaan suuren tuhon.

Keskisuomalaisen käyttämistä metaforista valtaosa on luettavissa kehollisten metaforien pääluokkaan. Erityisesti pääkirjoittajien suosiossa olivat tilallistamiseen liittyvät ilmaukset. Kiinnostavaa on se, että integraatiokehitystä kyseenalaistamattomimmin seuranneen Demarin metaforisista ilmauksista jokseenkin yhtä suuri osuus on luettavissa tilallistaviksi. Voisi olettaa, että Demarin tapauksessa kehollisten metaforien runsaus on loogista, sillä tällä metaforatyypillä on yleensä sanomaa huomaamatta vahvistava vaikutus etenkin vakiintuneissa tilanteissa, jollainen euroon jo aiemmin päätetty siirtyminen tavallaan jo oli. Esimerkiksi

Hellsten (1996, 188) toteaa, että keholliset metaforat naturalisoituneina etäännyttävät aihetta siinä mielessä, että ne otetaan itsestään selvinä totuuksina maailmasta. Tässä mielessä aiheita voidaan myös epäpolitisoida metaforilla. Kokonaisuutenakin katsottuna Demari näin mielestäni teki, ja epäpolitisoinnin sävelkulku oli lehden pääkirjoittelussa harmaan yksitoikkoinen.

Kun Nato-keskustelun ääripäät pyrkivät ajoittain kuitenkin hallitsemaan julkisuutta, on hyvä, että valtiollisesta johdosta myös muistutetaan Suomen peruslinjasta. (Demari 29.12.1998.)

Simmeliläisen ”numeraalisen sosiologian” aspektista tämä on tulkittavissa niin, että Demari pyrkii tertiuksesta dyadiin ja siinäkin jättäytyy vasalliksi. Kuitenkin simmeliläisen ajatuskulun mukaan dyad avaa tilaisuuksia laajemmalle positioiden asetelmalle.

Sen sijaan Keski-suomalainen yritti politisoida integraatioon liittyvää aihekokonaisuutta mutta käytti silti runsaasti kehollisia metaforia. Ainakin osittain tämä selittyy sillä, että lehti yritti poiketa tutun metaforan tai metaforisen ilmauksen totutusta käytöstä turvautumalla vastametaforiin. Viimeisimmässäkään Keski-suomalaisen lainauksessakin eurooppalaisen perheen skeemaan liittyvä käsitys unionista kotina tai talona oli yritetty riitauttaa ennustamalla talon rapautuvan ja tuhoutuvan.

Tilallistamiseen liittyvä metaforiikka ulottuu Lakoffin ja Johnsonin (1980) mukaan varsin erilaisiin kokemuksiin, jotka näyttäytyvät esimerkiksi verbaalisina ilmauksina. He käyttävät esimerkkeinään anglosaksisen kielikulttuurin ilmauksia, mutta sovellettuna suomalaisugrilaiseen kielikulttuuriin esimerkiksi ilmaus *näköpiirissä* on tilallinen ilmaus, sillä konkreettinen tai abstrakti kohde on hahmotetun tilan sisällä. Myös aika muunnetaan orientaatioksi, laajasti ymmärrettyä tilaksi. Siinä tulevaisuus on edessä ja menneisyys takana. Tässä tutkimusaineistossa korostui kuitenkin säiliöskeema: sisällä tai ulkona oleminen taikka siirtyminen tilasta eli säiliöstä toiseen.

Keskiyön jälkeen Itä-Euroopan ajassa oleva Suomi on tunnin Emussa ypöyksiin. (Keskisuomalainen 31.12.1998.)

Tähän yhteen virkkeeseen sisältyy suhteellisen runsaasti erilaista kehollistamislukitukseen kuuluvaa metaforiikkaa. ”Keskiyön jälkeen” on itse asiassa orientaatioilmaus, sillä sama voitaisiin ilmaista ”kun keskiyö on jäänyt taakse”. ”Ajassa oleva” pysäyttää Suomen tilallistetun aikakäsitteen yhteen pisteeseen. ”Suomi on tunnin Emussa ypöyksiin” ilmaisee sitä, että Suomi on joutumassa Emun välisäiliöön, muutamaksi tunniksi karsseriin ilman yhteyttä entiseen tai tulevaan olotilaan. Keskisuomalainen antaa kateederin takaa ymmärtää, että rangaistus odottaa ylivilkasta oppilasta.

Asennoituminen euroon ilmenee samassa pääkirjoituksessa samansävyisesti, joskin erityyppisessä metaforailmauksessa:

Nämä uudet kummajaiset tunkevat silti jo huomisesta alkaen suomalaisten maailmaan rinnakkaisyksikköinä esimerkiksi tiliotteissa, pörssikauppapapereissa⁴⁵ ja mahdollisesti palkkanauhoissa ja muissakin raha-asiakirjoissa. (Keskisuomalainen 31.12.1998.)

Pääkirjoittaja toivottaa yhteisvaluutan persoonallisesti tervetulleeksi: ”Nämä uudet kummajaiset tunkevat silti jo huomisesta alkaen suomalaisten maailmaan...”. Kuin tieteiselokuvien pelottavat epämääräiset hahmot eurot valloittavat suomalaisten ”maailman”, ne ”tunkevat” suomalaiseen kansalliskotiin kuin kuokkavieraat. Ne häpäisevät Suomi-neidon tietoyhteiskunnan keinoin loukkaamalla pyhän kansalliskollektiivin suvereniteettia.

Äskeisen retorisen ilotulituksen jälkeen pääkirjoittaja muistaa pääkirjoitusinstituution, siis intellektuaalisen ylemmyyden arvokkuuden ja monipuolisen pohdinnan vaatimukset. Niinpä loppuun tulee hieman liennytystä:

Inflaation ja korkotason kurissapito on toki hyvä asia, mutta pelkkää mannaa kylvävä onnentaivas Emu ei silti pienen ja suhdanneherkän maan kannalta ole. (Keskisuomalainen 31.12.1998.)

⁴⁵ En tiedä, kuinka paljon Keskisuomalaisen lukijat tekevät pörssikauppoja, mutta ehkä palkkanauhat olisi kannattanut asettaa pörssipapereiden edelle. Toisaalta taustalla saattaa olla pyrkimys piilovaikuttamiseen: ei yhteisvaluutan tämä vaihe itse asiassa niin oleellinen olekaan.

Aiemmin sivusin rationaalisen argumentaation ja siinä yksittäin argumentaation rakennetta. Ainakin artikkelinsa lopussa pääkirjoittaja noudattaa mallia tinkimättä haustaamalla mahdolliset ”tunnehajaiset” vasta-argumentit asiantuntevilta vaikuttavien avainsanojen kuten inflaation ja suhdanneherkkyyden väliin.

Säiliömetaforaa käytti näkyvästi myös Helsingin Sanomat, joka löysi perinteiseen integraatiokeskusteluun myös uusia juonteita. Tosin kaikkiaan keholliset metaforat olivat Helsingin Sanomilla suhteellisen harvinaisia muihin neljään lehteen verrattuna. Esimerkiksi 21.12. Helsingin Sanomien vastaava päätoimittaja antoi naapurimaalle huomautuksen: norjalaiset ovat vähätelleet ”EU:n ulkopuolelle jäämisen varjopuolia”. Jo itsenäisyyspäivänä samansävyyistä sanomaa julisti hieman epävirallisemmin mutta kolumnityyppisen genren niin salliessa terhakammin Janne Virkkunen kolumnissaan ”Umpihangessa ei voi kahlata” Helsingin Sanomissa:

Tanska ja Norja ovat jättäytyneet rahaliiton kolmosvaiheen ulkopuolelle vapaaehtoisesti, ja Norja on kokonaan ulkopuolella. Suomi on puolestaan siirtynyt vajaassa kymmenessä vuodessa pohjoisesta periferiasta Euroopan yhdentymisen ytimeen. (Virkkunen 1998.)

Suomi on Pohjoismaista ainoa, joka osaa unionitason politiikan ja ymmärtää vastuunsa. Se on pohjolan raukoilta rajoilta mennyt itseensä unionin ytimeen, vallan keskittymään. Suomi on sisällä, mutta muut ovat enemmän tai vähemmän ulkona. Suomen valtalehden – sekä levikillisesti että vaikutusvaltaisesti – tehtävänä ei ole kuitenkaan rikkoa suhteita Tanskaan ja Norjaan, koska niissä on vielä toivoa. Sen sijaan Norja on niskuri, tyhmyyttään ja itsekkyyttään pohjoismaisen yhteisön pettämä. Kun Suomi on ytimessä, Norjaa rangaistaan periferialla; eihän se edes ole EU:n jäsen.

Kansan Uutisten pääkirjoittelussakin ulkopuolisuuden ja sisäpuolisuuden liittyvää säiliömetaforiikkaa hyödynnettiin useampaan otteeseen, ja unionista luotiin helpommin lähestyttävä tilallinen vaikutelma:

EU-asiat ovat enemmän Suomen sisäpolitiikkaa kuin ulkopoliittia, joka kuuluu presidentin reviiiriin. (Kansan Uutiset 9.12.1998.)

Väite sisältää implisiittisesti integraation syventymistä tukevan näkemyksen unionin asioista suomalaisille yhteisinä, kotoisina asioina. Sen sijaan Nato-kysymys on ongelmallisempi, eikä siihen haluta noin vain lähteä ottamaan kantaa. Kiertäen voidaan kuitenkin luoda kriittisen suhtautumisen vaikutelma säilyttäen silti intellektuellin kolmannen rooli, jossa on samalla puolittain ulkopuolisen muukalaisen äänenpainoa:

Hallituskumppaneiden Nato-flirtti [...] ruokkii kansalaisten ennestäänkin voimakkaita uskomuksia, että Suomea viedään salaa ja takaoven kautta Natoon. (Kansan Uutiset 29.12.1998.)

Länsi-Savo oli ilmeisen myönteinen EU:n integraatiokehitykselle. Kriittistäkin otetta hapuultiin, mutta osittain tilallisten ilmausten avulla vältettiin liian jyrkkää sävyä. Lukijakunnassahan maatalousvaltaisessa Itä-Suomessa on paljon EU-vastaisuutta, joten on tarkoituksenmukaista pehmentää tilannetta diplomaattisesti, simmeliläisittäin rauhoittavan sovittelijan tavoin. Näin samalla korostuu oma kolmannen positio.

EU on suurten muutosten kynnyksellä hienoisissa ongelmissa. (Länsi-Savo 14.12.1998.)

Kehollisten metaforien luokkaan kuuluu myös henkilöinti, jota kaikki tarkastellut lehdet käyttivät runsaasti pääkirjoittelussaan, kuten edellisistäkin lainauksista voi huomata. Hyvin tyypillisesti eri lehdissä niin EU kuin Suomi pelkistettiin toimiviksi subjekteiksi kysymättä sitä, kuka itse asiassa päätökset tekee. Yleensä metaforiset ilmaukset olivat tyyliä ”EU pohjusti uudistumistaan” (Demari 14.12.1998) tai ”Suomi on tunnin Emussa ypöyksiin” (Keskisuomalainen 31.12.1998). Hieman innovatiivisempiakin henkilöintejä esiintyi, kuten seuraavista esimerkeistä on havaittavissa: ”Emu-jäsenyys suojeli selvästi Suomea maailman äskeisten talous- ja valuuttamyllerrysten aikana” (Länsi-Savo 31.12.1998) tai ”Laiska huippukokous väisti hankalia päätöksiä” (Helsingin Sanomat 14.12.1998). Sinänsä hauska ja innovatiivinenkin ilmaus oli pääkirjoituksen otsikko ”Nato-flirtin sietämätön keveys” (Kansan Uutiset 29.12.1998), jossa Suomi implisoidaan hieman kevytkenkäiseksi neidoksi. Kuten monet tilalliset metaforat henkilöinti on usein aiheen käsittelyn

kyseenalaistamaton, huomaamatta annettu lähtökohta, jolloin lehti tätäkin kautta on määrittelemässä agenda.

Kehoon tai terveyteen liittyvät metaforat ovat usein lähellä tilallisia metaforia esimerkiksi silloin, kun keho mielletään säiliöksi. Ne ovat myös lähellä henkilöintiä siinä mielessä, että esimerkiksi sairauten liittyvä metaforiikka miltei poikkeuksetta luo miellelyhtymän henkilöstä. Käsittelen näitä kuitenkin lyhyesti omana kehollisten metaforien alaluokituksena siksi, että toisin kuin usein tilallistaminen ja henkilöinti nämä ovat usein avoimemmin retorisia ja kantaaottavampia. *Tertius* hakee näin peittelemättömämmin voimakasta asemaa esimerkiksi päättäjiin ja lukijakuntaan nähden määrittelemällä miltei isännän äänellä tapahtumien ja ilmiöiden luonteen.

Lähellä säiliömetaforaa on esimerkiksi ilmaus yhteisen valuutan synnyttämisestä (Länsi-Savo 31.12.1998), jossa siis euro tavallaan ponnistetaan ulos. Se on pohjimmiltaan myönteinen ilmaus, kun taas näkemys ”Emu-startin käynnistämästä markan saattohoidosta” (Keskisuomalainen 31.12.1998) värittää elämänkaaren tematiikkaa eri näkökulmasta. Yleensäkin metaforisten ilmausten valinnat noudattivat tässä metaforien alaluokassa hyvin loogisesti lehtien omaksumia linjauksia.

Kehoon ja terveyteen liittyvät metaforat eivät olleet erityisen yleisiä, ja lehdet käyttivät niitä suhteellisesti ottaen jokseenkin saman verran. Silmiinpistävää on kuitenkin Keskisuomalaisen käyttämien ilmausten voimakas lataus; saattohoidon ohella se puhui muun muassa unionin halvaannuttamisesta ja elämänsuonen heikennyksestä. Tiina Onikki (1998, 90) väittää, että sairauden ja sodan metaforilla korostetaan kriisitilaa. Tällaisten metaforien yhdistelmällä pönkitettäisiin valtiovallan oikeutta sellaisiin päätöksiin, joiden seuraukset äänestäjät kokevat negatiivisiksi. Keskisuomalainen pysyttäytyi kuitenkin tässä yhteydessä sairauden käsitetasolla liittyvään saattohoitotyyppisiin metaforisiin ilmauksiin. Yleiskuva tämän lehden pääkirjoittelusta antaa muutenkin viitteitä siitä, ettei Emun kannattajiin suinkaan olla liittymässä. Toisaalta Onikin ajattelu lienee sovellettavissa siinä mielessä, että tietynlainen välttämättömyysretoriikka Keskisuomalaisenkin oli pakko omaksua, jos se aikoi säilyttää uskottavuutensa ja vielä vankistaa kolmanneuden asemaansa.

4.7 Viitotetulla yhdentymisen tiellä – strukturaalista metaforiikkaa

Kehollisten metaforien ohella toisena pääluokituksenani on kognitiivisen metaforateorian pohjalta strukturaalisten metaforien kategoria. Tässä metaforatyypissä oiotaan, yksinkertaistetaan ja pyritään suuntaamaan huomio esittäjän haluamaan tulkintaan. Usein vaikeatajuista tai prosessiltaan monipolvista asiaa popularisoidaan tekemällä tuntematon tunnetun avulla läheiseksi ja ymmärrettäväksi. Esimerkiksi käsitteellisellä tasolla voidaan samastaa vääjäämättömän prosessin ja tien käsitteet vaikka metaforisella ilmauksella tyyliin ”olemme matkalla EU:n ytimeen”.

Iina Hellsten (1996, 184–185) toteaa, että strukturaalisissa metaforissa yhdistetään yleisiä, käsitteellisiä kenttiä. Näihin metaforiin kuuluu mentaalisia kartastoja ja kulttuurisia skeemoja. Esimerkiksi sanonnassa ”neuvottelumaratoni” metaforan lähdealueena ovat urheilukilpailut ja kohdealueena neuvotteluprosessi. Skeema – oli se sitten kehollisten metaforien taustalta löytyvä mielikuvaskema tai strukturaalisten metaforien taustalta pilkottava kulttuurisempi skeema – jäsentää samantyyppisenä toistuvaa kokemusta, ja tällaisena se on yleistys samanlaisista, toistuvista asioista. Koska skeema on osa toimintaa, se myös muuttuu kokemuksen myötä, joten myös metaforinen tulkinta muuttuu vähitellen.

Kyseessä olisi siis konstrukttiivinen prosessi. Kuitenkin se saattaa olla suhteellisen hidas, sillä ainakin käsitteellisellä tasolla tematiikka matkasta, pelistä ja sodasta tai vaikkapa teatterista pysyy jokseenkin ennallaan. Sen sijaan metaforisissa *ilmauksissa* uudistuminen lienee nopeampaa, sillä esimerkiksi uudet pelit ja urheilulajit antavat tähän mahdollisuuksia. Tässä aineistossa pääkirjoittelu oli ilmauksellisesti kuitenkin konservatiivista.

Tarkastelluista lehdistä Helsingin Sanomat erottui muista siinä, se harrasti strukturaalisia metaforia selvästi enemmän kuin muut. Yleensä vääjäämättömän matkan metaforat olivat lehden erityisessä suosiossa, mutta kategorioina samantyyppiset peliin ja sotaan liittyvät ilmaukset olivat nekin viljalti käytössä. Muut

lehdet turvautuivat strukturaalisiin metaforiin suhteellisen tasaisesti. Voidaan olettaa, että myönteistämällä integraatiomatkaa ja vain uskottavuuden verran sitä kyseenalaistamalla Helsingin Sanomat jatkoi virallisestikin julistamaansa EU-myönteistä linjaa. Kamppailuun tai muuhun sotaan ja peliin liittyvät ilmaukset eivät nekään yleensä olleet unionia haastavia, vaan niillä pyrittiin pääkirjoittelun yksinäisen argumentoinnin sisäisessä debatissa eheyttämään potentiaalista lukijakuntaa myötämieliseksi lehden linjalle.

Erityisesti strukturaalisten metaforien yhteydessä on kognitiivisen metaforateorian aspektista tärkeää muistaa, että käsitteellinen taso, esimerkiksi taustalla oleva idea ”integraation syveneminen on vääjäämätön matka”, voi ilmetä monenlaisina käytännön sovelluksina. Tällainen saattaisi pääkirjoittelussa olla vaikka ilmaus ”Suomi jyskyttää eurojunalla Brysselin keskustaan”.

Aikaisemmin käsittelin tilallisia, muun muassa säiliötyyppisiä metaforia. Koska metaforien taustalla oleva käsitteellinen taso – puhumattakaan käytännön ilmauksista – ei välttämättä noudata todellisuudessa luokitusta, pääkirjoittelussa yleensäkin lukemistamme metaforisista ilmauksista moni saattaa omata tunnuspiirteitä useammasta käsitteellisestä metaforaluokasta. Niinpä jos Suomi jyskyttää eurojunalla Brysselin keskustaan, se paitsi vääjäämättä matkaa määränpäähensä myös tilallisesti saapuu sisälle unionin ytimeen, eräänlaiseen rajattuun säiliöön. Tavallaan tällöin kansallisvaltio menettää mahdollisuutensa määrittää autonomiansa valita etäisempi kolmannen roolinsa, vaikkapa Venäjän ja Euroopan unionin vastakkaisasettelussa.

Käsitteen ”matka” metaforiseen skeemaan kuluvat muun muassa matkustajat, matkaseura, kulkuneuvo, lähtöpaikka, määränpää liikkeen nopeus, kulkuväylä ja välitapit (ks. Hellsten 190). Aineistossani näitä kaikkia ei mainittu yksittäisessä ilmauksessa kertaakaan, mikä on toki ymmärrettävää siksikin, että virkkeet olisivat muotoutuneet varsin raskaiksi pääkirjoitusgenren vaatimuksiin nähden. Ilmaus ”Luopuminen markasta on harppaus, joka ymmärrettävästi pelottaa monia” (Länsi-Savo 31.12.1998) jätti selvästikin sanomatta ”harppaus tuntemattomaan”, koska se olisi ollut liian kielteinen siihen nähden, että lehti päämääräisesti suosi kirjoituksessaan integraation syvenemistä, ja koska tarkoituksena ilmeisesti oli kumota pelko yksinäisen argumentaation keinoin.

Helsingin Sanomat (5.12.1998) taas puolusti integraatiota vastametaforiikan avulla, kautta rantain mutta matkakäsitteeseen liittyvien hidastumisen ja heittelehtimisen ilmauksin: ”Yhdysvaltain talouskasvun hidastuminen on yhä ilmeisempää, pörssikurssit ovat alkaneet heittelehtiä, yrityslainojen korkoero valtionlainoihin on taas kasvanut.”

Säilyttääkseen uskottavuutensa tasapuolisena ja harkitsevana laajalle näkeväenä suomalaisen lehtimaailman intellektuellina Helsingin Sanomat tarjosi kättä myös integraatiovastaisille nationalisteille ja hyvinvointiyhteiskunnan kannattajille. Päätoimittaja Janne Virkkusen sanoma oli kuitenkin pohjimmiltaan kolumnin otsikon mukainen: ”Umpihangessa ei voi kahlata”. Matkametaforiikan mukaisesti Suomi hyytyisi pysähtyneisyyden tilaan torjuessaan länsimaiseen edistysuskoon liitetyn kansainvälistymisen. Suomi voisi kuitenkin edetä humanisti, ”rakentaa oma kilpailukykyinen yhteiskuntansa osana Eurooppaa”, kuten Virkkunen itsenäisyyspäivän kolumnissaan kannusti.

Suomalaisessakin yhteiskunnassa ovat tänään korostuneet liiaksi markkinatalouden luomat kylmät arvot. Olisi löydettävä politiikan keinot pysäyttää tie kohti ahneiden valtakuntaa, jossa yhteisesti luotavasta vauraudesta jaetaan yhä suurempi osa yhä harvemmille. (Virkkunen 1998.)

Johdonmukainen integraatiokriitikko Keskisuomalainen (6.12.1998) oli pääkirjoituksensa otsikosta lähtien jälleen johdonmukainen korostaessaan kansallisvaltiota ja kyseenalaistaessaan matkasuunnitelman: ”Itsenäinen Suomi, mutta minne matka”. Tässä lehti kyseenalaisti vääjäämättömän matkan ottaessaan hallintaansa sen vaihtoehdoisen merkityksellistämisen. Jo otsikko antaa ymmärtää, että nyt asumme yhtenäisessä kansalliskodissa, jota uloimpana kerroksena suojaa suvereniteetin hirsikehikko. Vaikka talo ei pala, sieltä lähdetään paljasjaloin harhailemaan pakkaseen kuin Jukolan veljekset ikään.

4.8 Peliä, urheilua ja sotaa syvenevän yhdentymisen ympäristössä

Strukturaaliset metaforat ovat varsin yleisiä politiikkaan liittyvässä viestinnässä, niin kansainvälisesti kuin kansallisesti. Matkatematiikan ohella tutkimusaineistossakin

esiintyi etenkin peliin, urheiluun tai sotaan mutta myös kaupankäyntiin ja teatteriin liittyviä ilmauksia. Kiinnostavaa sinänsä oli, se että politiikkaa näyttämölistettiin teatteriksi tässä aineistossa vain kerran, vaikka aihepiiri sinänsä olisi suonut tähän mahdollisuuksia. Joskus etenkin raskaiksi mielletyt tai tarkoituksellisesti sellaisiksi hahmotettavat organisaatiot redusoiitiin konemetaforien avulla.

Peli, urheilu ja sota ovat ilmausten tasolla usein lähellä toisiaan, ja monesti on vaikeaa ellei mahdotonta yksiselitteisesti päätellä, mitä vaikkapa ”kamppailu” senhetkisessä implikoi. Jaottelussani olen kuitenkin pyrkinyt kiinnittämään huomioni ilmaisun kokonaisyhteyteen, mutta tässäkin on kyse subjektiivisesta tulkinnasta.

Hellsten (1996, 195) toteaa, että pelin stereotyyppiseen skeemaan kuuluvat ainakin kilpailulaji, kilpailijat, kilpailun eteneminen, voittajat ja häviäjät. Usein peli tarkennetaan jonkinlaiseksi urheiluksi: joko yksilölajiksi kuten juoksukilpailut tai joukkuepeliksi kuten jalkapallo. Peli voi kuitenkin olla myös korttipeliä, rulettia tai kädenvääntöä. Usein kilpailussa jaetaan voittajalle tai voittajille palkintoja.

Palkintoja jaetaan usein, mutta peli- ja urheilumetaforiikassakin on mahdollisuus vastatulkintoihin. Jälleen johdonmukaisesti uskollisena kriittiselle linjalleen Keski-suomalainen (20.12.1998) oli terhakkana, nyt urheiluselostajana mutta myös hieman tuomarin äänenpainoin ylempänä kolmantena suhteessa komission ja parlamentin konfliktiin. Urheilukilpailun tavoin unionin päämajassa mittailtiin kiihkeissä tunnelmissa ja miteltiin voimia:

Euroopan Unionin päämajassa mittailaan kiihkeissä tunnelmissa vallankäyttäjäorganisaatioiden keskinäisiä suhteita ja vallankäytön painopisteitä. Voimainmittelyyn vastapuolina ovat parlamentti ja komissio. [...] Komission ja parlamentin yhteentörmäys huipentui äänestyksessä, jonka tuloksena komissiolta evättiin vastuuvapaus vuoden 1996 taloudenpidosta.

Peliskeemaa hyödyntävillä metaforilla on siis mahdollisuus korostaa tilanteen konfliktisuutta, jossa jokin osapuoli joutuu tappiolle kamppailumaisen yhteentörmäyksen jälkeen. Koska tilanne hahmottuu pelkistetyn stereotyyppisenä, muut näkökulmat häivytetään lukijoiden näköpiiristä. Niinpä kompromissin ennen

pitkää todennäköinen rakentamisyritys osana yhteistä unionitalon eheytyä suljetaan huomaamatta pois tästä todellisuuden konstruoinnista.

Yksiaänisen rationaalisen argumentaation sääntöjä noudattaakseen ja samalla epäuskottavuuteen yltävää kärjistämistä välttääkseen lehti jatkaa myöhemmin kyynisyyden sävyttämällä kyllästymisen äänellä:

Kun valtasuhteetkaan komission ja parlamentin välillä eivät kahinasta juuri hetkahda, lopputulokseksi siitä jää muutama irtopiste muutamalle euroehdokkaalle, mikä ilmeisesti on tarkoituskin. (Keskisuomalainen 20.12.1998.)

Intellektuaalinen kolmas näkee pelin läpi: kyseessä on jonkinlainen näytösottelu, jonka lopputulos on ennakolta tietyn piirin tiedossa kuin pesäpallon sopupeleissä. Pelin skeemassa pysytellään puhumalla kahinasta ja irtopisteistä. Pääkirjoittaja katselee tilannetta tässäkin tapauksessa ylhäältä ”linnun silmin”, ylempänä keskeisiä Euroopan unionin elimiä.

Keskisuomalainen hahmotti unionin toimintaa myös likaisena pelinä, joka on assosioitavissa korttihuijarimaiseen petkutukseen:

Jokaisessa jäsenmaassa kiinnostus unionin holtitonta rahankäyttöä ja monimutkaisen organisaation tuhlausta sekä huijaamista kohtaan on suuri. (Keskisuomalainen 20.12.1998.)

Yleensä tarkasteltujen pääkirjoitusten ja kolumnien peliskeeman metaforiset ilmaukset olivat suhteellisen vaisuja ja harvassa lukuun ottamatta Keskisuomalaisen ja Kansan Uutisten kirjoittelua. Jälkimmäinen lehti innostui käyttämään pelimetaforia kuvatessaan Paavo Väyrystä taitavana kaksin kertein pelaavana poliitikkona, joka tekee tosissaan paluuta politiikan ”ykkösketjuun”, joka kansallisella tai unionitasolla (Kansan Uutiset 10.12.1998). Toisin kerran pelitematiikka kukoisti lehden spekuloidessa kansainvälisesti ja eurooppalaisesti suuntautuneen Martti Ahtisaaren ja Nato-hakuisen Elisabet Rehnin asemia presidenttivaalien alla⁴⁶:

⁴⁶ Tuossa vaiheessa otaksuttiin yleisesti, että Martti Ahtisaari lähtisi tavoittelemaan toista kautta presidenttinä.

Rehnin tämänhetkisessä etumatkassa on kuitenkin paljon kiinni kuromista. Rehn on sitä paitsi kenraaliharjoituksensa suorittanut ja voi menestyä hyvinkin esimerkiksi suorissa televisioväittelyissä. (Kansan Uutiset 22.12.1998)

Peli/urheilumetaforaiikka on nyt yksilöurheilua. Juoksu- tai hiihtokilpailussa Rehn johtaa, ja hän on voittajasuosikki. Tämä tulee ilmi sinänsä hieman hämmentävässä siirtymässä teatteriskeemaan: ”hän on sitä paitsi”. Kenraaliharjoituksella ilmeisesti halutaan viitata yhtäältä Rehlin taustaan puolustusministerinä ja Nato-myönteisyyteen, ja toisaalta hänet suosioon nostaneeseen julkiseen esiintymiseen. Taustalla on joka tapauksessa Kansan Uutisten tieto siitä, että Ahtisaaren kannatus Helsingin Sanomien tilaamassa mielipidemittauksessa oli huomattavasti Rehlin suosiota vähäisempi. Toisaalta lehti yrittää pysytellä ainakin näennäisesti ulkopuolisen kolmannen ”muukalaisen” roolissa ja tyytyy pääkirjoituksensa lopussa antamaan ensisijaisesti Nato-kielteisille vasemmistoliittolaisille lukijoilleen ohjeen: ”Ehkä presidentinvaaleista on todella tulossa Nato-vaalit, toisin kuin vielä hetki sitten näytti.” *Tertius* ohjaa tässä hienovaraisesti mielipiteen ja toiminnan muotoutumista mutta jättäytyy tarkoituksellisesti näennäisen neutraalin asiantuntijan rooliin. Kyse on siis sivustaseuraajasta, jota ei kiinnosta tarttua tilanteeseen, nimenomaan tässä vaiheessa. Kiintoisa on sinänsä myös edellisestä lainauksesta havaittava siirtymä teatterimetaforiikan skeemaan. Kenraaliharjoituksen onnistuneesti ”suoritettuaan” Rehn menestyyne myös television mahdollistamassa vaalikeskustelujen sähköisessä ja välittömän imagonrakennuksen poliittisessa tilassa.

Sotametaforiikkaa on usein vaikea erottaa pelin ja urheilun skeemoista. Tässä yhteydessä olen paitsi kontekstin myös ilmausten perusteella pyrkinyt kuitenkin erotteluun, joka on tulkinnanvarainen. Esimerkiksi sellaiset metaforiset ilmaukset kuten operaatio tai strategia olen luokitellut sotaskeemaan. Siihen liittyviä ilmauksia käytti selvästi sekä suhteellisesti että määrällisesti eniten Helsingin Sanomat, ja suhteellisesti tarkasteltuna seuraavaksi suosituimpaa sotaskeeman metaforisten ilmauksien käyttö oli Länsi-Savolla ja Kansan Uutisilla.

Länsi-Savo rauhoitteli, että kansalaisten tasolla euro muuttuu todellisuudeksi vasta vuoden 2002 alussa, jolloin alkaa kansallisten setelien ja kolikoiden korvaaminen euroilla. ”Jättioperaatio on tarkoitus viedä läpi puolessa vuodessa” (Länsi-Savo

31.12.1998. Taustalta on tulkittavissa ajatus, että ”me teemme sen”, me unionieurooppalaiset, toki tietävän ja auktoriteettia omaavan ja nyt puhuvan kolmannen suosituksesta. Tavallaan kyse siis on simmeliläisestä aktiivisesta objektiivisuudesta, joka kuitenkin välttää lopullisen vastuun. Samoilla temaattisilla linjoilla pysytteli Helsingin Sanomat (31.12.1998), joka laajensi integraation syventämisen sisäistämistä jo tavallaan kyseenalaistamattomana lähtökohtana, kurinalaisena sotilaallistyyppisenä argumentointina: ”EU:n omien rivien suoraksi vetäminen on edellytys EU:n laajentamiselle itään ja etelään”.

Sotilaallista tinkimättömyyttä henkii myös Helsingin Sanomien pääkirjoitus 14.12.1998. Pääkirjoittaja muistutti, etteivät saamattomuus ja asioiden lykkääminen ole Euroopan unionissa mitään uutta: ”Wienin huippukokouksella oli vähän puolustustakin passiivisuudelleen: Gerhard Schröderin uudella hallituksella Saksassa on ollut niukasti aikaa suoristaa omia rivejään, saati ottaa johtoa EU:ssa.”

Metaforisen ajattelun sekä käsitteellisellä, sen alemmilla luokituksellisilla sekä lopulta ilmauksellisella tasolla voidaan nähdä ilmaisijan ideomaisema, ideologinen koodi, jota argumentin esittäjä pyrkii sovittamaan yhteen oletetun yleisönsä kanssa ja jota hän pyrkii perustellen säilyttämään tai muokkaamaan. Mitä ilmeisimmin Helsingin Sanomien pyrkimyksenä on tukea länsimaista kehitysajattelua, jossa taloudellinen kasvu konstruoidaan sotaan liittyvien metaforisten ilmausten avulla puolustettavana asiana ja kasvun pysähtyminen kielteisenä:

Torstaisella keskuspankkien yhteisellä päätöksellä euroalue tuli mukaan torjumaan maailmantalouden taantumaa. (Helsingin Sanomat 5.12.1998.)

Helsingin Sanomat oli ainoa lehti, joka käytti jonkin verran kaupankäynnin aihepiiriin liittyviä metaforisia ilmauksia, eikä sekään paljon. Ehkä näkyvin oli kannanotto 14.12.1998 unionin agendalla tosiasiallisesti toissijaiseksi jääneeseen mutta Suomen yhä ajamaan periaatteeseen pohjoisesta ulottuvuudesta. Lehti asettikin aiheen hienovaraisesti pääkirjoittajan sille mielestään kuuluvaan asemaan. Menestys ja hyöty, kaupankäyntiin ja liiketoimintaan liittyvät ilmaukset jätettiin Suomen onnekkouden ja luovuuden varaan ilman konkreettisia odotuksia. Lehti pyrki ilmeisesti osoittamaan tarkkailijana ”kolmannen” intellektuaalista rationaalisuutta ja realistista poliittista suhteellisuudentajua mutta vakaasti integraatiolle myönteisenä

”suomalaisena” vahvistamaan retorisesti myös kuvaa pienestä jäsenmaasta tärkeänä unionin kehittäjänä.

Pohjoisen ulottuvuuden menestys ja hyöty jäävät silti ratkaisevasti riippumaan kiinnostuneiden jäsenvaltioiden, ennen muuta Suomen tarmosta ja mielikuvituksesta.

Hieman yllättävänä pidän sitä, että näytelmän tai teatterin skeemaan liittyviä metaforisia ilmauksia käytti selkeästi vain Kansan Uutiset (22.12.1998), ja sekin vain kerran. Tuokaan ilmaus ei liittynyt tarkastelemani aihepiiriin ytimeen, vaan kyse oli Ahtisaaren ja Rehnin oletetusta kamppailusta presidentin vaalissa, joskin sillä oli kirjoituksessa selkeä yhteys sekä Ahtisaaren ajamaan kansainvälistymiseen että Rehnin harvinaisen selkeään Nato-myönteisyyteen. Ilmauksella Rehnin aikaisemmasta suoriutumisesta ”kenraaliharjoituksestaan” rinnastettiin sekä sotaskeema – koska Rehn oli toiminut Euroopan ensimmäisenä naispuolisena puolustusministerinä – että teatterin kehys, koska pääkirjoituksessa ennakoitiin televisioväittelyitä. Poliittista kamppailua tarjottiin näyttämönä, jossa äänestäjille tarjotaan ainoastaan katsojan rooli.

Koneeseen tai koneistoon liittyviä metaforisia ilmauksia käyttivät eniten Keskisuomalainen ja Kansan Uutiset, joskaan erityisen suosittuja ne eivät olleet niilläkään. Unioni nähtiin koneistona, jonka huippukokous ”jauhoi” myllyn tavoin pieniä asioita (Kansan Uutiset 15.12.1998) tai tarjosi ”tyhjää kolistelevia” julkilausumiaan (Keskisuomalainen 15.12.1998). Kummastakin ilmauksesta paistaa turhautuneisuus unionin byrokratiaan ja oleellisesta vieraantumiseen. Näkemys on jälleen rationaalisen, linnun perspektiivistä katselevan *tertiuksen*. Toisaalta unionin, ja sitä kautta poliittisen päätäntämekanismiin toimintakyvyn esittäminen alentavassa mielessä oli – enemmän tai vähemmän tarkoituksellisesti – nostamassa lehdistön kolmannen, vaikkapa intellektuaalista positiota.

Käyttämässäni metaforaluokituksessa viimeisenä ovat historiaan liittyvät metaforat, jotka liittyivät joko kristinuskoon tai oletettuun Venäjän uhkaan. Jälkimmäiset olivat – ehkä Neuvostoliittoon suhtautumisen perimänä – piiloteltu yleensä niin, että niitä oli yleensä mahdollista hahmottaa vasta artikkelin kokonaisuuden pohjalta. Koska viittaukset Venäjän uhkaan olivat hyvinkin tulkinnanvaraisia, olen luetteloinut niitä vain muutamia. Nostan tässä esille metaforisesti yhden selkeimmistä ilmauksista:

Suomen kannalta merkittävä asia on se, että rahaliiton jäsenyys suojelee meitä paitsi taloudellisesti myös poliittisesti. Euroalueeseen kuuluva Suomi on entistä kiinteämmin osa suurta Euroopan unionia. Se ei ole enää yksin kohtaamassa maailman uhkia. (Länsi-Savo 31.12.1998.)

Tästäkin kannanotosta ilmenee, että Euroopan unionin integraation syveneminen on Suomessa tulkittu eräänlaiseksi Nato-jäsenyyden korvikkeeksi. Näennäisesti kyse on taloudellisista järjestelyistä, mutta unionin ”ytimeen” pääsyn uskotaan myös olevan turvallisuuspoliittinen tae. Siihen ei sisälly kuitenkaan esimerkiksi sotilaallisia velvoitteita eikä polarisoitumisen riskejä, mutta hyötyihin luotetaan – tai ainakin tällaista todellisuuskuvaa *tertius* on luomassa. Nato-jäsenyyttä pääkirjoittajan on epätarkoituksenmukaista suositella, koska mielipidemittausten perusteella kansa tuntee sitä kohtaan enimmäkseen epäluuloa. Samalla pääkirjoittaja luo käsitystä turvallisesta eurooppalaisesta kodista, jossa säiliöskeeman mukaisesti olemme sisällä.

Venäjän uhan ohella historiallisia, sinänsä uusia avauksia mahdollistavia historiallisia metaforia käytettiin niukasti. Joitakin esimerkiksi uskonnolliseen historiataustaan pohjautuvia ajatuskulkuja silti esiintyi:

[...] vain presidentillä ja harvoilla valituilla oli oikeus julistaa, mikä on oikeaa ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa. Muiden tehtävänä oli toistaa virallisia, liturgiaksi muuttuneita opinkappaleita. (Kansan Uutiset 29.12.1998.)

Edellinen lainaus liittyy paitsi uskontoon julistuksineen, oikeuksineen, liturgioineen ja opinkappaleineen myös edellä sivuttuun Venäjän uhkaan. Nyt olemme vapaassa Euroopassa, jossa jokaisella on todellinen sananvapaus. Kiintoisaa tässä linjauksessa on se, että sen vetää Kansan Uutiset, joskin lehden linjaus on koko ajan pysytellyt loitolla vaikkapa ”taistolaisuutta” edustavasta Tiedonantajasta. Pesäero Neuvostoliiton aikaan on tehty, kasvoja pestään. Nyt lehti on yksilön sananvapauden kannalla, ehdottomasti. Tästäkin henkii pyrkimys tielle lehdistön kolmanneuteen ja *tertiuksen* aseman uskottavuuteen.

5 POHDINTA

Olen tässä tutkielmassa painottanut vahvasti Georg Simmelin ajattelua, erityisesti hänen *tertius*-käsitekehän rakennelmaansa. Tämän teoriaosuuden painottumista perustelen sillä, että kolmanneutta politologisesti lähestyttäessä Simmel teorioineen on lähes kokeilematonta maaperää ja saattaa siksi tarjota uusia näkökulmia politiikan tutkimukselle. Sosiologina Simmel on varsin tunnettu, joten kyse on pitkälti yhteiskuntatieteellisestä näkökulmasta. Tämä tutkielma painottuu teoreettisesti, mutta kyse ei ole Simmel-tutkimuksesta. Kyse on kolmanneus-ajattelun soveltamisesta poliittiseen retoriikkaan, erityisesti kognitiiviseen metaforateoriaan. Tästä asetelmasta lähestyin journalismia, siinä suomalaista sanomalehdistöä ja eritoten empiriaosiossa pääkirjoittelua, siis pääkirjoituksia ja pääkirjoitussivulla julkaistuja päätoimittajien kolumneja. Tarkastelussani olivat viiden sanomalehden kolmekymmentä artikkelia, jotka liittyivät joko Euroopan unioniin tai sitä sivuavaan turvallisuuspoliittiseen keskusteluun.

Tietääkseni simmeliläistä *tertius*-ajattelua ei selkeästi ole aikaisemmin yhdistetty metaforatutkimukseen ainakaan kognitiivisen teorian yhteydessä. Myös pääkirjoittelun yhdistäminen tähän asetelmaan lehdistöinstituution tai journalistisen vallankäytön institutionaalisen vallankäytön näkökulmasta lienee tuore avaus. Tässä tutkielmassa nämä aihepiirit kytkeytyvät toisiinsa kuitenkin tavallaan autonomisesti, joten tällä työllä ei perinteisessä mielessä ole päälukua.

Poliittisena instituutiona ja toimijana kolmanneuden näkökulmasta lehdistö on mielenkiintoisessa asetelmassa. Nykyisessä, paljolti joukkoviestinnän varaan rakentuvassa yhteiskunnassa joukkoviestimillä on jo toimintaedellytystensä turvaamiseksi ja kasvattamiseksi pyrkimys asemansa vahvistamiseen. Toisaalta esimerkiksi poliitikot kilvoittelevat pääsystä julkisuuteen mahdollisimman myönteisessä valossa, koska ilman julkisuutta poliittinen tunnettuus ei ole käytännössä mahdollista.

Lehdistön institutionaalinen ”neljännen asema” on monta kertaa kyseenalaistettu, ja esimerkiksi edesmennyt pääministeri Kalevi Sorsa loi käsitteen infokratia. Mitä

ilmeisemmin hän tulkitse lehdistön joko käyttävän tai ainakin pyrkivän käyttämään tyrannimaista tai ainakin autoritaarista valtaa yli edustuksellisen demokratian elimien. Oireellista on se, että vastaavanlaisia lausuntoja ovat esittäneet myöhemminkin monet poliitikot ja muut julkisuuden henkilöt, niin Suomessa kuin laajemminkin.

Edellinen osoittanee, ettei kolmannen hyötyjän, nautiskelijan tai ilakoijan asema välttämättä ole yksiselitteinen. Jos pääministeri oli suivaantunut ”infokratiaan”, hän silti sai sanomansa läpi juuri joukkoviestimien kautta. Osittain tämän mahdollisti se, että lehdistö on joukkotiedotusvälineinä ”missionsa” vuoksi jossakin määrin avoin myös omaan instituutioon kohdistuvalle arvostelulle. Mutta syitä on toki muitakin. Useimmat joukkotiedotusvälineet toimivat kaupalliselta pohjalta, ja ”infokratian” kaltaisella käsitteellisellä innovaatiolla tai vähintään sen popularistisella kiteytyksellä pääministerin tokaisemana on myyvyttä. Lisäksi puoluesidonnaisten joukkotiedotusvälineiden on käytännössä pakko julkistaa puheenjohtajansa lausuma. Silloin muillakaan kanavilla tai lehdillä ei ole varaa ”maata uutista”.

Häilyväksi asetelman tekee paljolti se, ettei journalismi omaa virallista institutionaalista asemaa. Lisäksi eräällä tavalla vaikutelma yhtenäisestä instituutiosta on harhaa: joukkoviestimiä on taustaltaan ja tarkoituksiltaan varsin erilaisia. Esimerkiksi Suomessa kirjo yltää mainostajasidonnaista paikallisradioista tai ilmaisjakelulehdistä isoihin televisiokanaviin ja valtakunnan tosiasialliseen päälehteen Helsingin Sanomiin. Niinpä joukkotiedotusvälineiden yhtenäinen valtainstituutio tai infokratia on – ellei illuusio – ainakin epäkonkreettinen entiteetti. Toisaalta joukkoviestimiä yhdistää se ”missio”, joka ilmenee esimerkiksi puheena sananvapauden instituutiosta tai lehdistöstä vaikka vallan vahtikoirina.

Kuten aiemmasta analyysistä voi päätellä, esimerkiksi sanomalehdet suhtautuvat lehdistön ulkopuolisuuden ihanteeseen vaihtelevasti. Erityisesti puoluesidonnaiset joukkoviestimet joutuvat usein toistamaan kaikuna virallista liturgiaa, jolloin itse asiassa lehti menettää *tertiuksen* asemansa. Toisaalta ”sananvapauden” valta on keskittynyt paljolti vaikutusvaltaisimpiin suuriin viestimiin, jotka ovat puolueista riippumattomia.

Olen tässä tutkielmassa keskittynyt sanomalehtien pääkirjoitteluun, siis pääkirjoituksiin ja pääkirjoittajien kolumneihin. Koska miellän lehdistön poliittiseksi, joskin jossakin määrin epämääräiseksi instituutioksi, oli mielekästä ottaa tarkasteluun lehtien poliittisuuden ydin. Nimenomaan pääkirjoittelussa lehden pitäisi ottaa kantaa toisin kuin uutisissa, joissa pyritään objektiivisuuteen, tasapuolisuuteen ja siten ainakin periaatteessa neutraliteettiin. Toisaalta uutisvalinnoissa on karkeasti yleistäen kyse samasta kuin pääkirjoitusten agendojen luomisessa: mitä otetaan käsittelyyn ja millä painoarvolla. Taustalla ovat usein sekä kaupalliset että poliittiset syyt.

Poliittisuudella tarkoitan tässä esimerkiksi EU-myönteistä linjaa, joskin puoluepolitiikkakin rajaa vielä valintoja joissakin tapauksissa. Esimerkiksi Demarin pääkirjoituksissa paistoi kritiikkömyyksi päähallituspuolueen linjaan ja tuon linjauksen vuoksi myös unionin integroitumistendenssiä kohtaan.

Tarkastelemassani aineistossa Demari oli pääkirjoittelussaan ainoa puoluepolitiikan veneeseen tarrautunut simpukka. Se ei pyrkinyt edes näennäiseen kriittisyyteen; se karttoi joko tietoisesti tai huomaamattaan kolmannen hyötyjän, ilakojan tai nautiskelijan roolia. Pääkirjoittajat tuntuivat olleen ikeeseen sidottuja, sillä persoonallisuus oli kadoksissa mutta toisaalta byrokraattinen viestintä puoluetöimiston tiedotuksellisena jatkeena ei varmaan aiheuttanut moitteitakaan. Simmeliläisittäin tulkittuna ”kolmas” alistui osaksi valtaapitävää instituutiota. Muukalaisuutta esimerkiksi omaharkintaisen, etäisyyttä ottavan objektiivisuuden merkityksessä ei esiintynyt. Metaforisesti tämä ilmeni väritymyytenä. Jos mitään sanomattomia kliseitä ei edes yritetä ajatella uudestaan tai tuoda retorisesti kosketeltaviksi edes retoriikan pinnallisessa ”koristeellisessa” mielessä, jäljelle saattaa jäädä vaikutelma pakkopullan vääntämisestä.

Keskisuomalainen oli ainakin metaforisten ilmausten värikkydessä omaa luokkaansa. Teksti oli useimmiten sellaista ilotulitusta, että retoristen efektien runsaus ja väkevyys jopa saattoivat syödä voimaa toisiltaan. Vallankäytöstä tinkimättä, kolmanneudesta nauttien ja ilakoiden – jopa Euroopan unionin instituution pysyvyyden kyseenalaistaen – Keskisuomalainen oli haastava vahtikoira. Toisaalta lienee syytä kysyä, milloin väkeväkin haukku alkaa muuttua jo totutuksi taustahälyksi. Unioniin alusta lähtien kriittisesti tai jopa vastahankaisesti

suhtautuneen Keskisuomalaisen linjan jatkumona pääkirjoittelu oli johdonmukaista mutta välttämättömyyden edessä pehmentynyttä: uskottavuus on pakko säilyttää. Kokonaisuutena Keskisuomalainen todennäköisesti säilytti lukijoidensa katsannossa horjumattoman kriittisyytensä. Perelmanilaisittain ”erityisyleisölle”, nyt siis poliittisille ja taloudellisille päättäjille suunnatussa viestinnässään oman kotimaan ja ennen kaikkea oman institutionaalisen kolmanneutensa säilyttäjänä ja uusijana Keskisuomalainen oli pääkirjoittelun areenalla vakuuttava.

Helsingin Sanomat oli tarkasteluajankohtana Pohjoismaiden suurin sanomalehti sekä lukijapotentiaaliin suhteutettuna (valtakunnallinen peittoprosentti) että noin puolimiljoonaisella painosvolyymillaan. Suhteessa Suomen väestöön lehti on muihin päivälehtiin verrattuna ylivoimainen paitsi esimerkiksi toimituksellisilta resursseiltaan myös vaikutusvallaltaan. Mitä ilmeisimmin lehti tiedostaa asemansa valtalehtenä. Pääkirjoittelussa ote oli vakaa. Argumentointi oli harkittua, maltillista ja vakuuttavaa. Sellaisiin ”popolaristisiin” heittoihin, joita esimerkiksi Keskisuomalainen harrasti, ei Euroopan unionin ja laajemminkin integraation syventämisen Suomen pääkannattaja vaivautunut. Rationaalinen yksiääninen argumentaatio oli tarkastelluista lehdistä puhtaimmillaan. *Tertius* on puhunut, harkiten, vakuuttavasti ja samalla totuutta muovaten; integraation syveneminen on yhteinen etumme.

Länsi-Savo oli kuin Helsingin Sanomien pikkuveli, joskin se otti poliittisessa retoriikassaan noviisin vähemmällä vastuulla käyttöön värikkäämmät aset. Tosin Länsi-Savo tarttui tarkastelemaani aihealueeseen niin harvoin, että kyseessä saattoi olla tarkoituksellinen julkisen agendan yhden määrittäjän ratkaisu, puolittainen vaikeneminen.

Jos tilannetta haluaa analogisoida perinteiseen Suomen puoluepoliittiseen karttaan, vasemmalla sijaitseva Kansan Uutiset on itse asiassa lähempänä valtavirtaista Helsingin Sanomia kuin Keskisuomalainen. Mitä ilmeisimmin kyse onkin muusta kuin perinteisestä oikeisto–vasemmisto-akselista: vastakkain olivat integraation kriittisesti suhtautuneen Keskisuomalaisen puolustama viljelijäväestö ja periferia ja toisaalta kaupungistunut ”moderni”. Sen sijaan ”postmodernia” ei ainakaan näkyvästi ilmennyt, koska siihen käsitteeseen usein liitetään individualismin korostuminen.

Kaikissa tarkastelemisiani artikkeleissa hallitsevana pohjavirtana oli sen sijaan yhteisöllisyys, me-Suomi verrattuna muihin. Tätä asetelmaa tulkitessaan ja uusintaessaan pääkirjoittelu oli samalla ”linnun silmin” korostamassa intellektuaalista, ”puolueetonta” ja tulkitsevaa positiotaan, rakentamassa ja vahvistamassa oikeutustaan valtainstituutioon.

Tässä tutkielmassa olen käyttänyt pääkirjoittelun tulkinnan apuna myös kognitiivista metaforateoriaa, joka antaa viitteitä siitä, kuinka todellisuutta horjutetaan, vahvistetaan tai uusinnetaan. Tällaisessa tulkinnassa piilee koko joukko sudenkuoppia, alkaen metaforisten ilmausten luokittelusta ja analysoinnista päättelyyn. Kyse on siis perin subjektiivisesta tulkinnasta ja näkökulmasta, mutta siihen ”yksiäänisen rationaalisen argumentoinnin”, siis tavallaan retorisen otteen myötä pyrin.

Tutkimusaineistoni oli tarkoitushakuinen ja osin sattumanvarainen. Siksi siihen ja sen analysointiin ja pohdintaan kannattaa suhtautua varsin varovasti, samoin toki käyttämieni teoreetikkojen yksipuoliseen kohteluun. Pyrin kohdelehtien valinnassa etsimään eräänlaista monimuotoisuutta suuruudessa ja vaikutusvallassa, poliittisten näkemysten eroavuuksissa sekä suhteessa Euroopan integraatioon. Lisäksi valintaani vaikuttivat pyrkimys tuoda esille erilaisia yhteiskunnallisia, tavallaan puolittain puoluepoliittisia linjauksia sekä eroavuuksia suhtautumisessa urbaaniin ja ”periferiaan”.

En tiedä, olisinko uudelleen valitsemassa ajankohdaksi tätä tarkastelujaksoa, koska kaikkiaan metaforiikka oli enimmäkseen hillittyä ja Demarin tapauksessa jopa väritöntä. Toisaalta retoriikkaa akuuttien konfliktitilanteiden värikkäiden purkauksien sijasta saattoi olla aiheellista tarkastella ”välttämättömyyden” olosuhteissa, jolloin pääkirjoittajat joutuivat selostamaan tulevaa tilannetta, hälventämään pelkoja ja samalla rakentamaan kolmanneuttaan valtainstituution edustajina. Pääkirjoittajat katsantokannoista huolimatta joutuivat joka kerta aihepiiriin tarttuessaan perustelemaan edustamansa lehden oikeutuksen osana sinänsä häilyvärajaista sananvapauden instituutiota suhteessa muihin; luomaan kolmanneutta suhteessa muihin vallan linnakkeisiin.

Kuitenkin yleensä rationaalinen yksiääninen argumentaatio toimi liiallista popularismia välttämällä näinkin vaikeassa tilanteessa. Ehkä ajateltaessa lehdistön asemaa, sen vahvistamista ja vakiinnuttamista oltiin kognitiivisen metaforateorian lähtökohdista mukaisesti näkemässä tilallinen horisontti, mutta rohkeampiakin valintoja teiden haarautuessa olisi voinut kokeilla.

Tarkasteltujen lehtien pääkirjoittelu antoi viitteitä siitä, että ”neljäs valtiomahti” haluaa kuitenkin olla ”kolmas”, myös tavallaan Simmelin tarkoittama muukalainen. Tässä on mahdollista nähdä yhteyksiä autonomiseen sananvapauden vaalimiseen mutta toisaalta ”pelin politiikkaan”, asetelman hyödyntämiseen oman painoarvon lisäämiseksi. Toisaalta lehdistöinstituutio ja sen poliittisessa mielessä institutionalisoitunein foorumi, pääkirjoittelu, ei ole yhtenäinen entiteetti, vaan erilaisten toimijoiden kenttä, josta voidaan etsiä yhdistäviä piirteitä. Merkittävin sellainen piirre oli pyrkimys sanoa jotakin omalla äänellä, vaikka tarkastelujakso ei suosinut rajua äänenkäyttöä. Poikkeuksena oli Demarin mitäänsanomattomuus: se hukkasi mahdollisuutensa kolmanneutensa institutionaaliseen vahvistamiseen. Toisaalta kannattaa muistaa, että Demari oli tarkastelussa ainoa virallisesti puoluesidonnainen sanomalehti. Liikkumavara pääkirjoittelussa saattoi olla rajallinen, jos kirjoittajat yleensä olisivat halunneet tehdä joitakin poliittisia avauksia.

Vaikka joukkoviestimet ovat periaatteessa erillisiä subjekteja, tarkasteluni antaa myös Suomen kontekstissa tukea Iowan yliopiston valtio-opin professorin John S. Nelsonin (1998, erit. 157) käsitykselle siitä, että myytti (myth) on käsite, jota tarvitsemme kootaksemme yhteen kommunikaatioiden toiminnan jossakin järjestelmässä. Tässä tapauksessa ainakin tarkastelemieni lehtien pääkirjoittelua hallitsi ja läpäisi eurooppalaisen integraation syventämisen lähes kyseenalaistamaton determinismi. Nelsonin mukaan myytti on kaikkialla ja läpäisee viestintäjärjestelmän niissä inhimillisesti omaksutuissa järjestelmissä, joita nimetään kulttuureiksi tai alakulttuureiksi. Tässä ajattelussa on houkutus otaksua, että lehdistön missio sananvapaudesta ja yhteiskunnallisen vallankäytön valvonnasta ja kamppailu ”kolmannen” positiosta ovat myyttirakennelman sisäistä puuhastelua. Mutta toisaalta nelsonilaisittain: Jos olemme tuomittuja tai armoitettuja elämään ikuisesti myyttien maailmassa, käyttäkäämme tätä ainoaa mahdollisuutta. Ainakaan euron kynnyksellä ei käytännössä muita mahdollisuuksia ollut.

Kaikkiaan Simmelin ajattelusta lähtevä lähestymiskulma tarjonnee varsin paljon uutta näkemystä paitsi sosiologiseen myös politologiseen tutkimukseen. Selkeä trikotominen ajattelu on yhä dikotomisen, usein jopa stereotyyppisen aspektin varjossa. Jos siitä irtaudutaan, on yksi mahdollisuus ottaa ajattelun pohjaksi kolmanneus jo siksi, että näin on helpompi mallittaa erilaisia positioita ja silti päästä näissä syvemmälle. Joka tapauksessa on syytä muistaa, että kyseessä on aspekteista ja todellisuudelle enemmän tai vähemmän vieraista mallituksista, ja siksi on etsittävä erilaisia totuuksia. Tähän Georg Simmelkin pyrki, samoin metaforatutkimuksen George Lakoff ja Mark Johnson – eivätkä yksinomaan metaforatutkimuksen orientaatiossa.

We do believe that there are truths but not think that the idea of truth need to be tied to the objectivist view. We believe that the idea that there is absolute objective truth on not only mistaken but socially and politically dangerous. (Lakoff & Johnson 1980, 159.)

Edellinen voidaan tulkita varoitukseksi totalitarismin vaarasta. Sen torjumiseksi lehdistö kaikkine puutteineen ja sidonnaisuuksineenkin on mielestäni välttämätön kolmas ja välttämättä muukalainen.

LÄHTEET

- Alasuutari, Pertti (1996): *Toinen tasavalta. Suomi 1946-1994*. Tampere: Vastapaino.
- Allardt, Erik (1988): *Sosiologia I*. Helsinki: WSOY.
- Arendt, Hannah (1998): *The Human Condition by Hannah Arendt*. Chicago & London: CUP.
- Arno, Andrew (1984): The news media as third parties in national and international conflict: *Duobus litigantibus tertius gaudet*. In A. Arno & W. Dissaynake (eds.) *The News Media in National and International Conflict*. Boulder, CO: Westview, 229-239.
- Aro, Jari (1995): Sosiologia kielenkäyttönä. Teoksessa Heiskala, R. (toim.) *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Helsinki: Gaudeamus, 38-62.
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1994): *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma*. Helsinki: Gaudeamus.
- Carragee, Kevin M. (1990): *Defining solidarity. Themes and omissions in coverage of the solidarity trade union movement by ABC news*. Journalism Monographs. Columbia, SC: Association for Education in Journalism and Mass Communication.
- Coser, Lewis A. (1977): *Masters of Sociological Thought: Ideas in historical and social context*. New York.
- Douglas, Sara U. (1992): Negotiation audiences: The role of the mass media. In L.L. Putman & Michael E. Roloff (eds.) *Communication and Negotiation*. Newbury Park, London and New Delhi: Sage Publications, 250-272.
- Fairclough, Norman (1997): *Miten media puhuu*. Tampere: Vastapaino.

Frisby, David (1984): *Georg Simmel*. London: Ellis Horwood Ltd. and Tavistock Publications Ltd.

Galtung, Johan & Ruge, Mari (1981): Structuring and selecting news. In S. Cohen & J. Young (eds.) *The Manufacture of News: social problems, deviance & the news media*. Beverly Hills, CA: Sage, 52-63.

Gurevitch, Michael & Blumler, Jay G. (1977): The Mass Media and Politics. In J. Curran, M. Gurevitch & J. Woollacott (eds.) *Mass Media and Society*. London: Open University Press, 270-290.

Hart, Roderick P. (1997): *Modern Rhetorical Criticism*. Boston: Allyn and Bacon.

Hellsten, Iina (1996): Ovi Eurooppaan vai etuvartio Venäjälle? EU-metaforiikkaa Helsingin Sanomissa ja televisiossa. Teoksessa Ullamaija Kivikuru (toim.) *Kansa euromyllyssä. Journalismi, kampanjat ja kansalaisten mediamaisemat Suomen EU-jäsenyyssprosessissa*. Helsinki: Yliopistopaino, 178-208.

Hellsten, Iina (1997): *Metaforien Eurooppa. Näkökulmia suomalaiseen EU-journalismiin*. Tampere: Tampereen yliopisto/tiedotusopin laitos. Julkaisuja: sarja A 90/1997.

Hemánus, Pertti (1975): *Propaganda sanomalehdissä. Johdatusta tiedotusoppiin 2*. Helsinki: Otava.

Hynninen, Asko (2000): *Periaatteessa julkista. Julkisuusperiaatteen käyttö EU-Suomen päätöksenteossa ja journalismissa*. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä Studies In Communication 10.

Jansson, Jan Magnus (1990): *Politiikan teoria*. Helsinki: Tammi.

Journalisti–Journalisten 15/2003: Takavarikko kopioimalla. Pääkirjoitus 5.9.2003.

Kekkonen, Jukka (2002): Onko Suomessa intellektuelleja? *Savon Sanomat*, alioartikkeli 8.2.2002.

Keränen, Marja (1998): Tieteet retoriikkana. Teoksessa *Pelkkää retoriikkaa* (toim. K. Palonen & H. Summa). Tampere: Vastapaino, 109-134.

Kivikuru, Ullamaija (1996): Tasot eivät kohdanneet. Teoksessa Ullamaija Kivikuru (toim.) *Kansa euromyllyssä. Journalismi, kampanjat ja kansalaisten mediamaiset Suomen EU-jäsenyysprosessissa*. Helsinki University Press, 322-364.

Kivikuru, Ullamaija (1998): Identiteetit viestinnässä. Samastumisen ja erottautumisen kierre. Teoksessa (toim. Ullamaija Kivikuru & Risto Kunelius) *Viestinnän jäljillä*. Helsinki: WSOY, 319-338.

Korhonen, Pekka (1990): *The Geometry of Power. Johan Galtung's Conception of Power*. Tampere: Tampere Peace Research Institute. Research Reports, No 38.

Koselleck, Reinhart (1989): *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Kosonen, Pekka (1995): *Eurooppalaiset hyvinvointivaltiot. Yhdentymistä ja hajaantumista*. Helsinki: Gaudeamus.

Kunelius, Risto (1998): *Viestinnän vallassa. Johdatusta joukkoviestinnän kysymyksiin*. Helsinki: WSOY.

Lakoff, George & Johnson, Mark (1980): *Metaphors We Live By*. Chicago/London: University of Chicago Press.

Lattimore, Dan & Nayman, Oguz B. (1974): Professionalism of Colorado's Daily Newsmen: A Communicator Analysis. In *Gazette*, vol. 20 (1) pp. 1-10.

Lehtonen, Mikko (1998): Faktan ja fiktion historia. Teoksessa (toim. Ullamaija Kivikuru & Risto Kunelius) *Viestinnän jäljillä*. Helsinki: WSOY, 41-56.

Luostarinen, Heikki (1994): *Mielen kersantit. Julkisuuden hallinta ja journalistiset vastastrategiat sotilaallisissa konflikteissa*. Helsinki: Hanki ja Jää.

Machiavelli, Niccolò (1995): *Ruhtinas*. Porvoo Helsinki/Juva: WSOY.

Meehan, Elisabeth (1993): *Citizenship and the European Community*. London: Sage Publications.

Mills, C. Wright (1956): *The Power Elite*. New York: Oxford University Press.

Mouzelis, Nicos P. (1995): *Sociological Theory. What went wrong? Diagnosis and Remedies*. London: Routledge.

Nieminen, Hannu (1998): Viestintä ja demokratia. Kohti pluralistista julkisuutta. Teoksessa (toim. Ullamaija Kivikuru & Risto Kunelius) *Viestinnän jäljillä*. Helsinki: WSOY, 275-299.

Nelson, John S. (1998): *Tropes of politics. Science, theory, rhetoric, action*. Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press.

Noro, Arto (1991): *Muoto, moderniteetti ja 'kolmas'*. Tutkielma Georg Simmelin sosiologiasta. Tutkijaliiton julkaisu. Jyväskylä: Gummerus.

Onikki, Tiina (1998): Kieli ja ajattelu. Kielen maailmankuvasta sen sisällöllisiin eroihin. Teoksessa (toim. Ullamaija Kivikuru & Risto Kunelius) *Viestinnän jäljillä*. Helsinki: WSOY, 79-98.

Palonen, Kari (1988): *Tekstistä politiikkaan*. Helsinki: Vastapaino.

Parsons, Talcott (1970) [1951]: *The Social System*. London: Routledge & Kegan Paul.

Pekonen, Kyösti (1991): *Symbolinen modernissa politiikassa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston nykykulttuurin tutkimusyksikkö.

Perelman, Chaïm (1996): *Retoriikan valtakunta*. Tampere: Vastapaino.

Pietilä, Kauko (1999): Suomentajan esipuhe teoksessa Simmel, Georg: *Pieni sosiologia*. Tutkijaliiton julkaisu 93. Tampere: Tammer-Paino.

Pietilä, Kauko & Sondermann, Klaus (1994): *Sanomalehden yhteiskunta*. Tampere: Vastapaino.

Pietilä, Veikko (1995): *Kertomuksia uutisista, uutisia kertomuksista. Kirjoituksia kolmelta vuosikymmeneltä*. Tampereen yliopisto/Tiedotusopin laitos: Julkaisuja, sarja A 86/1995

Purovirta, Liisa (2003): ”Olen osannut palkata fiksumia porukkaa”. Lauri Helven 60-vuotishaastattelu. *Savon Sanomat* 3.2.2003.

Ramonet, Ignacio (2001): *Median tyrannia*. Helsinki: WSOY.

Räsänen, Iisa (1997): ”*Lastuna virrassa vai omaa purtta ohjaten*”. *Itsenäisyyteen liittyvät valtamerkitykset EU:n vastaisina argumentteina suomalaisessa integraatiokeskustelussa*. Jyväskylän yliopisto/Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos/Valtio-oppi: Julkaisuja 71.

Savon Sanomat/Suomen Tietotoimisto 9.5.2002, s. 10. Jätteenmäki: UM:n vuoden tutkinta tärkeää.

Simmel, Georg (2000): The Metropolis and Mental Life. In James Farganis (ed.) *Readings in Social Theory: The Classic Tradition to Post-Modernism*. New York: McGraw Hill, 149-157.

Simmel, Georg (1987) [1900]: *Philosophie des Geldes*. Berlin: Duncker & Humblot.

Simmel, Georg (1999): *Pieni sosiologia*. Tutkijaliiton julkaisu 93. Tampere: Tammer-Paino.

Simmel, Georg (1964): *The Sociology of Georg Simmel*. New York: The Free Press.

Simmel, Georg (1968) [1908]: *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*. Berlin: Duncker & Humblot.

Sondermann, Klaus (1997): Reading politically: National anthems as textual icons. In Carver, Terrell & Hyvärinen, Matti (eds.) *Interpreting the political. New methodologies*. London and New York: Routledge, 128-142.

Tervo, Jouni (2003): Ulos kaapista. *Journalisti–Journalisten* 5/2003, kolumni 21.3.2003.

Uimonen, Risto (1992): *Julkisuuspelejä. Imagonrakennus politiikassa*. Helsinki: WSOY.

Urrio, Paula (2001): Minä suren sinua, Suomen Markka. *Keskisuomalainen: Yleisönosastokirjoitus* 17.11.2001.

Walter, E.V. (1959) Simmel's Sociology of Power: The Architecture of Politics. In Kurt H. Wolff (ed.) *Georg Simmel*. Columbus, Ohio: Ohio State University Press, 139-166.

Weber, Max (1994): The Profession and Vocation of Politics. In Lassman, P. & Speirs, R. (eds.) *Weber. Political Writings*. Cambridge: CUP, 309-369.

Wolff, Kurt H. (1964): Introduction in *The Sociology of Georg Simmel*. New York: The Free Press.

Wrong, Dennis (1979): *Power. Its Forms, Bases and Uses*. London: Basil Blackwell.

Ylikoski, Petri (2002): *Onko valta dispositionaalinen käsite?* Viitattu seuraavaan internet-lähteeseen: <http://www.helsinki.fi/~ylikosk/opetus/valta/valtadispo.html> 5.11.2002.

LIITE

Empiirinen kohdeaineisto

Arola, Kari (1998): Hyvät naapuruussuhteet tärkeitä. *Demari*, kolumni 11.12.1998.

Demokratiaa halutaan vahvistaa. *Demari*, pääkirjoitus 8.12.1998.

Emu-startti käynnistää markan saattohoidon. *Keskisuomalainen*, pääkirjoitus 31.12.1998.

EU-parlamentti ärhäköi vaalienalustunnelmissa. *Keskisuomalainen*, pääkirjoitus 20.12.1998.

EU pohjusti uudistumistaan. *Demari*, pääkirjoitus 14.12.1998.

EU:n budjetti ministeritasolle. *Demari*, pääkirjoitus 23.12.1998.

Euro luo edellytyksiä koko Euroopan nousulle. *Helsingin Sanomat*, pääkirjoitus 31.12.1998.

Huonoa politiikkaa. *Kansan Uutiset*, pääkirjoitus 15.12.1998.

Hyvä tunne itsenäisyydestä edellyttäisi yhteisvastuuta. *Demari*, pääkirjoitus 4.12.1998.

Itsenäinen Suomi, mutta minne suunta? *Keskisuomalainen*, pääkirjoitus 6.12.1998.

Kriisinhallintaan haetaan uusia ratkaisuja. *Helsingin Sanomat*, pääkirjoitus 8.12.1998.

Korkojen lasku oli hyvä päätös. *Helsingin Sanomat*, pääkirjoitus 5.12.1998.

Laatikainen, Erkki (1998): EU talousliitosta sotilasmahdiksi? *Keskisuomalainen*, kolumni 19.12.1998.

Laiska huippukokous väisti hankalia päätöksiä. *Helsingin Sanomat*, pääkirjoitus 14.12.1998.

Nato-flirtin sietämätön keveys. *Kansan Uutiset*, pääkirjoitus 29.12.1998.

Norja hakee paikkaansa Euroopan unionin varjossa. *Helsingin Sanomat*, pääkirjoitus 21.12.1998.

Oman markan lähtölaskenta alkaa vuoden vaihtuessa. *Länsi-Savo*, pääkirjoitus 31.12.1998.

Optimistin puolustuspuhe. *Kansan Uutiset*, pääkirjoitus 17.12.1998.

Pääministeri todellinen johtaja. *Kansan Uutiset*, pääkirjoitus 9.12.1998.

Rehn voi hyvinkin voittaa. *Kansan Uutiset*, pääkirjoitus 22.12.1998.

Suomen vastuu lisääntyy. *Demari*, pääkirjoitus 1.12.1998.

Suuria asioita siirtyi ensi vuodelle. *Länsi-Savo*, pääkirjoitus 14.12.1998.

Turha tyhjäkäyntiä EU-huippukokouksessa. *Keskisuomalainen*, pääkirjoitus 15.12.1998.

Uskottavuudesta huolehdittava. *Demari*, pääkirjoitus 29.12.1998.

Vakautta myös vuodelle 1999. *Demari*, pääkirjoitus 31.12.1998.

Varsinainen vaaliruhka. *Kansan Uutiset*, viikkolehden pääkirjoitus 31.12.1998.

Virkkunen, Janne (1998): Umpihangessa ei voi kahlata. *Helsingin Sanomat*, kolumni 6.12.1998.

Visio ja pelottelun aihe. *Kansan Uutiset*, pääkirjoitus 2.12.1998.

Väryksen uusi tuleminen. *Kansan Uutiset*, pääkirjoitus 10.12.1998.

Väärä analyysi, väärä politiikka? *Kansan Uutiset*, pääkirjoitus 8.12.1998.